

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZELET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

BÖNDÖR PÁL, B. FOKY ISTVÁN, VESZTEG FERENC,
BARANOVSKY EDIT ÉS FARKAS ISTVÁN VERSEI
BAKA ISTVÁN–MAURITS FERENC: VERS–GRAFIKA
VARGA ZOLTÁN PRÓZÁJA
BORDÁS GYŐZŐ ÉS NÉMETH ISTVÁN NOVELLÁJA
DRAGAN VELIKIĆ REGÉNYÉNEK ÉS MELLÁR LAJOS
ÖNÉLETÍRÁSÁNAK FOLYTATÁSA
PUSZTAI ILONA ÉS VIRÁG GÁBOR TANULMÁNYA
DÉSI ÁBEL TANULMÁNYA ÉS VERSCIKLUSA

KÖNYV-
SZÍNI- KRIITKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1997

December

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXI. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

- Böndör Pál:* A változásom könyvéből (*versek*) 857
Bordás Győző: A pulmonológus (*novella*) 861
Varga Zoltán: Négy folyó összefolyása (*próza, II. rész*) 864
Németh István: Primedba (*novella*) 877
B. Foky István: Kopács-csapás (*vers*) 886
Veszteg Ferenc: Hosszú, méla lesben (*vers*) 889
Baranovszky Edit versei 891
Farkas István versei 894
Baka István (Szeged)–Maurits Ferenc: November angyalához (*vers–
grafika*) 896
Mellár Lajos: Csúrogon születtem (*önéletrész, IV. rész*) 898
Dragan Velikić: Az északi fal (*regény, XIII. rész*) 905

A VÁLTOZÁSOM KÖNYVÉBŐL

B Ö N D Ö R P Á L

43. KVÁJ/*Elhatározás*

A Hold volt? Nem a Nap? Egy borvörös folt
a morzsák közt. De az asztal alatt
s egy szint fölött minden túl nagy falat.
– Az ég vagy az abrosz volt libafos zöld? –
Azzal pedig ami rég lerágott csont
az a gond hogy ezer éve is az volt.
Mit csináljon? Menjen most háztól házig
hogy megmagyarázza mennyire fázik
már attól is amit ő maga művel
ezzel a régi bölcseleti művel
hogy mennyire borzasztja ez az önrím
a feltáratlanul maradt tömegsír
egy hamuszürke téli délután?
Még hogy miért? azt sem tudja miről ír
és mégis egy életet erre szán.

34. TA CSANG/*Hatalom*

Az a fontos hogy ne tudjuk mi vár ránk.
 Most is: csúrik-csavarják már mióta
 hogy mekkora a ránk kiszabott kvóta –
 így bármikor zárolhatják a számlánk.
 Kicsik ők ám falánkak mint a sáskák
 és a jövőnket szépen felzabálják.
 Beszámítják majd mondják az adónkba.

Megtehetnek egy szívességet!

Te még – sovány vigasz – mert azt hiszik
 úgyse jutsz messzire ilyen időben
 elhíresült *ormótlan sárcipődben*
 vissza is feleselhetsz – egy picit.
 Nem furcsa hogy ezen nem is oly régen
 még bosszankodtak is – a nép nevében! –
 egy iciri-picirit.

7. SI/A *sereg*

A mi korunk van annyira hamis
 s pártoskodó hogy – miképpen Babits –
 a nagy ghibellint idézzem most én is:
 – *Sohasem térek vissza.*

Társszerzőségem ellenére mégis
 megkockáztatom a kérdést de halkán:
 – Ki kicsoda itt ebben a darabban?
 Magam sem tudom hogy minek vegyem
 hogy e különös alak – én: hova-
 tovább megrokkanna – immár soha
 sincs ott ahol kellene hogy legyen.
 Most is hátul a kertben ténfereg
 s azon töri a fejét hogy ki mondja
 meg hogy hol a züllésnek ama pontja
 mikortól már nem sereg a sereg.

24. FU/Visszatérés

Nem vicc. „Remélem – mondta
 tegnap dühösen mikor vacsora
 közben kiesett a műfogsora
 majdnem bele a gulyásba – hogy a
 természet ilyen többé sose szül-
 teremt: ki tudja miféle kakukk-
 tojásból keltünk ki! Nézz csak körül:
 a lét nagymesterei közt mi vagyunk
 csak kontárok! Vagy azt hisszük hogy itt
 minden értünk van? nekünk dolgozik
 minket szolgál az élő s holt anyag?”
 Lecsapta még ugyan a kanalat
 és bevonult a nappali szobába
 de már ő is nevetett: „Hol maradt
 hékás a fogaknak csikorgatása?”

33. TUN/Engedékenység

Ősz van. Ősz van újra
 és én nem tudom hogy mért vacogok.
 Miközben a Jenyiszej befagyott
 és a Szüreti Napok véget értek
 a kis ikszek s a nagy ipszilonok
 – mert azt diktálta a nemzeti érdek –
 mégiscsak koalícióra léptek.
 Szép Ilonka elvált. Akárki Zsolt
 a barnaingesekhez igazolt
 – mit kezdenek a kékek nélküle?
 Jucika kurva Péter meg hülye
 de én is megérem a pénz-
 zem. Miért kell nekem ezt a temérdek
 ostobaságot elolvasnom és
 meghallgatnom? – ez az amit nem értek.

6. SZUNG/Viszály

. . . Az elébb még – egy nyugodt este végre! –
 verseket olvastam: Babits Lator
 Rakovszky . . . Vers a versre kép a képre.
 Most a tévé gombjait nyomkodom.
 – Nem értettem én itt valamit félre? –
 Miért hogy az erőszak a nyomor
 képeit – a romok közt a vérbe-
 fagyott hullát – megszokja a gyomor?
Az istenek halnak az ember él de
olyaténképpen mintha nem is élne.
 Mikor lesz már . . . Ugyan . . . végső soron
 még egy verseskötetnek sincs sose VÉGE.
 Folytatni fogják s folytatni fogom
 ha bírom. És vére fog menni . . . Vére
 mindenkoron.

Nemes Farkas Zsuzsa: 1697, 1997

A PULMOLÓGUS

B O R D Á S G Y Ó Z Ó

Ottó esete? Tehetségesnek tartották és ambiciózusnak. Szakmai pályafutása a cselédkönyvességtől a tüdőszanatórium igazgatói állásáig töretlen volt. Huszonöt év alatt szinte mindent elért, amit a kívülálló szemével nézve elérhetett. Csak neki voltak állandó dilemmái, megközelítőleg jól teszi-e, amit tesz, megmentett-e mindenkit, aki megmenthető volt, és a lehető legjobb terápiát írja-e elő a rászorultaknak.

Szakdolgozataira is föl-fölfigyeltek már, nem egy meghívása volt hazai, sőt külföldi szakmai tanácskozásokra. Egyszóval: tekintély lett a kisvárosban, s ennek köszönhetően került föl városunk polgármester-jelöltjeinek a listájára.

Azonnal szabadkozott, hogy ő nem, ő politikával nem akar foglalkozni, merthogy ahhoz nem is ért. De megnyugtatták: a magaspolitika nem is az ő feladata lesz, a gazdaságot meg úgyis a vállalatigazgatók vezetik, neki inkább csak reprezentálnia kell majd, meg levezetni egy-egy többé-kevésbé formális értekezletet. Viszont tudtára adták, ha vállalja a megbízatást, a meglévő szanatóriumával szemben, ott a csatorna túlsó partján újat is építtethet.

Pulmológusunk jól tudta, hogy a régi romos állapotba került, megmentésére aligha van lehetőség, egyébként is munkájának eredményeképp, mind kevesebb volt a tüdőbeteg. Lehet, hogy egy szép napon föl is számolják a szanatóriumot – gondolta. De azt is tudta, hogy erre a kórházra mindig is szükség lesz. Eszébe jutott Balogh mérnök is, aki

nemegyszer mondta neki, hogy a nagy sikerek és az óriási bukások között nagyon kicsi a különbség.

Naphosszat álldogált hát a kórház csatornára néző kertjének a végében, és nézegette a túloldali füzes mögötti dombok öreg szőlőit és a gyümölcsöseit, és szívta magába a vízről jövő friss illatokat, mintegy ellensúlyozva a Koch-bacilusokat, amelyekkel nap mint nap, sőt óráról órára találkozott, s végül úgy döntött, a szanatórium érdekében vállalja az új megbízatást is. Fenyő, fű, gyümölcsös, víz . . . ettől ideálisabb hely a közelben nincs is. Már egy keskeny hidat is odaképzelt a csatorna fölé, amelyen majd az új görkerekeű tolokocsikat is könnyen át lehet tolni, meg sétálóhíd is lehetne a betegek számára – gondolta.

Át is evezett újonnan vett csónakjával a túlsó partra közelebbi terepszemlét tenni, s éppen a kivénhedt barack- és meggyfák között botorkált, amikor meghallotta a vijjogó autó hangját. Kapkodva szelte visszafelé a vizet kis evezőjével, s látta, amint az apácánővérek serénykednek a mentő mellett. A kislánynak a tüdeje volt átfúrva, vagy csak autóbaleset következtében megsérte, még nem lehetett tudni, de ő úgy döntött, nem műti meg mindjárt. Kivárt.

S ekkor értesítették, hogy minden szinten jóváhagyták új kinevezését. Most már nem visszakozhatott, magát pedig azzal nyugtatta, hogy a szanatórium jobb jövője érdekében vállalja az új tisztséget is.

Héttől egyig polgármester volt, a felesége főzte ebéd után a már megszokott délutáni pihenést is fölhalgyva pedig a szanatóriumban dolgozott kettőtől hétig. De olyan szombat és vasárnap délelőtt nem volt, hogy betegeit meg ne látogatta volna.

Megmútse-e a kis Verát, vagy se, ezen töprengett és kezdett biztos lenni a dolgában, hogy a kezelés is elegendő lesz.

Bent a hivatalban többnyire csak kedélyes beszélgetések folytak, s csak aláírnivalókból volt rengeteg. Városrendezés, útépítés, a távfűtés bevezetése, vállalati fejlesztési programok jóváhagyása. Egy csomó olyan dolog, amihez nem értett, de ott voltak a szakmunkatársak, mondták, minden rendben van. Így az ő aláírásával kezdték alkalmazni az új zsírfeloldó szereket is.

Éppen az Októberi Díjak átadásának ünnepségére készültek, amikor a nagyterembe való bevonulás s az üdvözlő szavak elhangzása után a szobába bejött a titkárnője, és egy cédulát adott át neki, amelyen csak annyi volt: „Vera kómába esett.”

Odafordult a helyetteséhez, s félhangosan annyit mondott: „Hívnak.” Még egy elnéző pillantást is vetett a díjazottak egyikére, Nikola Skalin íróra, akit emberileg is nagyon kedvelt, és kisietett.

Mindenki meg volt győződve, hogy egy jó órán belül a Beli dvorban kell lennie.

Nikola Skalin még át sem vette a díjat, amikor Ottó már a műtőben volt. Akkor még nem tudta, hogy a menyét műti. Az ünnepségre már nem ment vissza, pihenésképp lesétált a csatornapartra friss levegőt szívni. Nézte, nézte a vizet, s egyszer csak olajfoltokat pillantott meg a békalencsék között.

Sava Halugin: Lovas

NÉGY FOLYÓ ÖSSZEFOLYÁSA (II.)

Részlet

V A R G A Z O L T Á N

De ez már S. Károly korszakához tartozik, aki korábban Sanyi bácsi neveltjeként bontakozott ki a színpadon, ifjan és keresztyénen a KIE-ként ismert Keresztyén Ifjúsági Egyesület idejében még, innen kerül át a mindenképpen magyar vívmánynak számító hivatásos szabadkai Népszínházhoz, ám onnan egy idő után vissza mihozzánk. Valamiért ott nemkívánatosként, ám erről annak idején apró morzsainformációk hullanak le csak hozzám, olyanfélék, hogy nevét valaki a szabadkai színházi emberek közül „S. Kaméleon”-ra parafrázálja, másvalaki pedig „nagyon tudnánk nélkülözni” megjegyzéssel, örömet vissza is adná. Kívánsága egy idő után mindenesetre teljesül, mert a színháznál állítólag még a pártból is kiteszik, úgyhogy ettől kezdve S. Károly néhány évre szülővárosom magyar nyelvű színjátszásának központi figurájává válik, rendez és játszik, főleg prózát, de ha kell, némileg fahangon énekel is, emellett sminkel, bajuszt és szakállt ragaszt, magának és másoknak egyaránt, számos profi fogással ismertetve meg a társulatot, jól tudva a nép nyelvén beszélni, főleg a fiatalok és a kevésbé képzettek közt népszerű is lesz, vagyis nyüzsög, szervez, működik, kisajátít, épít és rombol . . . mert egyesek szerint kezdettől fogva a bomlasztás a szándéka. Hogy maximálisan kezébe kaparintsa a dolgokat, mindenesetre. Bár ami a *János vitéz*t illeti, a darab műsorra tűzése időnként korábban is felmerül már, valamikor, ha jól tudom, Iluskának éppen Lili néni, anyám bensőséges szépasszony-barátnője volt kiszemelve, annyira, hogy a vállalkozás állítólag Gyula bácsi miatt esik végül is kútba, „ölelgesse inkább a

feleségét!”, jelenti ki ugyanis Kukorica Jancsi tervezett alakítójáról váratlanul határozottan. Am ez jóval korábban történt volna még, Lili néni általam már nem ismert teljes érvényű karcsúsága idején, jóval S. Károly felbukkanását megelőzően tehát, nem úgy, mint most, amikor is szopránja ugyan csengő még, ám alakja kissé altba mélyült már. Annál is inkább, mivel maga S. Károly sem durálja neki magát mindjárt a *János vitéznek*. Hogy aztán a címszerepet a saját rendezésében játssza el, a fiatalok számára „Karcsi bácsi”-ként, de fiatalos külsővel, véznaságát kellő peckeséggel ellensúlyozó mozgással, a pásztorok királyaként mértani mintázatú szűrben vonulva be a színpadra, eredeti népviseleti darabban, de nem tulipántosban, lévén a szűr valójában szerb, ám ezt csak apámtól tudom meg, azt is, hogy ilyesmi is létezik a világon. Bagóé ellenben tulipántos, de kevésbé cifra és nem eredeti: Gaul néni egy régi plédjéből készült. De kerül János vitéz fejére rezes csákó is, aranyzsinóros, búzavirágkék atillával és megfelelően vörös nadrággal, ebben fut be nyolc, festett zsákvászonba öltöztetett közhuszárja élén a francia király udvarába. Ahol viszont a királylány és udvarhölgyeinek abroncsszoknyás toalettje valóban pazar, városunk első számú varrósza-lonjában születik, megfelelő önkéntes kezek, köztük anyáméi segédletével. Vagyis akadnak, akik hajlandók rá időt, s nem is csupán időt áldozni. Úgyhogy az előadás, ami a kulcsínt illeti, semmiképp sem szegényes, Lili néni kimaradása ellenére még szopránban sem, emiatt is készül női szálon alternatív szereposztásban. Két Iluskával, két királylánnyal, sőt két boszorkánnyal, emiatt is nézem meg kétszer. Vagy talán ennek ürügyén inkább. Mivel a Tündérországot megjelenítő harmadik felvonásban balett is van. Szólótáncosként egy, a helybeli szerb amatőrshíntől kölcsönkapott hivatalnoklánnyal az élen, némi balettiskolával a háta mögött, hat fátyolruhás tündérlánytól körüllebegve. Kettő közülük öcsém osztálytársa a nyolcadik általánosban, kivételezettként lépve föl, mivel az akkori előírások értelmében a tanulóknak este nyolc után tilos lenne elmenniük hazulról, emiatt is van szükségük Balogh igazgató külön engedélyére. Egyikük az osztály szépének számít, emiatt is érdemel ki labdába még nem rúgó fiú osztálytársaitól különböző jelzőket. Kreol bőrű és hollófekete, Ruttkay Éva-oral, pontosabban olyannal, amilyennel a későbbi nagy színésznő szerepel gyermekszínházi korában III. Richárd unokahúgaként a Színházi Élet egy régi számában. Egyik élvonalbeli színházi színésznőként maga is gyermekszínházi, ilyen-

ként is ismerős, de csupán látásból inkább. Legalábbis *A Pál utcai fiúk* nem sokkal korábbi diákelőadásáig, ahol szokott helyemről széttekintve pillantom meg a terem túloldalán társnői közt a fal mellett állva, s veszem is célba felvonás közben csak azért is kihívóan, szúrósnak szánt nézéssel, érthetőnek érezve egy idő utáni eltűnését is. Mielőtt az oldalajtón benyitva közvetlenül mellettem jelent volna meg, váltok is vele néhány szót az előadásról. Vagyis ez az előkészítő momentum akár önmagában is elegendő lehetne ahhoz, hogy a színpadon mellékesből legyen fontossá, nem csupán a harmadik felvonásban az élet vizének tavát körül-táncoló tündérkeként, hanem az elsőben is a falu egyszerű leányainak egyikeként, bokorugró tarka szoknyában, zászló felpántlikázására készen, meg persze a másodikban is, fodrosan-tunikásan-csipkésen, önmaga jelentőségét alkalmasint azzal is fokozva még, hogy mikor az előadásra érkezem, színpadra kész öltözékben siet az oldalajtót kinyitni. Na meg a parkban is később, a felszabadítóan megelőző köszönetével. Akkor is, ha párban andalog éppen. Mert valahogy búvópatakként létezik, egészen rövid felszíni szakaszokkal. Egyszer egy barátnőjével menekülve be az eső elől lakóházunk tornácára, ahol nyáron tanyáznunk szoktam. Meg újra a színházban is, évekkel később. Amikor is, észrevéve, hogy én is ott vagyok, többnyire előhalászik egy pótszéket, és ott foglal helyet mellettem a sarokban, két vendégszereplő Ibit, tájunk két kiemelkedő színésznőjét is velem együtt csodálva: Ferenczit a portugál Figueiredo költői játékában, *A róka meg a szőlőben*, Romhányit Osborne *Dühöngő ifjúságában*, biztos kézzel készítve elő más alkalmakra a maga hiányát. Mert olykor a park kapujában köszön rám dallamosan, mielőtt másodmagával nyelné el a lombsátrak alatt sűrűsödni kezdő sötétség, pont amikor engem már a színház felé gurítanak; csodálkozni semmi okom, ám ettől az estém még el lehet rontva. Néha játszik is, de nem szívesen köti le magát... Varró-, kiszolgáló- majd hivatalnoklány létére van annyira műveltségtől épp csak érintett, hogy ne találja a helyét, egyik újbóli felbukkanásakor arról mesél, hogy Szkopjében járt, és eljegyezte magát egy katonatiszttal, ámde bánja már, mihamarabb szeretné visszacsinálni, máskor arról, hogy valamelyik fakultás levelező tagozatára készül beiratkozni, nem tudom már, melyikre, azt csupán, hogy a felvételihez történelemre is szükség van, ám ezzel kapcsolatban sok mindent nem ért, amit én bizonyára igen, és hát miért ne, írtam én már dolgozatot is szerb gimnáziumba járó öcsémnek a *Kommunista*

kiáltványról magyarul, rá csupán a fordítás munkája hárul. Úgyhogy néhány „marxista” kiselőadás erejéig akár még helyt is állhatok, egy lesz csak, alighanem mert egymástól túlságosan is távol eső pontokat próbálok meg összekapcsolni, amiért is attól tartok, magyarázatomat követően kevesebbet ért az egészből, mint annak előtte. Újabb jele-nésekor egy szabadtéri *Trubadúr*-előadás Eurovíziós közvetítése közben érkezik váratlanul, otthon másra váltottak át, és hát az általános tévé-sedésnek csupán még a kezdetén járunk. Végérvényesen a nyugat felé meginduló vendégmunkás-áradat viszi ki a látókörömből, meglepetés-nek tekinthető pár soros levelét, nem emlékszem már honnan, a „nagy parkba” címezi, sokat gondol Kikindára, a parkra és rám is, pár rövid levél és lap oda-vissza, érdembeli tartalom nélkül, nem tudom már, melyikünk hagyja abba. Később, mint hallom, Bécsben egy idős hölgygel veszik egymást kölcsönösen pártfogásukba, ennek örököséként válik panziósnővé, itt tesz szert majd férjre is, állítólag nála jóval ifjabbra. Utoljára hírt róla, itt Zentán már, huszonöt éves kísérettségi találkozó-járól érkező öcsémtől hallok: „Remek volt a hangulat, ott volt a Marika is, asztalon táncolt.” Negyed századdal *János vitéz* sikere után.

Nem mintha az előadásnak nem lettek volna hibái is, mert azért a tündérlányok hónaljszörzetét apám szerint illetet volna kiborotválni.

Ám lehet szó bűnökről is. Aligha apám szemében.

Pedig a társulat körültekintő. Úgyhogy a „magyar dicsőség” helyébe, aminek állítólag „nincsen elmúlása”, „népi dicsőség” kerül, s ennek elmúlása talán tényleg nincs, főleg mert a fogalomnak sincsen értelme . . . na de mindegy, mert ami „népi”, az csak jó lehet, alkalmasint demok-ratikus, fő, hogy ne „nemzeti” legyen. Nem jó viszont, hogy a szláv nyelvekben ezt a kettőt ugyanaz a szó jelöli, s így nem is mindig könnyű őket megkülönböztetni egymástól. Pedig a pontos disztingváláson sok minden múlik. Mindenesetre korábban *A csikós* előadásakor is hasonló okokból adja el a színpadon dülöngélve nótájában az ura búzáját annak tudta nélkül két részeg asszony a „bótosnak” és nem a „zsidónak”, ám azért a huszárruhák és a netán mégsem a felismerhetetlenségig stilizált zászlók mindenképpen irritálóak. Nemkülönben a véget érni nem akaró sikersorozat is mindenütt a környéken, emiatt is jár ki végül két csattanós pofon a valaha Egyházaskér névre hallgató, de aztán Vrbicára keresztelt (és többnyire „Verbicá”-nak, sőt „Vérbicá”-nak mondott) közeli falu tisztos korú tanítójának, lelkész Sanyi bácsink egyik öccse apósának

egyébként, emiatt is szivároghat el a hír hozzánk. Rejtély marad, hogy miért történik. Csak amiért a vendégszereplést kezdeményezte? Alkalmasint „csak”. Vagy mert épp most telt be a pohár, végtére is mit képzelnek ezek, hol élnek, tán Magyarországon? . . . Bár hogy ez a két belügyi pofon zárta-e le végül is a falujárások sorát, nem tudom, elképzelhető viszont, hogy S. Károly ezt követő fúzióügyi buzgólkodása jóvátétel jellegű, ellensúlyozása egy műsorpolitikai melléfogásnak.

Mindenesetre az a művelődési egyesületeinkre zúduló egyesítési hullám ez idő tájt indul el a maga útján, aminek éppen S. Károly lesz nálunk első számú szószólójává. Miközben az egyesületben többen ellenzik, sőt ha merné, bizonyára ezt tenné a többség is, néhányan így sem állják meg minden szó nélkül. Gyula bácsi például, aki a kétnyelvűségbe olvadásról dönteni hivatott ülésen sokáig szótlankul ül, mielőtt végre felállna. „Ereszd be a tótót, kiver a házadból!”, szűri le a tanulságot mindenki által jól hallhatóan, mielőtt távozna a tethelyről. Tudomásom szerint különösebb következmények nélkül, attól eltekintve, hogy a jelenetről, tagadhatatlan íráskészségről tanúskodóan, színes beszámoló jelenik meg a *7 Napban*, akkor egyetlen hetilapunkban. S. K.-val szignáltan csak, s Gyula bácsit a múlt idők emberének írva le, név nélkül ugyan, de külsejét tekintve is világosan felismerhetőn, kifakadó szólásának első felét téve meg a tárca címévé. Olyanféle némileg zavaró hangforrásként jellemezve, amitől a karaván még nyugodtan tovább haladhat. Mert ugyebár a „haladás útját” mindenképpen ez jelenti most, az „integráció”, aminek az egykori királyi Jugoszlávia asszimilációs törekvéseihez semmi köze sincs, ám azért a „gettósodás”, elsősorban a mi érdekünkben, feltétlenül elkerülendő. Attól tartok, ezt nem volt képes Gyula bácsi kellőképpen felfogni. És hát a „kiver a házadból” fenyegetése mindenképpen rémlátás, mivel az olykor „magyar otthon”-nak is emlegetett egyesületet egy „Jedinstvo” nevű szerb egyesülettel egyesítik, ami stílusosan épp „Egység”-et jelent, mi sem egyszerűbb hát, mint a közös dolgaink rendezését szorgalmazó költő nevét viselő tábla helyébe kerülőre a szerb név mellé annak magyar megfelelőjét is odapingálni. Nem szólva arról, hogy a fúziós társ művelődési egyesületként mellékesnek számít a városban, alig tengődő és nem sok vizet zavaró, úgyhogy az elkedvetlenítő hatás rajtunk is múlhat. Más kérdés, hogy a színjátszó csoportot hamarosan a helyi szerb amatőrszínházhoz vezényelik át, ahol szükségképpen szorul háttérbe. Egy ideig még S. Károly közreműködése

mellett, aki a jól végzett munka után végül is beleunva a másodhegedűsi szerepbe, Újvidékre megy rádiószínésznek.

Úgyhogy Gyula bácsinak valahol talán mégiscsak igaza van, éppúgy, mint egy másik Gyulának. Mivel a kényszerházasság legfőbb ellenzője nem is annyira ő lenne, hanem az egyesület titkáráként épp ez a másik Gyula, szintén asszimiláltságról árulkodó németes hangzású családnevét jobb talán, ha Mesternek írom. Akár mert ez idő tájt művészhatárt visel és néprajzos bajuszt, akkoriban harmincas évei végén vagy negyvenesei elején jár, tanítócsaládból származik, ha jól tudom, egyetemre járni, nem is tudom, milyen szakra már, Zágrábban kezd, míg onnan a haza védelme el nem szólítja. Hogy a gyors megadást követően talán ne is annyira leleményességének, mint inkább ténytiszteletének köszönhetően kerülhesse el a huzamosabb ideig tartó hadifogságot: németül tudóként a számbavevőknek segédkezve „Ungarn”-t írva a születési helyet jelentő helységnév után, nemcsak a maga lapján, hanem másokén is, de a valós helyzetnek megfelelően. Ami a foglyul ejtők sorában mintha némi zavart keltene: végtére is ők nem egyik szövetségesüket támadták meg (az még kissé odébb van), hanem csak egy renitenskedő balkáni országot kívánnak illőképpen megregulázni. Így kerülhet hamarosan haza több-magával, nem Magyarországra, hanem csak a németektől megszállt Bánát földjére. Itt lesz a helyi villanytelep, majd áramelosztó hivatalnok, innen is megy végül nyugdíjba. Környezeténél jelentősen műveltebb-olvasottabb, ismeri a népi írókat is, akiket akkor mifelénk még nem volt szokás ismerni, Németh László nevét tőle hallom először, alkalmasint az író *Égető Eszter*-beli „elefánttemető”-jének is egyik figurája lehetne. Ő tár fel már annak idején egyet-mást ennek az egyesítési hadjáratnak a háttéréről, mondva, hogy a ránk délvidéki-vajdasági magyarokra nehezedő nyomás az '52-ben Palicson rendezett Magyar Ünepi Játékok után vette kezdetét, amelyen egyébként *A szűz és a gödölye* szereplőjeként anyám is részt vesz. Mert úgy tetszik, a seregszemle valahogy túlságosan is gazdagra és népesre sikeredik, annyira, hogy a látszat szerint nagy tömegben egybeverődve még akár egy kisebbség is veszélyes lehet. Alkalmasint épp a többségre nézve, főleg, ha nélkülözni látszik a kellő taktikai érzéket. Mert hát az egybegyűltekközöntésére érkező Moša Pijade beszédére már-már tapintatlanul kevesen mennek el, pedig a nem is tehetségtelen impresszionista festőből lett, kissé púpos, de levanteien analitikus pillantású forradalmár, aki (érthetően, de egy-

ben megbocsáthatatlanul meg nem bocsátón) egyik korábbi vagy későbbi beszédében azzal dicsekszik, hogy először nekik, azaz a titói rendszernek sikerült szláv többséget teremteni ezen a tájon, magyarul is szól a jelenlevőkhöz. „Neptaršak eš neptaršnek”, köszönti őket, aligha tudva, hogy a nálunk forgalomban lévő „néptárs”, illetve „néptársnő” megszólítás a náci-német *Volksgenosse*, illetve *Volksgenossin* tükörfordítása tulajdonképpen. Vagyis elképzelhetőnek látszik, hogy éppen az irányában tanúsított, akár elutasításnak is értelmezhető közöny lesz a folyamat elindítója, mindenesetre másoktól is hallok idővel erről. Nem csupán tőle, Mester Gyulától, aki egyébként ekkor nem is tartozik még családkunk szűkebb társaságába, inkább csak úgy alkalomszerűen fordul meg nálunk. Több szempontból külön, s ez idő szerint agglegény is, illetve kezd el hamarosan foglalkozni Z.-ék Irén nevű lányával, akit öcs-imádó vénlány-nénje körömszakadtáig menő ellenkezését leküzdve, végül el is vesz, esküvői tanújául apámat kérve föl – annak ellenére, hogy apánk nem is annyira az ő, hanem inkább Z.-ék barátja.

Így kerülök, hosszú idő után újra, szüleimmel és öcsémmel együtt, sőt Ómamástul . . . nem is annyira lakodalomba, mindössze egy szűkebb körű szerény esküvői ebédre, ami azért vacsorába is átmegy.

Am ide most mindenképpen vágás kell, valamiképpen idemontázsolni Z.-éket is. Legalább egy vargabetű erejéig csak.

Ejtés szerint C.-éket, lévén ismét csak egy német hangzású névről szó, annak megfelelően, hogy szülővárosom ma már semmivé enyésző magyarsága eredetét tekintve két, egymástól elég jól elkülöníthető részre oszlott: egy magából némi értelmiséget és tisztviselő réteget is kitermelő, jórészt német származásúra, többé-kevésbé a város belterületén lakó polgári-kispolgárra, valamint a „népre” magára. Mármint a „Baranda”, „Csoka”, „Bedem” (vagy éppen „Bödön”) nevű kültelkek lakóira, kisszámú és többnyire kevés földű parasztgazdától eltekintve napszamosokra, gyári és földmunkásokra, belémragadt marxi nyelvezettel szólva agrárproletárookra. Molnárokra, Horváthokra, Kovácsokra, Palatinusokra, Vadlövőkre, Homonnaiakra, de Galcsikokra, Tomanekekre, Kucserákra, Krajcsikokra is, József Attila cégére alatt már-már összefogottan, annyira, hogy e peremkerületek legényei még ökölvívó-szakosztály alakítását is kezdeményeznék, ha az egyesület profiljába ez beleférne, amint ezt utóbb szintén Mester Gyulától hallom. Vagyis Z.-éket mindenképpen az első réteg tartozékaiként lehetséges beska-

tulyázni. Azzal, hogy apám régi barátjának, helyesebben borbarát társasága központi figurájának, éppen Z. bácsi számít. Ő az, aki borunk szüntével feleslegesnek tartja hozzánk ellátogatni, és ezt egyszer kerek perec ki is mondja, ámde az is ő, akinek anyakönyvvezetői emlékezete szerint „papék” közt kerek tíz esztendő a korkülönbség, azaz Ida néni ennyivel idősebb Sanyi bácsinál, bármit közöljenek is erről a nyilvánossággal. Később a telekkönyvi hivatalban dolgozik, szolgálati idejének vége felé közeledve meg iskolatitkárként Balogh igazgató iskolájában. Haját szabályos időközökben nullás géppel nyíratja le, ami a periódus lejártáig poroszos kefefrizurává alakul, kisujja körmét viszont bő egy centi hosszúságúra növeszti meg, állítólag az akták emeléséhez van rá szüksége, botfülű, ám a rosszállása mellett később a József Attilába kebeleztet patinás helyi dalárdának oszlopos tagja, kora gyermekkorom emlékezetes képe, ahogy az érces torkú férfikar tengelyében, arcán roppant öntudattal a színpadon állva, a magasan repülő daruról énekel, arról a bizonyos szépen szólóról. Felesége az engem és öcsémet 1világra segítő szülész nő lánya és végzett óvónő, csenevész kis kontyát férje a viláért sem engedi levágni, ám amikor lánya rászokik a cigarettára, dohányos létére tudomásul veszi a tényállást, egy kikötéssel: semmilyen szín alatt sem gyűjthet rá a jelenlétében. Katolikusságának kevés köze van a valóságos vallásossághoz, tán még a bigottsághoz sincs, inkább csak a szemellenzőséghez, a csóllátáshoz; mert amikor apám egyszer a római hit egyedül üdvözítő voltát vonja kétségbe, határozott választ kap tőle: „Erről nem beszélünk, ez így van!”, vág elébe a továbbiaknak. Apám nyárspolgárnak tartja és korlátoltnak, arca kétoldalt életszeretően rózsapiros, nem tartozik a nehézsúlyú alkoholisták közé, mégis elég korán esik áldozatául májzsugorának. Két gyermeke közül a lány az idősebb, öccse (véletlenül szintén) Gyula ugyan, de Öcsi csak, számunkra kezdettől fogva nagylánynak és nagyfiúnak számítanak már. Irén ugyanis a német megszállás alatt egy közeli faluban már segédtanítónőként kezd működni, úgy, mint későbbi magánoktatóm, Fodor Baba is, Öcsiből meg idővel „jó tanító” lesz, azért „idővel”, és azért „jó”, mert nagysokára végez csak, hullámos hajú, szőke szépfiú, lányok kedvence. Mellesleg, ha jól tudom, eredetileg valami más pályán indul, alkalmasint a gimnáziumból oldalaz át a képzőbe, elég sok baj van vele, úgy tudom, egy ideig odaát, Szegeden tanul vagy inkább nem, majd itthon fejezi be, ám

közben nem kevés dolog történik. De valamiért egy időben Irén is a határon túlra kerül, mindenesetre '44 számunkra lakásfeldúló és rámpásillatú őszén a két Z.-gyerek közül egyik sincs itthon, s nem is mindjárt tudnak hazavergődni. Úgyhogy szüleim a Z.-házaspárt alighanem ezért is hívják meg Szilveszter estére egyszer, visszszámamlálásom szerint a '45-ös év '46-ba való átbillenését bevárni, ekkor már a Steimetz-házba, ne érezzék magukat annyira elanyátlanodva, gyerekek nélkül. És hát mi a Winter-házban lakunk már, mire a Z.-ék gyerekei visszakerülnek. Irén nem csupán cigarettára rászokottan, hanem menyasszonyként is, egyszer még a pesti vőlegényét is elhozza bemutatni, gyors beszédű, feltűnően nagy állú fiú, Hidas Tibornak hívják, számunkra futballistaként lesz érdekes azzal, hogy egy időben Zsengellérrrel is játszott együtt. Ám mivel a határon közben a „lélek az ajtón se be, se ki” állapota következik be, sőt a posta is el-eldugul, a jegyesség nem bizonyul életképesnek; bár azért az exvőlegényről annyit hallunk még, hogy nem is sokkal az eljegyzés felbontása után állítólag edzésre robogtában, motorkerékpár-balesetnek esik áldozatául. Úgyhogy ami Mester Gyulát illeti, pár év múltán kezd el csak udvarolni Irénnek, vele is a József Attila keretében jön össze, egyikük sem tartozik a műkedvelő színjátszók közé, amiért is Irén fellépése *A szűz és a gödölyében* rendhagyónak mondható, ám a darabban még a fenekére is ütnek, gyakran meg őrhelyemről a parkban is látom őket sétálni. Az itteni ifjú párok közé már nem igazán illően és alighanem azzal egy időben, hogy a sorkatonai szolgálatra már nem túl fiatal Öcsi a hadseregben „belekeveredik valamibe”, úgyhogy a hadbíróóság öt évre el is ítéli, hogy miért, tán senki nem is tudja meg, elképzelhető, hogy Öcsi sok évvel később Ausztráliában távozva az élők sorából, magával viszi titkát a sírba. Agytumorban halva meg, amit a sötétben való tapogatózás akár még a börtönévekkel is összekapcsolhat, illetve az azokat előkészítő vallatási módszereknek is tulajdoníthat. Találgatni különben sok mindent lehet. Olyasmit is akár, hogy ez a végkimenetel nemcsak ezzel áll összefüggésben, materializálódott összegeződéseként is egy valószínűnek tetsző lelki csomósodásnak. Annál is inkább, mivel ez a kórforma némely beavatottnak számítók szerint is lehet holmi belső zárvány következménye. Jószerével akár egy kiadós családi viszályból eredő is tehát, mert hogy Öcsi még a katonaság előtt eljegyzzi magát, választottja szép, szőke kislány, költőien

szólva épp csak kipattant rózsza, öcsém évfolyamtársa, Öcsi a később szintén Ausztráliába kivándorló legidősebb Tánccsoz fiú lakodalmában ismerkedik össze vele, és táncoltatja is egész este, ámde otthon kezdettől fogva nem tetszik. Legfőképpen még-mindig-szép-asszony anyja miatt, akit alkoholista szobafestő férje (ő énekel hármásban összekapaszkodva zsupszkocsiról a Kiserdőben egy május elsején) állítólag egy szegedi nyilvánosházból vesz ki és el, ám az ősi mesterséget a magánhírszolgálat értesülései szerint az asszony alkalomszerűen itt is tovább folytatja, őstermelői klientúrával is, zsák búzáért, lisztekért, krumplikért, sőt az ismerethézagokat megfelelő képzelőerővel kitöltők még a vejével is összehozzák. Mindenesetre egy idő után Öcsi az anyósát is kiviteti az ötödik kontinensre, ám ekkor már végső stádiumba került, és magatehetetlenné vált apósa itthon és magára marad, onnan, a földgolyó túlfeléről bízna rá Öcsi a szerencsétlent saját, ekkor már özvegy édesanyjára. „Most mutasd meg, anyám, hogy irgalmas szamaritánus vagy!”, írja haza, ámde Z.-né szerint, hogyha ezt tenné, irgalmas samár lenne csak inkább. Mert a hirtelen támadt szerelem nem csupán a katonaságot vészeli át, hanem a kegyesen némileg lerövidített börtönidőt is, emiatt is végződik az otthoni makacs, de kilátástalan szülői ellenállás Öcsi részéről az ajtó káromkodástól kísért becsapásával. Anakronisztikusnak tetsző atyai kitagadással és tilalommal is, hogy a fiú neve előtte elhangozhassék. Vagy hogy a fiúval anya és nővér szóba állhasson. Pedig az előbbivel az ekkor már Balogh igazgatónál tanítóskodó Öcsi akár még naponta is összefuthat, lévén az anya egy idő után újra aktív óvónő, s az óvodának is helye az iskola épületében. Ám ilyenkor, amint annak híre az anyai panaszszó nyomán hozzánk is eljut, fogai közt dallamot morzsolgató fütyörésszel megy el mellette. Szerencsére Z. bácsi már nyugdíjas, nem titkár többé a Fejős Klárában, ámde állhatatossága továbbra sem szűnik meg aktívnak lenni. Annyira nem, hogy amikor a cirózisa az elmúlást karnyújtásnyira hozza már, s ennek megfelelően elhangzik a „Ne hívjuk el mégis az Öcsit?” félnék kérdése, az azon nyomban felcsapó „Nem!” elsöprően kategorikus hangereje minden reményt eloszlat . . . Tumorra sűrűsödésre tehát több ok is lehet, több, mint holmi feltételezett gumibot-ütleg utóhatása. Annak a hadseregbeli ügynek kapcsán, amellyel nagyjából egy időben tűnik el váratlanul Irén is. „Gyula, itt vagyok!”, kiáltja a lány a sötét téli utcán az őt távolabbról

követni próbáló Mester felé, ám a kíséretében lévő rendőr szigorúan hallgattatja el, „Senkinek egy szót se magyarul, és sehogyan sem!” Amiért is a vőlegényjelölt annyit érezhet csak, hogy a vasútállomás felé haladnak. Azt már nem, hogy később a vonatról a legelső állomáson leszállnak, úgyhogy a szülők sokáig semmit sem tudnak, túlságosan érdeklődniük meg nem is látszik ajánlatosnak. „Anya, itt vagyok!”, hallja meg aztán Z.-né pár hónap után, alkalmasint a suttogás és a kiáltás valamilyen keverékét, valahonnan alulról, véletlenül éppen a törvényszék (vagy ahogy az épületet általában nevezzük: „a kúria”) előtt állva le beszélgetni valakivel, álmában sem gondolva rá, hogy lánya a közelében van, lenn az alagsori fogda sötétben járdára ásító ablaka mögött tőle alig néhány méterre; mert időközben kitavasodik, sőt nyár is lesz, és hát levegőre az ott időzőknek ugyanúgy szükségük lehet, mint ilyenforma, édesanyjukkal folytatott időnkénti orv beszélőkre. Irén végül is nyolc vagy kilenc hónap után szabadul, tárgyalás és ítélet nélkül találtatva vétlennek, ám a szava még hónapokkal később is olykor sírásba csuklik. Annak ellenére, hogy állítása szerint jól bántak vele, „Mit mondjak?, úriemberek!”, mondja kihallgatóiról többször is, mikor nálunk van, kémkedéssel vádolták, többet nemigen mondhat. Úgyhogy az esküvői ebéd ezután lesz csak. Ám a kémnői működéssel gyanúsított lány négy-szemközt maradván Istenével, már odabent ünnepélyes felajánlást tesz. Tudatva vele, hogy ha épségben szabadulhat, egyelőre még meg sem fogant gyermekét, kivált, hogy ha fiú lesz, neki ajándékozza. Ennek megfelelően is irányítja a gyereket később. Mester ugyan legfeljebb liberális keresztény csak, inkább az előbbi csupán, semmint az utóbbi is, ilyenként is dicséri az ebédnél tapintatosságáért a papot is, amiért az esketés előtti kötelező gyónáskor a legelkerülhetlenebb kérdések melletti rövidített eljárást követően nem kell soká várnia a feloldozásra. Ámde éppen „szabadgondolkodói” mivoltából adódóan hagyja fiát önmagától formálódni, illetőleg engedi át mégis inkább anyja befolyásának. Úgyhogy a gyerek, a templomjárónak nevelt ifjabb Gyula, ha eljövendő pályája felől kérdezik, többnyire csak sejtelmesen mosolyog, mint aki a döntését még titokban tartja; mintha valami meglepetésre, sőt csínytevésre készülne, miközben az anyai sínretétel irányvétele jószerevével nyílt titoknak tekinthető már. Évekkel előbb is már, sem hogy a Paulinumnak nevezett horvát nyelvű szabadkai „klasszikus gimnáziumba” iratkozna,

ámde innen, volt tanítványaként, nekem rendszeresen hír-, sőt nyersanyagot szállító tanárno ismerősömhöz (természetesen: magyar nyelv és irodalom) ellátogatva már az ódzkodás bizonyos jeleit is mutatja; egyebek mellett olyat is mondva, hogy ő azért táncolni is szeretne, később pedig, amikor már Ljubljában lesz teológushallgató, szakállt is növeszt. Ettől kellene megfosztania magát, mielőtt felszentelnék, már-már ott tart, hogy a hosszú időn át beteljesülésnek számító esemény végül elmarad, ám az utolsó pillanatban sikerül bebizonyítania előljáróinak, hogy (bármennyire „papos”-nak nevezték is valamikor a simára borotvált arcot) a papi bajusz- és szakállviselést nem tiltja a kánonjog, vagyis a kijelölt úton akadálytalanul tovább haladhat. Nem kis megkönnyebbülésére anyjának, aki művésze lévén a kézimunkának (többek közt a bolhányi, sőt tetűnyi öltésekből álló gobelinminiatúra-készítésnek) hosszú hónapok munkájával káprázatos miseruhát hímez számára. Vagyis a fiú így, férfiúi ékességeivel együtt jut el a nagykikindai Szent Ferenc-templomban megrendezett ünnepélyes felszentelésre. Így végezve el a szent engedelmességet jelképező véniát is, ennek jegyében terülve el a templom hajójának kövén, hófehéren és teljes hosszában. Mármint most már az innen, Zentáról „haza”-látogató anyám beszámolója szerint, akit a szülők az ünnepi aktusra külön meghívnak. Később néhány, a szertartásról készült színes fénykép is átkerül hozzánk, többek közt a véniáról is, „kis Gyula”, ahogy általában emlegetjük, valójában főpaphoz illő ornátusban, csakugyan imponálóan hat, nem utolsósorban éppen szakállának köszönhetően. Valamikor áttetsző bőrű és asztmára hajlamos gyerekből válva nem csupán tanárai szerint fényes egyházi karrier várományosává, de vonzó külsejű fiatalemberré is, bízvást minősíthetővé „intellektuális férfiszépségének”. „El kell csábítani”, mondja a fényképeket szemügyre véve nem sokkal ezután mellettem egy érzékeny antennákról árulkodó női arc, olyan mosollyal, mint aki a feladatot szívesen el is vállalná. Azt, ami a gyakran mostani lakhelyemen is megjelenő tanárno egy másik volt tanítványa által hamarosan meg is történik. „Ugraszd ki”, biztatja valamikor kedvencét a tanárno, tudomást szerezve az elmélyülő ismeretségről, amikor meg nekem mesél erről, vele együtt magam is cinkosan szurkolni kezdek. Kinek is vajon? A kivetköztetendő fiúnak, vagy egy számomra ismeretlen kis doktornőnek? . . . „Megfogta”, mondja Irén keserűen a menyéről később. Ta-

nárnő-ismerősöm osztályának egykori sztárja fiatal orvosnő, a kis Gyula meg korábban is hajlana már az orvosi pálya felé, hírforrásaim szerint már a Paulinumból kikerülve kacérkodik az átnyergelés gondolatával, csak hát ezt a középiskolát itt nem ismerik el egyetemre feljogosító tanintézetnek. Állítólag a határon túl igen, úgyhogy a fiú már csak azért is ez irányban próbálkozik, mivel más, érvényes középiskolával odaát már nem kevesen folytatnak egyetemi tanulmányokat, sőt a dolgot, bizonyos rendszeresen hazaküldött vagy -hozott információk megszerzése ellenében állítólag így is meg lehetne csinálni. Ám a fiú a felesége mellett végül is laboráns lesz csak, egy idő után szlovén nyelvtudásának is hasznát véve, Alsólendva közelében valahol, ahonnan, immáron unokalátogatóban járó szülei, kényszerűségből kerülőúton visszatérve, pár órát időznek nálunk. „Háborúból jövünk”, újságolja az idős házaspár. „Mit mondjak? Úriemberek!” dicséri Irén a szlovéneket, „Igazán, le a kalappal!” Mielőtt férjével beszélgetve régi dolgainkról is szó eshetne, sok mindenről, így a József Attila egyesület kényszerű bekebeleztetéséről is az Egységbe.

„Többször is beidéztek és ott nyíltan megmondták: Sajnálják, hogy nem '44-ben vagyunk vagy '45-ben. Mert akkor most rövidített eljárással simán elintézhethének”, egészíti ki az öregember a korábban tőle halottakat, több mint harminc év után.

Ezerkilencszázkilencvenegy nyarán, amikor egy darabokra hulló ország végleg befejezni készül történelmi pályafutását.

PRIMEDBA

N É M E T H I S T V Á N

Könyvbemutató volt a Körben. Nehezen szántam rá magam, hogy elmenjek, az utóbbi időben otthonülővé váltam, az évek meg minden, most mégis elmentem, talán elsősorban nem is a szerző iránti tiszteletből, mint inkább azért, hogy ezáltal, a megjelenéssel jómagam is lerójam a kegyeletet azok emléke előtt, akik a vak gyűlölet és a bosszú áldozataivá váltak a második világháború végén. Mert róluk ad hírt a bemutatásra kerülő könyv. Egy bácskai falu magyar lakosságának a kálváriájáról, kiirtásáról. Amiről ötven éven át itt megpisszenni se volt szabad. Utolért az utcán egy szószátyár ismerősöm, aki sietett tudomásomra hozni, hogy ő már ismeri a szóban forgó könyv tartalmát, neki semmi újat nem mond, a benne föltárt dolgokat régtől fogva tudja, mégpedig első kézből, a poklok túlélő haverjaitól. Közlésében vagy talán csak abban, ahogy ezt közölte velem, a hangjában volt valami fölháborító, egyenesen vérlázító. Nem is álltam meg, hogy azon nyomban ne vágjak vissza: hogy te hallottál azokról a szörnyű eseményekről, az egy dolog, az viszont egészen más minőség, hogy a könyv szerzője összegyűjtötte, megírta és megjelentette a te általad is sokszor hallott, de mind ez ideig mindnyájunk által elhallgatott büntettek krónikáját. Persze, válaszolta, „ez minőségi különbség”, de az is „minőségi különbség”, hogy ma már kockázat nélkül ki lehet adni ilyen tartalmú könyvet. Aztán egész úton erről vitatkoztunk, s meglehetősen fölpaprikázva érkeztem meg a Körbe, a könyvbemutató színhelyére.

Már jócskán összeverődtek, az ülőhelyek java részét elfoglalták, itt, úgy látszik, lesz közönség, állapítottam meg magamban, pedig gyérülő könyvbemutatóink nemigen látogatottak, hallom másoktól, mert jómagam egyre ritkábban fáradok el ilyen rendezvényekre. Tudom, annak idején a meghirdetett időpontot leginkább megtoldták még negyed vagy fél órával, a rendezőség idegesen és szégyenkezve ki-be szaladgált, hátha beterelehet, becsalogathat még valakit az utolsó pillanatban az utcáról, de közönséget kötéllel se lehetett fogni; ha nem vezényelték volna ki valamelyik iskola egy-két osztályát, pangott és kongott a terem, feszengett a meghívott vendég, a szerző pironkodott, és mentegezőzött a rendezőség. Ezúttal minden jel szerint lesz közönség, megtöltjük a termet zsúfolásig, máris szoros a hely, nyújtogatom a nyakam, kiket látok az ismerősök, barátok, az íróársak közül, hát nem nagyon akadnak, különösen az utóbbiak maradtak távol. A terem végében most veszem észre a hasonló rendezvényekről elmaradhatatlan cserkészcsapatot, rajtuk kívül egy szál fiatal sincs jelen, egyetlen középiskolás korút nem tudok felfedezni a csupa ősz meg kopasz fejek erdejében, úgy látszik, a fiatalokat nem érdekli a „téma”, kivéve a kivezenyelt cserkészeket.

Ők meg vihognak, cincognak, hangoskodnak, mint afféle fiatalok, tulajdonképpen azok is, fiatalok, sőt, ahogy jobban szemügyre veszem őket, serdülő korúaknak mondhatók, akik nemcsak hogy nem sokat hallhattak az itt ma este szőnyegre kerülő eseményekről, de akiket nem is nagyon érdekelheti, mik történtek a nagyapáik korában, jóllehet a szervezetük gondot fordít arra, hogy megismerjék a gyökereiket, múltjukat, erősödjön azonosságtudatuk, nemzettudatuk. Viselkedésük elárulja, hogy kényszerből vannak itt, azért, mert a csapatparancsnokuk kivezenyelte őket, mint hallom, minden hasonló rendezvényre, hogy demonstrálják: vannak, léteznek, működnek. Jelenlétük afféle dekorációként hat, persze ha már itt vannak, ragadhat rájuk valami s az még mindig jobb, ha együtt vannak a felnőttek társaságában, mint hogy kint lődörögnének az utcákon vagy valami, gyanús házibulikon múltatná az idejüket.

Hét óra után öt perccel bevonul a Kör vezetősége, maga előtt terelve egy jelentéktelen külsejű, kirívóan divatjamúlt öltözetű idős férfit, aki ijesztően vastag szemüvege mögül zavartan pislog szertesztét, feszélyezetten bólogat és mosolyog jobbra-balra, mint aki máris hálás és meghatódott azért, hogy ilyen szép számban megjelentünk. De miután helyet

foglal az asztalnál, s leveszi szemüvegét, hogy megtörölje, egy egészen új arc, mondhatnám jellem, mutatkozik meg személyében: határozott és magabiztos, bátran állja a közönség fürkésző, feszült kíváncsiságtól átítatott tekintetét, valahogy olyan, egész lényéből az árad, mint aki igazának s ártatlanságának szilárd tudatában várja a bíró fejvesztő ítéletét.

A hátam mögött, a terem végében a sihederek nyugtalankodnak, nem is csoda, szinte már teljesen a falhoz szorítjuk őket, nagyon szoros a hely, szinte egy tűt se lehetne leejteni, a Kör vezetősége igazán meg lehet elégedve. Talán épp ezen fölbuzdulva, a meghívott vendég, a bemutatásra kerülő könyv szerzője feje felett, mint egy lebegő, otromba korona, megjelenik a közismert kartondoboz-persely, amely arra hivatott, hogy magába fogadja a Kör támogatására szánt önkéntes adományokat. A Kör „jópofa” pénztárosa természetesen figyelmeztetésnek szánta a perselyfelmutatást, néhányan mégis felmordulnak, valaki oda kiáltja: „Gyuszikám, ne ezzel kezdjük, jó?!” „Igazad van, de hát csak úgy . . .” – heherész a perselykezelő, s egy lendületes mozdulattal a dobozt az asztal közepére teszi, pont a szerző elé, elbarikádozva vele a vendéget; így a hátsó sorokból, ahol jómagam is szorongok, már csak a feje búbja látható. Vagy még az se; a feje felett függő körte fényét a fényesre suvickolt tar koponya ugyanis tükörként veri vissza.

Megmagyarázhatatlan okok miatt és teljesen indokolatlanul (talán bevett szokásból) vártak még vagy tíz percet, majd a Kör elnöke üdvözölte a vendégeket és a megjelenteket, néhány szóban ismertette az est programját, amit különben a bejáratnál mindenki megkapott, majd felkérte a szerzőt, ismertesse, mondja el, hogyan született meg egyedülálló s máris rendhagyónak mondható könyve.

A szerző ültéből fölemelkedett, s a házigazda felé fordulva megszólalt: „Rendkívül nehéz feladat elé állítottak itt engem ma este.” Minden szem reá szegeződött. Ez innen, a hátsó sorokból is „látható” volt; érezhető abból a feszült figyelemből, amely betöltötte a termet. Hiszen a cserkészcsapatot leszámítva azért jöttünk el mindnyájan, hogy meghallgassuk, hogyan született meg az a könyv, amelynek a megjelenését ötven éve hiába vártuk. Ki az az ember, aki sokunk helyett, tehát az úgynevezett hivatottak, írók, újságírók helyett megkísérelte kimondani azt, amit a hatalom a közelmúltig minden eszközzel igyekezett az egész világgal elfelejtetni.

Most döbbsentem rá, ezen a könyvbemutatón, ezen az estén, hogy ez majdnem sikerült is a gyilkosoknak, illetve azoknak, akik a szörnyűségek eltitkolásával cinkosságot vállaltak a gonosztettek elkövetőivel.

Mert ahogy araszoltunk előre az időben, bizony egyre inkább lankadni kezdett a hallgatóság figyelme. Persze ez más hasonló rendezvényeken is tapasztalható, de itt, ahol – már a műsor alatt kiderült – a közönség zöme az egykori áldozatok rokonaiból, hozzátartozóiból, vagy a meghurcoltak túlélőiből tevődött össze, nem kerülhet sor olyasmire, ami a figyelmet már-már bosszantóan megosztja. Előbb csak feszengeni kezdtek néhányan, nyikorgatták maguk alatt a széket, fölősegesen sokat krahácsoltak, olyan is akadt, aki már az első tíz percben elhagyta a termet, hangosan, elnyújtva ásítottak, a fegyelemre nevelt cserkészcsapat röhögcsélt, mindezen megütközve már én sem az előadást követtem, hanem azon kezdtem magamban morfondírozni, valójában mi is ama mondásnak, már-már szent fogadalomnak a valódi értelme, mely szerint a bűnösöknek megbocsátunk, de a gonosztetteket nem szabad elfelejteni? Vagy úgy vagyunk ezzel itt mindnyájan, legalábbis a jelenlevők zöme, mindazok, akik most izegnek-mozognak a helyükön, puszognak, ásítognak, krákognak, mint ama szószátyár ismerősöm: annyiszor hallottuk ezeket a történeteket, hogy egy kicsit unjuk már őket, belefásultunk, s hogy most végre annyi évtized után a nyilvánosság előtt is föltárhatjuk, kimondhatjuk, saját magunk számára se hatnak többé a döbbenet erejével, a kegyeletadás méltóságával, az elégtételszerzés torokfojtogató üdvösségével. Hogy azok, akik eddig, mind ez ideig egy hétpecsétes titok őrzői voltak, most a titkot őrző pecsét váratlan feltérése után mintha egy súlyos tehertételtől szabadultak volna meg hirtelen, egy rájuk nehezedő súlyos tehertől, s most egyszerűen föllélegeztek: végre levethetik gýaszukat! Végre eltemethetik és most már el is feledhetik halottaikat.

Pedig nem egészen így volt, még akkor sem, ha a hallgatóság figyelme az előadás vége felé már annyira megoszlott és fellazult, hogy az egész terem hangulata inkább hasonlított egy vidám, zsongó társalgóra, mintsem egy fölöttébb komoly rendezvényre. Mert miután jó másfél óra elteltével (kissé csakugyan hosszúra nyúlt az előadás) befejeződött a műsor hivatalos része, az első sorokból fölemelkedett egy idős asszony, aki pusztá megjelenésével, egyetlen figyelmet s fegyelmet parancsoló intésével, mint az Úr a háborgó tengert, lecsillapította a már jócskán

türelmét vesztett hallgatóságot. Úgy állt meg a közönség felé fordulva, mint akinek mindenki számára múlhatatlanul fontos bejelenténivalója van. Tartásában, tekintetében szelíd fegyelmében volt valami magával ragadó, már-már lenyűgöző: aki így tud megállni az emberek előtt, annak valóban fontos közölnivalója van. Talán épp egy ítélet kihirdetése. Ez az ítélet azonban nem lesz lesújtó, az asszony szelíd, türelmes mosolya nem ezt sugallja. Valahogy mégis a szorongás uralkodott el rajtunk. Talán megróni készül bennünket az előadás alatt tanúsított nem éppen ide illő viselkedésünk miatt?

– Tizenegy éves voltam – kezdte nyugodt hangon –, amikor elüldöztek bennünket a falunkból. Jobban mondva elhajtottak, mint a barmokat. Azokat, akiknek megkegyelmeztek. Gyerekeket, időseket, nőket. Édesapámat a szemem láttára gyilkolták meg. Nem megölték, hanem meggyilkolták, lemészárolták. Nem részletezem hogyan, a kifejezés önmagában is sejteti.

Egész este hasonló történeteket hallottunk a könyv szerzőjétől, aki hallomásból, összegyűjtött adatok alapján írta meg „véres krónikáját”, most azonban a szemtanúk, a túlélők egyike szólalt meg. S ez valahogy egyszeriben a delej erejével hatott ránk. A zömök, gömbölyded asszonyságnak már az első mondata szíven ütött bennünket: „Tizenegy éves voltam, amikor elüldöztek bennünket a falunkból.” Ezt mondta, nyugodt hangon, ő maga is a megtettesült nyugalom volt, de ami talán mindnyájunk számára ennél is megkapóbb, az a mondataiból s az arcáról sugárzó derű volt. Persze nem a hétköznapi jókedv derűje volt ez, hanem a napfényben fürdő folyóké, erdőké, hegyeké és völgyeké, a tavaszi rétek derűje. Azoké, akik legyőzték a bűnt, a sötétséget, a véglegesnek tűnő téli fagyokat, akik legyőztek minden szenvedést és megaláztatást, azoké, akiknek volt erejük kiűzni a szívből a bosszúvágyat. Talán épp ennek az erőnek a derűje áradt belőle és szavaiból. Ennek a varázslatnak a titkát persze senki se tudta ott megfejteni, viszont az hallható volt, hogy míg ő beszélt, a terem végében még a cserkészcsapat se pisszent meg. És ami csakugyan ritkán fordul elő hasonló rendezvényeken, alkalmakkor, története végét szinte már az egész terem állva hallgatta. S az egészben az volt a meglepő, hogy észre se vettük, mikor álltunk fel. Nem hogy jobban halljuk; az egyenesített fel bennünket, amit mondott.

– Évtizedek múltán – folytatta, s ezt már a hátsó sorokban a cserkészek is állva, az egész terem pedig visszafojtott lélegzettel hallgatta –, egy csütörtöki napon, épp hetipiac volt, a véres események után először tértem vissza a szülőfalumba. Még aznap megtudtam, hogy ez volt egyben az utolsó hazalátogatásom is.

(Még remegett bennünk az imént átélt izgalom vagy fölháborodás: a lógor, ahová a falu életben maradt, életben hagyott lakosságát deportálták, egyik betegesen kegyetlen őre, a tizenegy éves kislányt, hősnőnket, rajtakapta, amint a ház kertjében, ahová „beszállásolták” őket, a hó alól, a fagyos földből egy szem, kintfelejtett burgonyát kapart ki, hogy az éhségét csillapítsa vele. Az őr abban a pillanatban termett ott, amikor a zsákmányt, az egy szem krumplit a kislány már a markában szorongatta, de a kaparás helye, a sárral elkeveredett hó világosan mutatta, honnan került kezébe a „bűnjel”).

Az őr a nyakánál fogva, jéghideg, csontos ujjjaival ragadta meg a halálra rémült kislányt.

– Tudod-e, mit csináltál? [Mint a vízfolyás, úgy beszélt magyarul; nem igaz, hogy az édesanyja nem magyar volt.]

– Nem tudom – válaszolta a kislány.

– Nem tudod? Majd én megmondom: megdézsmáltad a népvagyont!

Ezt a „népvagyont” még a kitelepített németek hagyták itt maguk után; a krumplit ugyan fölszedték, de mindig visszamaradt valami, ezt „böngészték” a táborlakók, hogy éhségüket csillapítsák.

– Ezért most – mondta az őr – két óra hosszát fogsz állni a pincében.

Ez az enyhébb büntetések közé tartozott; nem is számított volna annak, ha a pincét nem öntötte volna el a víz; ebbe állították bele az áldozatot, a térdig érő dermesztően hideg vízbe, két óra hosszára, akár egy szem, a fagyos földből kikapart krumpliért is, ötéves kortól fölfelé . . .)

– Csütörtök volt, hetipiac – folytatta az asszony –, s mert a községházán volt dolgom, át kellett magamat törnöm a tér sűrű forgatagán. Úgy éreztem magam, mint akit meztelenre vetkőztettek, s ezer kíváncsi szempár kísér a vesztőhelyre. Valójában föl se tűntem senkinek. Alig hiszem, hogy bárki is fölismert volna. Tizenegy évesként hajtottak el innen, s közben több mint negyven esztendő múlt el. A községházán, az anyakönyvi hivatalban egy nálamnál jóval idősebb, nyugdíj előtt álló tisztviselő fogadott. Előadtam jövelelem célját.

– Mikor vesztette el az édesapját? – kérdezte az idős anyakönyvvezető.

– Ezerkilencszáznegyvennégy november 3-án.

Rámnézett, tetőtől talpig végigmért.

– Nálunk halt meg az édesapja?

– Igen.

Tett-vett az asztalán, borostyánszipkáját odaütögette a hamutartó pereméhez. Hümmögött.

– Maga magyar? – nézett rám újból.

– Az vagyok.

– Az édesapja is az volt?

– Igen.

Megint hümmögött egy darabig, de látszott rajta, nem azért, mert másutt jár a gondolata, inkább talán ilyen hümmögős természetű lehetett.

– Szóval magyar? – kérdezte újból, de úgy, mint aki ennek semmi különösebb jelentőséget nem tulajdonít.

– Igen, magyar vagyok.

– Mikor is történt a haláleset?

Megismételtem.

– Egy kicsit bajos lesz – mondta, de úgy, olyan hangon, mint aki maga sem egészen biztos a dolgában. – Mert azok az anyakönyvek . . . no de azért vagyunk itt, hogy utánanézzünk, nem igaz? – Kedélyeskedett, majd barátságosan rámosolygott: – Még ebben a hónapban. Aztán . . . elég volt. Elég volt itt penészedni negyven éven át. Megyünk le a Tiszára . . .

Nem lehetett benne semmi előre megfontolt gonosz szándék, amikor a Tiszát említette, mégis belémnyilallt valami, valami a hátam közepébe, egyenesen a gerincembe, s szerettem volna kifordulni az irodájából. A Tiszán úsztatták le apám fölkoncolt holttestét . . .

Épp akkor kínált meg hellyel az öregúr. Talán az utolsó pillanatban: előbb megfogózkodtam, majd leroskadtam a székre.

Ő nehézkesen föltápáskodott, s fürkészni kezdte a polcon a csíkos gerincű, nagy anyakönyveket. Örömeben szinte fölkiáltott:

– Aha, megvan, mégiscsak szerencséje lesz.

Kihúzott egyet, ledobta maga elé az asztalra.

– A megboldogult tehát kilencszázhármás születésű . . .

– Igen.

– Hogy mondta: Vastag József?

– Jónás. Vastag Jónás.

– Igen, itt van, máris megvan! – lelkesedett már-már a saját ügyességén, hogy a könyvet épp ott ütötte fel, ahol Vastag Jónás neve állt.
 – Tehát: Vastag Jónás, született ezerkilencszázhárom május 9-én, apja neve Ágoston, anyja neve Verona . . .

– Igen, ő az.

– De! – vezette az ujját az elsárgult árkuslapon, majd megütközve rám emelte tekintetét: – De az „út végén” nincs semmi *primedba*!

Azt, hogy az „út végén” erősebben megnyomta, mintha valaminek a lényegét szerette volna kifejezni, jóllehet azonnal világossá vált előttem, miről van szó. Az „út végén”, azaz az elhalálzási rovatban semmi bejegyzés, vagy ahogy az anyakönyvvezető kifejezte magát, eléggé szokatlan módon – *primedba* (megjegyzés).

Az egész beszélgetés szerb nyelven folyt, ez a kifejezés, a *primedba* mégis idegenül hatott, mintha a szerb szavak közé valahonnan hirtelen egy ismeretlen nyelv szava tolakodott volna. Mégsem ebből származott, hogy végül is dolgavégezetlenül hagytam el az irodát.

Mínthogy apám halálának a nyomát a nagykönyvben az anyakönyvvezető a legjobb akarata ellenére sem találta meg, mínthogy a kivégzett, lemészárolt áldozatok nevét sehova se jegyezték be, az öregúr, mint hasonló esetekben általában, azt tanácsolta, nyilvánítsa édesapámat a család megholtá, miután ő, az anyakönyvvezető készségesen kiállítja részünkre apánk halotti levelét. Hiszen ezt kötelessége is lesz megtenni. De addig – tárta szét a karját –, nem tehetünk semmit. Hiszen az anyakönyv szerint Vastag Jónás még életben van, az elhalálzási rovat üresen áll, minden *primedba* nélkül.

Néha az ember akarata ellenére megbocsáthatatlanul udvariatlan tud lenni, miként én is ott szülőfalum anyakönyvi hivatalában, azzal a csakugyan kedves, udvarias, szolgálatkész, nyugdíjazása előtt álló tisztviselővel. Mert fölálltam, s köszönet s köszönés nélkül kifordultam az irodából. Jobban mondvá kitámolyogtam.

Soha nem érzett keserűség szorongatta a torkomat: itt gyilkolták le édesapámat, épp ennek a községházának az udvarán, itt, ezen az ezerszer átkozott helyen, ötven méterre az anyakönyvektől, mégse volt elegendő negyven esztendő, hogy bevezessék abba a rohadt nagykönyvbe: meghalt (kivégezték) ezerkilencszáznegyvennégy november 3-án. Az elhalálzási rovat még ma is üresen áll – *primedba* nélkül. Nem is tudom, hogy törtem át magam a piaci sokadalmon, csak arra emlékszem, hogy

egy hozzám hasonló korú asszony szegődött mellém, s megkérdezte, segíthet-e?

– Miért? – néztem rá.

– Látom, hogy . . .

– Nem, nem, köszönöm, nincs semmi bajom.

– Nagyon sápadt, meg olyan . . . gondoltam.

– Meghalt az apám – mondtam, csak hogy lerázzam magamról a jóasszonyt.

De ő nem tágitott.

– Hány éves volt az édesapja? – kérdezte, s belémkarolt.

– Negyvenegy.

Az asszony hirtelen eleresztette a karomat, mint aki rádöbben: ez fejben nem egészen tiszta.

– Hát nem most veszted el szegényt? – lassította le a lépteit, mint aki le akar maradni tőlem.

– Nem, dehog, még negyvennégyben, de most tudtam meg, hogy mégsem.

Ez már túl sok lehetett számára, legyintve otthagyt. Még hallottam, hogy félhangosan méltatlankodik: – Mik vannak, mik vannak! . . .

Ezzel be is fejezte a történetet, de egy percig még állva maradt, körülhordta rajtunk fájdalomtól átítatott szelíd tekintetét, mint aki vérző sebére tőlünk várna gyógyírt.

Viszont a hallgatóság mozgolódni, puszogni és szedelőzködni kezdett, jöllehet a rendezőség még be sem jelentette az előadás végét, s amikor ezt végre megtette, már csak azok maradtak a teremben, akik megvásárolták a bemutatott könyvet, hogy dedikáltassák a szerzővel.

Volt az estnek egy komikus mozzanata is, amikor a Kör szeleburdiságra hajlamos pénztárnoka fölnyitotta a kartondoboz-perselyt, hogy kirázza belőle az est szokatlanul népes közönségének önkéntes adományát. De hiába rázta, mindössze egy papír ötös hullott ki belőle. A gyűrt bankjegyet meglobogtatta az emberek feje felett:

– Ez még a főlszolgáló zsíros kenyér árát se futja!

Mire szószátyár ismerősöm szavajárásával élve, kitört a röhej. A főlszolgálásra szánt zsíros kenyeret a hozzá való borocskával már csak néhányan vártuk meg.

KOPÁCS-CSAPÁS

B. FOKY ISTVÁN

Ott is otthon, itthon otthon.
Itt az ittben. Itthonotthon.
Ott az ottban. Otthonitthon.
Hófehéres feketében.
Varjú, kánya, holló színben,
mondatfoszlány lobogókban.
Lenge lélek-fecni kékben,
cserpákolta vadvizekben,
embermélyen, szurokfeketében.
Szurok-ember Szúrom fokán,
Lét hátján és Baka fokon,
Szakadályon, Baksa alján,
Hálóvetőn, Nagyér partján,
Sziget erdőn, Örvény fokon,
Nedves fokon, Csele dombon,
Kerekcsén és Ördög seggén,
Csingilingin, Dinnyés dombon.
Nincs a Gólya s mégis ott van,
szurok-ágyas szurokgyászban.
Kórós hátton, Monyókáson,
Sebeséren, Kis Zsadányon,
Vadháton és Paléháton,
Olájó tó Oláj alján,

Kabalika innen partján.
Linyóháton, Ló szigeten,
Bíró földjén, Balázsokon,
Füzér tavon, Kölesháton,
Vártövön és Csónakúton.
Polis fokon, Szarvas tavon,
Csilingesen, Szilágy réten,
Hordoványon, Tófenéken.
Fölülő hegy Sáradjáján,
Kopácsi tó Pössze taván,
Nagyhát foknak Kilesőjén,
Sásashátnak Keresztesén.
Poroszló fok Bika fokán,
Nagy Remete Kis Kan taván.
Kis fok, Nagy fok, Kis Bajár,
Nagy Récse és Marócsahát,
Tökösön is Samu foka,
Szemencsén meg Buda erdön,
Nagy Petresen, a Vémelyen,
Vémely rétyjén s Fehéréren,
Kopács rétyjén, Ebes fokon,
Hulló fokon, Gyíngyaháton,
Dombó útján, Hulló torkon,
Nagy Bajáron, Pilisháton,
Sár réten és Hulló erdön,
Öreg Dunán a Pap fokon,
Kovácsó limán-forgonkon
Almásig sereg Cseledomb.
Ott is ott-hon,
itthon otthon.
Otthon itten itt is, ott is,
fekete gólya talpig álltban,
fehérben és fekete-vörösben,
száraz ággal a csőrében,
kánya-színben, holló-kínban,

mondatfoslányokban,
mondatfoslány lobogókban,
lengé lélek-fecni kékben,
cserpákolta vadvizekben,
embermélyen, költözőben,
megtértében elmenőben.
Mélyfekete Kopács-csapás,
fűzre fészket fűzni fűzből,
ég vizéből, óstó-ózonlyukból,
Fekete Gólyából!

Bellye, 1996 szeptembere

Zsáki István: 1997

HOSSZÚ, MÉLA LESBEN

V E S Z T E G F E R E N C

*„Szellemed küldöd messziről utánam,
hogy tetteimet fürkésszed . . .”*

(Shakespeare LXI. szonettjéből)

Micsoda horgászap!

De nem a halfogás miatt.
Hanem mert ama Koszorús Költővel
pecázgatók egy csónakból,
Akit holtta nyilvánítottak.
Állami tiszteletadással eltemettek.
Rovatait az újságban megszüntették.
De utcát, utcát neveztek el Róla!

A Koszorús Költő azonban
nem halt meg.
Csak a társadalmi változásoknak alá-
vetett közéletből távozott hirtelen.
Miközben magánélete
kemény tűz esztendő leforgása alatt
(akár a Hallgató Csukáé)
egészen kiterbélyesedett.

Micsoda nyári éjszaka!

Hogy nem a botokra, a tollakra figyelek,
hanem a Koszorús Költő
(megütkezésen derül Ő)
cinkos mosolyára!

És a tenyeres dévérek, ezüstkárászok
szinte maga-maguktól bukdácsolnak
halászhálóinkba.

Mert fölöttünk nem a kék ég,
hanem a mind alább s alább szálló
telihold ragyog.

Friss reggelként lét-ige, köz-pénz,
váltott erkölcsben dísz-szemét,
minket vízen már el nem ér!

Újvidék (Kis-Duna), 1985 július

BARANOVSKY EDIT VERSEI

MÍG ÉLTEM?

Büszke ősi burkom mikor feslik le?
„Víg eretnekségem”, gőgöm valódi-e?

Pokol tüzében hányszor kell elégni?
Kell-e együgyű örömhöz térni?

Van-e szívemnek szűzies pillantása?
Vad akaratomnak végállomása?

Kérő ajkam piros vágya elég-e?
Mitől görbül sárszekerem eleje?

Mért nincs romboló dühöm a világra?
Mindent elsöprő szerelem a magányra?

Világít-e istenektől csalt fényem?
Vagy csak a saját árnyékomat félem?

Ki láthatna, ki szeretném ha látna?
Kihallatszik-e fülemből a lárma?

Hiszem-e, várjam-e a mennybemenetelt?
Van esélye, ki nyaranta is telet?

Honnan vegyem szép halotti maszkomat?
Vagy ért mocsokkal takarjam arcomat?

Ki kongatja értem a nagyharangot?
Ki kérdi, hogy még maradni akarok?

Volt-e barátom, örömöm, hírnevem?
Míg éltem nem láttatok, óh, Istenem.

Palics, 1996. március 6.

UJJÉ, ÚJÉV!

Üdv neked!
Hát eljöttél újra.
Küszöbödön barbár
ritmusok dobolnak.
Lépcsőiden sok szemét,
szemem fényén
a sötét léket vág.
Ujjé, újév
csak így tovább!

Palics, 1996. november 11.

HOL TEREM A VERS?

Fűben, fában, tenyerem
kérges vonalában, szemem
bogarában, az utca porában.
Hol még?
Homályban, fényben,
sötétben, kékben,
idillikus képben,
kisgyerek lépésében,

odúban, térben,
 milliméternyi létben.
 Teremhet vágyban,
 magányod honában,
 a föld hasában,
 mámorban, sírásban,
 a versben magában.
 És magadban, másokban,
 átokban, sárban,
 gyönyörű varázsban,
 rettegésben, vészben,
 táltos éjben,
 bársonyos ölelésben,
 az anyaméhben,
 minden élőben.

Palics, 1994. június 22.

NÉGY HAIKU

cigány a lelkem
 vályogveretű égben
 sok undok átok

cigány a lelkem
 táncolok mert pengetik
 haláltusában

füstösszínűen
 rongyolmányban régiben
 várnak a révben

isten gúnyja rossz
 putripalota házam
 ítéletidő

Szabadka, 1992. február

FARKAS ISTVÁN VERSEI

910 605

(ebben az . . .)

1.

itt mindig mindenkit összehasonlítanak valakivel
és meg kell halni azért hogy végre te te legyél
hogy végre élhessél
ebben az istenverte pannóniában
váltig európa után kutatnak a könyvtárak legfelső polcain
a legfényesebb képcsarnokokban tárolják ha úgy vélik meglelték
de a holtak már ennek sem tudnak örülni
ebben az istenverte pannóniában

2.

már senkit sem fáj a kútásó kitöredezett marka
a vízárus sajtó válla
hisz nekik nincs is nyakkendőjük
ebben az istenverte pannóniában
már csak a közelgő hajnal a fontos
s nem ez az álomtalan dögledező penészszagú éjszaka
pedig ha a fényszórót ide fordítanak
látni lehetne a dohos kenyeret
és még hajnal előtt frisset ropogósat sütni
ebben az istenverte pannóniában

3.

talán a dobok a trombiták feltépik a fekete leplet
s végre itthon lehetsz
ebben az istenverte pannóniában

920 908

(vissza . . .)

vissza a képekhez.

mert ez a világ már teljesen olyan mint egy álmokóros néger kölyök véget
nem érő lázálma. mindenütt krokodilusok tátonganak és hiénák sikonganak,
miközben az ösvény egyre szűkebb és ég az őserdő és bömböl a folyó a viharban.
igaz, néha még felcsillan egy-egy lótuszvirág, de sáskahadak rágják gyökerét.
vissza a képekhez. a nyugodt, nyugtató csendélet unalmához. a gyógyuláshoz.
vissza.

910 915

(hiába . . . már . . .)

1.

hiába, mondom, úgysem tudom itt hagyni ezt az odút
még visszanézett a buszból és elmosolyodott
azután vágyaim megint elutaztak
talán ha egyszer
de hiába, mondom, úgysem tudom itt hagyni ezt az odút

2.

már nem parázslík fel az utca ha erre jársz
csak épp a szél sikolt fel
csak az aszfalt nyög keserűen
majd ez is elhal
és senki sem tudja hogy itt voltál

NOVEMBER ANGYALÁHOZ*

BAKA ISTVÁN

Jöjj el hozzám, köd-peplumodban és
Krizantém-öllel, őszöm angyala!
Lefordítottad fáklyádat, de ma –
Bár kőpapucsban – a szívembe lépsz.

Lennék halottad, s úgy élnék veled,
Ahogy gyökérrel él a föld, a víz;
S bár szemgolyód fehér, akár a gipsz,
Poromból támaszt föl tekinteted.

Jöjj el hozzám, november angyala!
Halottak napja elmúlt –, élni kell!
S ha élni kell, a kő is énekel,

S bódít krizantém-szirmod illata –,
Halotti mécs, öröklét lángja tán?
Mindegy! Fejem öledbe hajtánám.

*A kecskeméti Erdei Ferenc Művelődési Központ szervezésében megrendezett Kortárs költészet – grafika (1997. november 11–25.) című kiállításon Maurits Ferenc Baka István *November angyalához* készített illusztrációjával elnyerte a Nemzeti Kulturális Alap díját.

CSÚROGÓN SZÜLETTEM (IV.)

Önéletrás

M E L L Á R L A J O S

Még elemi iskolába jártam, amikor a csúrogi utcákon először jelent meg autó, a fekete amerikai Ford. Az ajtón kívül jobb oldalt volt a kézi váltó, a menet irányát dudaszóval jelezte: egyenest egy, jobbra két, balra háromszor kellett a dudát megnyomni. A motort csakis kurblival, kézzel meghajtva lehetett beindítani. A Fordon kívül volt még egy karosszéria nélküli, kimustrált autó, azt mondták rá, hogy Leonbolé gyártmányú, azóta sem hallottam róla, az utcán hangosan csörömpölve rohangált, az utcákon nagy port kavarva maga után. A gyerekek meg futottak utána.

Az autókat Gyuri sógoromhoz vitték javításra.

Csúrogon az autókön kívül megjelent az első traktor, melyet többféle munkára lehetett felhasználni: cséplésre, szántásra, daráló vagy szivattyú meghajtására. Kevés helyet foglalt el, nem kellett a Tiszáról a kazánba vizet hordani. Mindez azt sejtette, hogy a gőzgépnek nincs jövője.

A második évben, ahogy a cséplőgépet megvettük, Gyuri sógorom kezdte a gőzgépet hanyagolni, nem szívesen ült a gőzgép kormánykerékéhez. Egy alkalommal Gyuri sógorunkat nem tudtuk megtalálni, pedig már a munkát befejeztük, és tovább kellett volna költöznünk. (Hamarabb lett a munka befejezve.) Én tizenhárom éves koromban odaültem a kormánykerékhez, az etető pedig a váltót kezelte. Mondtam az etetőnek: előre vagy hátra, lassabban vagy gyorsabban. Így vontattuk az egész cséplőgép-garnitúrát egy másik parasztgazda udvarába, ott a cséplőt a két csépleni való kazal közé vontattam, a szememmel bemérettem az irányt, a kazánt hátratulattam megfelelő távolságra, és azt mondtam: a nagy szíjat fel lehet tenni, és indulhatunk. Apám ezt látta, hazament és anyámnak meghatódva mesélte, hogy a fia mire képes.

Gyuri sógorom, aki szinte mintaképem volt sokoldalú tudásával, készlődött kivándorolni Kanadába. Úgy gondolta, Kanadában tudását jobban tudja fejleszteni és értékesíteni. Ki is költözött, és ott gépészmérnöki diplomát szerzett. A kivándorláshoz az is hozzájárult, hogy Dani sógorunk, aki legelőbb ment ki a rokonságból Kanadába, leveleiben azzal dicsekedett, hogy Kanadában nem „paradicsomkert”, hanem „húskert” van.

András batyámat, apám ikeröccsét, ahogy hazaérkezett az orosz hadifogságból, várta az előállt helyzetbe való beilleszkedés. Kitanult szakmáját, a borbélymesterséget folytatta.

A borbélyműhely a háború alatt is működött, míg csak András bátyám haza nem érkezett. Rozika ángyi begyakorolta a hajvágást meg a borotválást is. Amíg haját vágott, addig a legidősebb gyerek a következő vendéget szappanozással borotválásra előkészítette. A többi gyerek is örömet segített anyjának, mert a vendégektől borraivalót is kaptak.

Nagybácsimnak a hattagú családot nehéz volt eltartania, közben hamarosan megszületett az ötödik gyerek. Majd utána nemsokára kilátásban volt a hatodik gyerek is. Meg akarták akadályozni, hogy szülésre kerüljön sor. A beavatkozás szakértelem nélkül történt, fertőzés következtében a mi kedves Rozi ángyikánk meghalt. Hátramaradt öt gyerek: Károly, Dezső, Gizi, András (Bandi) és Bözsike.

Rozi ángyikámat nagyon szerettem, ha nővéremmel elmentünk látogatóba, nem tett különbséget közöttünk és gyerekei között. A többi gyerekekkel együtt kaptunk kompótot vagy mást. Néha a falon átmásztunk Freidékhez, és ott a Freidék gyerekeivel játszottunk. Bandi unokaöcsém dicsekedett, hogy minden pénteken este eljár a zsidó templomba gyertyát gyújtani, és ezért pénzt kap.

András batyám a kis Bözsikét, aki a háború után jött világra, nevelésre Erzsike húgának adta, aki férjével, Füstös Jánossal, a mellettük lévő házban lakott. Egyébként nagybácsim háza a Gyöngysziget felé vezető nagyutcán volt. Jobboldalt a központtól, a harmadik utca sarkán laktak Freidék egy szép sarokházban, utána következett nagybácsim oldalháza a szép nagy ablakokkal és az utcára nyíló borbélyműhely ajtajával.

Rozika ángyikánk halála után egy évre nagybácsim megnősült, feleségül vette a Görbe utcából Kokin cipőmester özvegyét, Zsigrai Máriát, aki egy kislányt is hozott a Mellár családba. Új ángyikánkat, akit mi még a Görbe utcából ismertünk, Maris ángyinak hívtuk, szült két ikerfiút, Péter és Pál névre keresztelték őket. Pál nem sokáig élt. Egy évre rá született még egy kislány, Magdika. Most már a családban volt négy fiú

és négy lány. Ezek a gyerekek úgy összenevelkedtek, hogy sok helyen édestestvérek nem ragaszkodnak annyira egymáshoz. Nagybácsim soha nem érezte, hogy valamelyiküknek nem édesapja, a gyerekek is úgy viszonyultak hozzá.

Ezt a népes családot borbélymunkával nehezen lehetett eltartani, és a gyerekeknek jövőt biztosítani.

András batyám megpróbálta a gyerekeket valahogyan munkába állítani. A legidősebbet, Károlyt, sürgönykihordónak adta a postára, Gizit, meg Maris ángyi lányát, Katicát, tizenkét éves korukban varrodába adták. A Bandi fiút, aki nálam tizenegy hónappal fiatalabb, a Tass pékhez adták, hogy mindennap korán reggel, nagy karkosárban (amit alig cipelt) a friss kiflit sípszóval hordja szét a faluban. A kosárban lapult az illatos, újhoid akakú sós, sótalan, ropogós perec, és a csábító mákos kifli, mely nagyobb volt mint a többi kifli. Kicsit irigykedtem is, mert ő ehetett a kiflikből, igaz, ha találkoztunk, nekem is adott. Bandi egy ideig kis pikolóként dolgozott Varga János kocsmájában, a gyerek fürgébben mozgott a kocsmában, mert Varga János egyik lábára sántított.

András batyám meg apám sokat vitatták, mit kellene tenni. A Károly fiú már Újvidéken volt szakmát tanulni Forgács Benő kerékpár- és varrógép-nagykereskedő műhelyében, ahol a gyárakból érkezett alkatrészekből a kerékpárokat összeszerelték. Forgácsék látták, hogy Karcsi többre is képes, az üzletbe áttették eladónak.

A fiatalabb fiú, Dezső, vékonyabb dongájú gyerek volt, mégis a kőművesszakmára szegődött, persze ez nem ment sokáig. Egyszer elszakította a nadrágját, és vékony dróttal drótozta össze, csak a fal mellett ment, hogy ne látsszon a varrás. Ekkor elhatározta, hogy szabóinasnak megy. Kitanulta a szakmát. Sokat barátkozott Brezsán Gyulával, aki eredetileg szabószakmát tanult, de már akkor szenvedélyes fényképész volt. Dezső pedig elkerült Zágrábba, majd onnan Párizsba. Ott szabászatból diplomát szerzett, majd később Németországban egy ruhagyárban ruhatervező volt. Mikor visszajött Zágrábba, Broz, Jovankának varrta a kosztümjeit.

András batyám végül is úgy határozott, a csúrogi házat eladja, beköltözik Újvidékre, házat vásárol, borbélyműhelyt nyit, a gyerekeket pedig szakmára adja, a fiúkat is, meg a lányokat is.

Az elhatározást tett követte. 1928-ban Újvidékre költözött a népes család. Karcsinak meg Dezsőnek nem kellett tovább albérletben lakni, hanem a szülőknél.

Csúrogon 1927-ben befejeztem a hatodik osztályt. A szüleimnek segítettem odahaza és a mezőn munkájukban. Ekkor már a mezőn nemcsak a kocsi alatt a bogarakat néztem a hűvösben, piszkálgattam őket, akkor láttam, hogy van olyan bogár, ha hozzáérnek, permetszerűen lövell ki magából valami mérgefélét, amellyel védekeznek. Apám megtanított arra, hogyan kell szántásnál, ha a dűlőre értünk, az ekével meg a lovakkal visszafordulni, hogy az eke a szántás végénél is szép új barázdát hasítson. Arra is megtanított, hogyan kell a kaszát kézben tartani. Rám szólt, hogy nem a kasza hegyével, hanem a tövével kell kaszálni. Odahaza Ilonka nővéremmel segítkeztünk a ház körüli munkákban, nővérem főleg a konyhában, én meg az istállóban meg az udvarban.

Nővéremet Hatala Károlynéhoz, Angélahoz női varrodába adták szüleim, akkoriban András batyámék is a két lányukat oda adták, hogy a varrást megtanulják. A lányokat csalódás érte, mert a varrodában nem úgy tanították őket, hogy önálló női szabók legyenek, mert ezáltal konkurencia lett volna a faluban. Csak sablonos munkát: endlizést, pliszírozást, gomblyukvarrást, meg ingyenes munkát végeztek.

Amikor András batyámék Újvidékre költöztek, a nővérem már nagylányka volt, a varrodába nem járt többet. A varrodából csak az lett a haszon, hogy nővéremnek az új ruhákat anyámmal közösen meg tudták csinálni. Akkoriban az volt a szokás, hogy nagyobb ünnepekre a nagylány új ruhában jelenik meg a templomban meg a táncmulatságon. Nővérem jól tudott táncolni, és szépen énekelt. Többször szerepet vállalt, amikor a lelkes Sziller kelmefestő színészcsoportot alakított és előadták A vén bakancsos és fia, a Huszár, vagy a Gimesi vadvirág című színműveket.

Abban az időben apám selyemharisnyában járt szántani, nem kapcára húzta a bocskort, mert nővérem selyemharisnyája hamar kilukadt, nem lehetett már bestoppolni, ezeket apám felhúzta. Mondta is, hiába húz három pár selyemharisnyát, a sarka mégis kivan a bocskorból. Ha a harisnyát lejjebb húzta a talpa alá, hogy a sarka ne látsszon ki, azt mondta, csináltam rajta egy eresztést. Gárdonyi Géza Göre Gáborról szóló könyvei nem első vagy második kiadást említenek, hanem eresztést. Apám a selyemharisnyákból leginkább három eresztést csinált.

Fontosnak tartom nemcsak megemlíteni, hanem hangsúlyozni is, hogy Csúrogon kialakult szokás volt a szerbeknél a község védszentjének, a szlavának a megünneplése. Minden év májusában, csütörtöki napon volt megtartva, a kukoricakapálást is akkoriban végezték. A magyarok közül sokan délben ezen a napon a mezei munkát abbahagyták és hazamentek.

Ünnepelőbe öltöztek, és délután kimentek a „placcra”. Anyámmal és nővéremmel én is ki szoktam menni. Evvel mi is az ünnep nívóját emeltük. A gazdag szerb lányok új ruhában és új cipőben jöttek a korzóra, nyakukban a sok arany dukát. A nagylányok, akik a divatot követték, láthatták, milyen a legújabb divat. Volt körhinta, cukorka- és mézeskalács-árus. A sátorok alatt hosszú asztaloknál söröztek; a cigány-pecsenye és cévap messziről illatozott, az énekesnő a csörgőszerű dobocskával zenekari kísérettel szerb, bosnyák és macedón dalokat énekelte. A többi sátorban úgyanúgy szólt a zene. Messziről kicsit vásáriásnak tűnt.

Minden évben a szerb karácsony első napján délután megrendezték Csúrogon az ünnepséget, amely nagyon emlékeztet Pajo Jovanović festményére. Ezt a festményt Csúrogon láttam először a szerb nagyszülőimnél a folyosón. A kép bécsi reprodukció, rajta a felirat: Seoba srba u Ugarsku – A szerbek költözése Magyarországra. Nem tudom, volt-e Csúrog községnek megfelelő kosztümje, vagy ez alkalommal kölcsönvették az újvidéki szerb színháztól. Az egész felvonulás arra a képre emlékeztetett. Ezt szép volt végignézni. A felvonulás után jöttek a maskarák: másállapotos nőnek öltözött férfi, kifordított subában a teknő elé fogott lóval, sok fiatal álarccal lóháton futkározott az utcákon. Azt mondták, kergetik a karácsonyt.

Ha a szerbek lagzit tartottak, előkerült a hintó, a lovakat hetekig abrakolták, csak úgy csillogott a szőrük. Törülközőkkel feldíszítették a legényeket, a hintót, meg a lovakat is. A lovak mintha tudták volna, úgy mentek, mintha táltosok volnának, de nem egy, hanem több hintó kidíszítve, még a zenészeké is. Kimentünk az utcára, borral kínálták a nézőket.

A jómódú magyar legény lagzijakor előkerült a sárga féderes kocsi, a lovak is fel voltak szalagokkal díszítve, a legények kalapján árvalányhaj, szalagokkal díszítve még a botjuk is. Az almásdereseket csak úgy lehetett féken tartani, ha két kézzel fogták a gyöplőt. Ha a fúvószenekar rázendített, a lovak valósággal táncoltak. Mikor a lakodalmas menet haladt az utcán, a zenekar előtt a legények táncoltak. A szerbek is kijöttek az utcára, lakodalmas kaláccsal és borral kínálták őket.

Pár magyarról személyesen tudom, hogy pálinkázás közben virtusságból bicskával estek egymásnak. Soha nem hallottam, hogy szerb és magyar legény összeverekedett volna.

Olyan eset is megtörtént, hogy a táncmulatságon a legények féltékenységéből összeszólalkoztak, valamelyik legény a lámpát leütötte, és megindult a verekedés. A lányok sikoltozva menekültek a tereméből.

Csúrogon több helyen vasárnap délutánonként a tíz éven aluli gyerekeknek úgynevezett kukacbálat rendeztek, a gyerekek összejöttek tizenötven vagy húszan. Citerazene mellett idősebb személy tanította a gyerekeket csárdást táncolni, kettőt jobbra, kettőt balra lépni, taktusra, zenesóra. A szülők örömmel vezették gyerekeiket a kukacbálba.

A tíz éven felüli lányok, fiúk eljártak táncolni a Mogyéba csekély belépődíj ellenében. A Mogyében már a fiú rendesen felkérte a kislányt táncra, tánc közben a másik fiú lekérhette a hölgyikét. Volt nővadász, akkor a kislány felkérhette bármelyik fiút. Ha a fiú pénzt tett a citerára – lezárta a zenét –, a zene csak akkor szólalhatott meg újból, ha valaki pénzzel felnyitotta.

Csúrogon a magyar fiatalság négy helyen jött össze táncra szombat este és vasárnap délután. A régi placcon fúvószenekar játszott. A zenészek kottaismerők voltak, ők nemcsak táncmulatságon, hanem lakodalmakba is eljártak muzsikálni. A Tubánál tamburazenekar szolgáltatta a zenét. Varga Janinál kombinált zenekar játszott, nemcsak lassú csárdást és friss csárdást muzsikáltak, hanem keringőt, tangót, foxtrotot, charlestont, vagy akkoriban modernnek számító muzsikát.

Akkoriban Csúrogon sláger volt a Ne sírj anyám a te rossz fiadért című zeneszám. A nagydobos énekelte a szöveget, nekem úgy tűnt, amikor odaért a „ne sírj anyám” részhez, akkor nagyobb ütött a dobba.

A negyedik hely, ahová a magyar jobb módú paraszt- és iparoslegények, -lányok jártak, Trivo vendéglője volt Csúrog központjában. Trivo szerb vendéglős volt. Nála rendes cigányzenekar húzta a talpalávalót. Ha kellett, a könnyeket is kicsalták a hallgató szeméből.

Sok föld nélküli, szakma nélküli magyar fiatal elszegődött béresnek, evvel biztosítva volt az élelme és a ruházata. A fiatal magyar lányok elálltak szolgálni cselédnek. Emlékszem egy kislányra, Sugár Ilonkára, akinek a szülei a Gödrökben laktak, majdnem földbe vajt házikóban. Sugár Ilonka volt a legjobb tanuló az osztályban. Nagyon éles eszű kislány volt. Mikor felcseperedett, szülei cselédnek adták. Mire vitte tovább az életben, nem tudom. A szerb fiatalok bármennyire is szegények voltak, nem mentek béresnek vagy cselédnek.

Említettem már, hogy András batyámék beköltöztek Újvidékre. Szerencsére volt egy kiindulópont, ahonnan könnyebben lehetett intézkedni. Ez a kiindulópont András batyámnak sógora, Temesberger, és ne-

jének, Maris ányunknak a húga, akinek a háza közel volt a strandhoz. Nekik Újvidéken volt ismeretségük, könnyebb volt beilleszkedniük az új környezetbe.

András batyám a két lányt, Gizit és Katicát, fodrászszakmára adta az újvidéki gyógyfürdő fodrászüzletébe. Bandi unokaöcsémet pedig Major Jóska újságíró magához vette kifutónak. Major Jóska a Szabadkán megjelenő Bácsmegyei Naplónak volt a munkatársa. Állítólag valami fogadás miatt nem viselt télikabátot és kalapot. Mindennap reverjének a gomblyukában piros szegfű volt. Néha télen a szemöldöke zúzmarás volt, de akkor sem vett fel télikabátot. Bandinak kellett vigyáznia Major Jóska Volfi nevű kutyájára.

Bandi naponta megkapta a két dinárt a Volfi kutya eledelére, de Bandi nem kényeztette a kutyát, a két dinárt nemcsak a kutya eledelére költötte. Annak a nagy dögnök nem muszáj naponta májat ennie. Egy alkalommal korán reggel, amikor Major Jóska felkelt és öltözködött, Bandi véletlenül a fájós tyúkszemére lépett, míg a vizet készítette neki a mosdáshoz. Major Jóska fájdalmában ordított Bandira, pedig nagyon szerette. Megöllek, leviszlek a N. A. K. futballpályára, és ott kergetlek! – ordította. Ismerte Bandinak és szüleinek az életkörülményeit. Amikor András batyám meg akarta nyitni a borbélyműhelyt, kamat nélküli kölcsönt adott neki. Bandit hozzásegítette, hogy a Piliser nyomdába felvegyék nyomdászinasnak.

András batyám öt gyereket elhelyezett, és még három gyereket az iskola várt.

Anyám öccse, Pista nagybátyám, az első világháború alatt nem járhatott rendszeresen iskolába, alig fejezett be három osztályt. Megpróbált Gyuri sógornál szakmát tanulni, de arra már idős volt, hogy inas legyen. A lakatosmunkában sem látott nagy jövőt. Szépen harmonikázott, szenvedélyesen szerette a galambokat, nagyon értett hozzájuk. Csúrogon annyi birtokra nem számíthatott, hogy abból gondtalanul családot alapítson. A katonaságban a tényleges idejét letöltötte és hazajött. Mivel már két nőtestvére kiment Kanadába, ő is elhatározta, hogy utánuk megy. Nagyon nehéz volt az elhatározás, mert Csúrogon volt a kedvese, akit imádvá szeretett. Úgy gondolta, ha kimegy Kanadába, hamarosan kedvesét is Kanadába hozatja, és ott összeházasodnak. Ekkor 1927-et írtunk.

(Folytatjuk)

AZ ÉSZAKI FAL (XIII.)

Regény

DRAGAN VELIKIĆ

43.

Amikor odaállt az előszobai ablakhoz, Trieszt felett már elömlött a hajnalpír. Kihunytak a csillagok, melyeket Nóra meg ő távcsövön vizsgálgattak egy laibachi éjszakán. Reggelig fagyoskodtak egy parki padon. A füledt váróteremben Nórát feszélyezte a csavargók jelenléte.

James is átcsavarogta ezt az éjszakát, amely most végórát járja Trieszt fölött, s itt, az ablaknál állva, eszébe jutott a Canarutto asszonnyal folytatott beszélgetése, amikor tegnap este átvitte neki a háromhavi lakbérhátralékot. Lakásadónőjük sohasem emlékeztette őket tartozásukra. James ezt a költőnek kijáró tisztelettel magyarázta. Ez az öreg zsidónő, akinek ereiben valamelyik hajdani görög hajóskapitány vére csörgedezett, aki két évszázaddal korábban horgonyt vetett a San Giusto lábánál terpeszkedő város kikötőjében, segédkezett Nórának, amikor világra hozta Lúciát. Az ősapa szikkadt arca, képmása ott függött az ebédlő falán, makacsul mindegyre fölkísértett Jamesben. Kitartóan ott kotnyeleskedett a készülő kéziratban, míg aztán James végleg lemondott róla ezen az éjszakán, mert Közép-Európa olvasztótégléje ennél alkalmasabb hőssel kecsgettetett, egy olyan figurával, aki a magyar síkságról indul el. Vasúton jut el Szombathelyről Bécsig, majd Budapest, Milánó, London, és a legvégén Dublin következett. Vilfan szokta mondogatni, hogy a vasút a Monarchia vérkeringése, márpedig a jó vérkeringés egy Frankensteinbe is életet tud lehelni. Palacsintasütőjével vasúti forgalmista int továbbot az éjszakában. Kivilágított kockák húznak el előtte, akár a mozgókép. Mozivállalkozásba fogni Dublinban?

Canarutto asszonyság jóféle karszti házi borral kínálta meg Jamest. Már húsz éve özvegy. A férje fűszerekkel, teával, kávéval kereskedett. Hajótörésben veszett oda valahol Korfunál. Három lánya szertesztét a Monarchiában. A legidősebb Prágában, a középső Szombathelyen, egy magyarországi vidéki városban, a legfiatalabb pedig Pozsonyban él. Canaruttóné ügyesen járta be fordulatos élettörténete állomásait, s búcsúzóul James közölte vele, hogy neki Odüsszeusz a kedvenc hőse. Még a Belvedere College diákjaként esszét írt Odüsszeuszról.

A mitológiában bejárt utakat a navigálás szabja meg, mondta James búcsúzkodás közben. – Minden szél, amely elvisz bennünket valahová, jó szél. Amikor Nóra meg én elrugaskodtunk a North Wallról, azt sem tudtuk, hogy Póla a világon van, mégis ott töltöttük az első telünket a kontinensen.

Canarutto asszony a földszinten lakott, és James körül, miközben a második emeleti lakásához vezető lépcsőket róttá, még ott rajzoltak a néni élettörténetének foszlányai, s egy darab Arábia gyanánt, még belengte a tea bódító illata. A lelkét behálózó pókháló egyre sűrűbb. A méz, miként a karsztvidéki barlangok sztalaktitjainak könnye, szabályos ritmusban csöpög.

A teaféléket tartalmazó és különböző színű pléhdobozok két hosszú glédája biztonságos hidat képez a rég elveszített férj felé. A lakók addig maradnak Canarutto asszony házában, amíg hiszik is, amit mesél. Canarutto asszony lakói pedig mindig külföldiek, és a néni meséinek vége-hossza nincs.

A Canarutto kereskedőcsalád ez utolsó hajtása, mely zsákcaként zárja le a vérvonalát annak a görög kapitánynak, akit talán egyedül nem talált ki, csak ily módon, a külföldiekkel való cseverészésben élhetett és szövögethette tovább családtörténetét. Amikor Nóra a piacon meghallotta, hogy Canarutto asszony élettörténete a képzelet szüleménye, elmondta Jamesnek.

Mindannyian képzelődünk, felelte James.

Canarutto asszony ügyes keze, ahogyan segített Nórának szülés közben, históriáinak hosszú sora, melyekben a három lány mindig elég messze volt ahhoz, hogy árnyaltan jellemezve őket, az anyjuk bonyolult tirádákba bocsátkozhassék, elragadtatással töltötte el Jamest.

Mennyi ábránd, jegyezte meg Stanislaus.

Én órák hosszat beszélgetek vele, mondta Nóra. – Egész szekérdékra valótt összehordott a három lányáról, nyolc unokájáról. Egyszer, gondoltam, megkérem, mutasson róluk fényképeket, ez mindjárt az elején volt, amikor még nem tudtam semmiről. Canarutto néni azonban, mintha gondolatolvasó volna, megelőzött: azt mondja, egyszer majd megmutatja a fotókat.

Mindenki a múltját éli, szólt James. – Véglegesen már csak az utánunk jövők emlékezetében leljük meg nyugalmunkat.

James előszeretettel mászkált éjszaka a lakásban, ilyenkor többször-többször az alvók fölébe hajolt. Canarutto asszony is ugyanezt csinálja, csakhogy nála üresek a nyoszolyák.

Ebben a városban pediglen, melynek raktárai és kikötőberendezései már-már veszélyes merülési mélységig nyomják le a hajót, ebben a városban, ahol az egyetlen szentség a pénz, ügyes kalmárok mellszobrokat emelnek hitehagyottaiknak a városi parkban, és az igazságnak kijáró elégtétel majd csak fél évszázados késéssel érkezik meg.

Minden kalmárban metafizikai fájdalom lappang, mondogatta Aranytoll, az egyik trieszti száműzött.

Vajon a Castropólis spirálisaiban, amelyek kígyóként tekeregnek a pólai várhegy körül, nem él-e ott Canarutto asszonyból is egy darab? – morfondírozott James az éjszakában. S vajon Marthe Koppeans, valamely magányos órájában, nem éli-e meg nem létező életének egy részét? Miként azt a bizonyos verssort, amelyet valamikor gyermekkorában hallott, James úgy hajtogatta, sepegte ezen az éjszakán: Sopratutto signora Canarutto.

Közben időnként az ágyacska fölé hajolt, ahol George aludt, meg a bölcső fölébe, melyben Lúcia szuszogott.

Ennek a városnak a lakói úgy élnek, hogy nem vesznek tudomást a valóságról, mondogatta Vilfan, a nyomdász. – Még a kereskedők sem. Mindenki ragaszkodik a fajtájához. Trieszt olyan hajóra emlékeztet, melynek matrózai nemzeti hovatartozásuk szerint sokfélék bár, de egyetlen istenük a pénz, és akinek még más istene is van, annál rosszabb neki.

Egyes enklávék kihalóban vannak, például a görögöké és a szerbeké, már csak a nevük meg a templomaik maradnak fenn utánuk, folytatta Vilfan. – Gazdagok voltak, de mivel meg akarták tartani szokásaikat és vallásukat, a várostól való félelmükben szekértáboraikba vonultak

vissza. S így lassan kihalnak. A görögök kevésbé tartanak a várostól, ezért tovább maradnak is meg. Ezen a hajón mindenki maga szeretne kormányozni, de közben elfeledkeznek róla, hogy a szárazföld, melyről elindultak, csupán a képzeletükben létezik. Az egyetlen szárazulat, amelyen megvethetjük lábunkat, ez a hajó, a mi Triesztünk. Elszomorító, ha valaki ebben a városban az ősökre hivatkozik, és vitába bonyolódik róluk, mert megállapítani, hogy Trieszt első lakosa római légiós vagy az erdőből szabadult vadember volt-e, olyan vállalkozás, mely nem jár semmiféle előnnyel arra nézve, aki most él itt, és a jövő felé tekint.

Trieszt az idő tárháza. Az érdekek meg a kikötői raktárak fellazították az erkölcsöket, a banketteken összecusszantak a puha tenyerek, a verejtékszagot pedig elnyelték a keleti fűszerek. Végezetül egy költő is akadt, aki pörkölt magyorból szemet ragasztott a föltálat sült hattyúnak. Így került még egy mellszobor a városi park sétányai mentén sorakozó szobrok közé.

A trieszti külvárosokban nincsenek kóbor kutyák, és James már nem rakja meg a zsebeit kavicsokkal, mint valamikor, dublini serdülő éveiben. Eljárva tanítványaihoz, gondtalanul cirkált az előkelő negyedekben. Noha a Berlitz-iskola előírásai szigorúan tiltják, hogy a tanárok magánórákat adjanak, Jamesszel kivételt tesznek, és a dublini csak akkor süti le szemét és kapja el a császárné cinkos hunyorítását, amikor Pietro Lanzi titkár úr szombat reggelenként leszámolja kezéhez a Mária Terézia-bankókat.

Mégis, az óraadás dögunalmban Schmitznél, és egyedül nála, James azért átengedte magát az irodalomról, a művészetet keserveiről szóló beszélgetéseknek.

Egy este a tengerparti cafében találkozott Nikola Vidaković ügyvédrel, a norvég nyelv kiváló szakértőjével. James megtanácskozta vele a skandináv nyelvek bizonyos szavainak jelentését, aztán már elmenőben megemlítette, hogy Triesztben egy nagy író él.

Ugyan ki lehet az? – kíváncsiskodott Vidaković.

Ettore Schmitz, felelte James.

Vidaković összecusszította a száját, és hunyorítva hevesen rázta a fejét. – Ugyan, ugyan, tanár úr, szólt kedvetlenül. – Egy igazi író művei olasz nemzeti színű lobogóba vannak bugyolálva, az ön Zvevója viszont színtelen és időtlen.

James, Canarutto asszony házának falépcsőjét megjárva sietett vissza percegő tollához, mely a képzelet révén juttatja tényekhez. Hőse, miként a virágpor, már felröppent a magyar síkságról. Ő, die Blumen, Virág úr, Il Fiore, Bloom úr. Mind biztosabb léptekkel halad a North Wall hajóállomás felé.

Ő, igen, a gránátalma-tea, a matróz az Irweeker-tea bádogdobozáról. Igen, ez a susogás a fülében az óceán susogása, most, amikor Trieszt felett szürkül az éjszaka, a számok pedig még a könyvekben nyugszanak, s a gabonahegyekbe túrva nedves, fehér orrocskájukat csak az egerek rohangásznak a kikötőraktárakban.

44.

Amikor azon a májusi reggelen, húsvét után, Andrej kilépett az utcára, orrát megcsapta a teherautón füstölgő folyékony aszfalt szaga. Eszébe jutott Irén. Halkan füttyörészve elismételte ugyanazt a dallamot, melyet Dmitrij gyakorolt aznap reggel.

Újra az a gyermek volt, aki röstell, hogy nem tud füttyülni. Bezárkózott a bácsikája zvezdarai házának padlásán, és órák hosszat csücsörítette a száját, mindhiába. Rossz úszó, és a mai napig nem tud kerékpározni. Összecsücsörített ajkai között csak sistereg a levegő. A gyerekek röhögése, válaszul az ő tehetetlenségére. Amidőn pedig egyszer, már gimnazista korában, iskolába menet összehúzta a száját, és puha, dallamos hangot adott, megállt a néptelen utcán és újból megpróbálta.

Andrej ezen a reggelen úgy érezte, valamiféle isteni sugallat szól belőle, valamilyen istenerő, amely annyi éven át elpártolt tőle.

S miközben gyalogszerrel a rendelője felé közeledett, Andrej a kamera tárgylencséjével Olgát kereste meg. Már néhány napja kellemes fuvalatokat észlelt, amint meglátta őt, ahogyan elnehezülten mozog a lakásban, idegesen könyvekbe lapoz vagy arrább teszi a rendszeretően összerakott papírhalmokat. Immár senki sem hisztizett ezekből a kéziratokból, senki sem hajtott végre partraszállást a nyílt tengerre néző parton. Andrej könnyed léptekkel haladt végig a Mariahilfer utcán, meg-megállt a kirakatok előtt, és megkereste bennük saját áttetsző tükörképét. Olykor-olykor hosszabban elidőzött egy-egy női felöltő sötét hátterén, figyelmesen tanulmányozta a boltoskisasszonnyal tárgya-

ló hölgy arcvonásait. S azt hitte, ezekből a rakoncátlankodó gondolatokból születik meg a művészet kalandja. De tényleg, hiszen hát neki vajon nincsenek ugyanolyan gondolatai, mint amilyenek Olga íróit nyomasztják? Hányszor megtörtént, hogy a páciens nyitott szája fölé hajolva, és amíg Irén az anyagot készítette elő a töméshez, gondolatban a rendelő ajtaján túl is elkísérte az állkapocs tulajdonosát?! Az arcokon csókok és érintések rétegei halmozódtak. Ezek a szájak nem sok idő múltán kemény szavakat pattognak és meztelen bőrön siklanak majd az ajkak, vagy valahol a Grabenen az egyik fényűző étteremben kínai ételek ízletes falatait nyelik. Órák hosszat el tudott szórakozni így, a pácienseire gondolva, hogy állcsontjuk konfigurációjából következtessen sorsukra, úgy, mint Dmitrij a kártyavetésből.

Miközben a rendelője felé tartott azon a májusi reggelen, egy cseppet sem sietve, mert mindig jókor indult és megengedhette magának a kirakatok előtti csellengés luxusát, Andrej azzal szórakozott, hogy apróhirdetéseket fogalmazott gondolatban. De milyen apróhirdetéseket?

Veszek, motyogta magában Andrej, megveszem mindazt a vaksötét-séget, melyet a vonatablakból látok, a vasutasházak homlokzatán a kivilágított négyszögeket, veszek meleg tollneműt és veteményeskerti-illatot, kecsketejet és gyűszűnyi pálinkáspoharakat, a közönséges üveg-ből való, legegyszerűbb fajtából, amilyeneket a falusi szövetkezeti boltokban árulnak. Megveszem a lányok vihogását, akik kacéran sütik le szemüket a kötés fölött, megveszem valamely égei-tengeri sziget isten háta mögötti helységének magányát, itt lesz rendelóm a pálmafák alatt, és itt keresem a fogszuvasodás nyomát az egészséges zománcban. Megveszem annak az országnak az útlevelét, melynek sajtója nem ismeri a címoldalt.

Ígyen mulatott tehát Andrej e májusi reggelen, míg végigbaktatott a Mariahilfer utcán. Mellette idős dámák sétáltak pudlijukat vonszolva, munkások fehér kezeslábasban, azon porosan még, mivel éppen az imént jöttek le valamelyik, zöld védőhálóval borított homlokzat állványairól, ismeretlen nyelveken beszélő külföldiek bábeli hangzavara legyintette nyakon, pepita zakós, viaszos arcú alakok néztek a szemébe merőn. Két éve már, hogy ebben a városban evickél, és a rossz úszó ösztönével még mindig a part közelében marad. Előregyártott frázisokkal vértelte fel magát, ezek áthághatatlan sorompóul szolgáltak a kollégákkal meg a páciensekkel folytatott beszélgetésekben.

Csak egy kicsit várni kell még, ez a lényeg, vélekedett a bolgár kolléga. – Európát újból előnti majd az áradat. Ti, szerbek, csak éppen elkezd-tétek, de hogy ki kezdte elsőnek, az annyira lényegtelen lesz a várható földindulásban. Túltesznek rajtatok a borzalmakban, ha majd azok fognak hozzá, akik nem improvizálnak, hanem rendszeretően kartotékot vezetnek, és reggelenként egyazon gonddal kötnek csokornyakkendőt, használnak illatos szájöblítőt és osztják be munkabrigádokba a rabszol-ganépet.

Andrejnek Bécsben jó dolga volt, élvezni tudta ezt a vattázott világot, amely a romlást is bizonyos rituálék betartásához köti, amely az évszá-zados hanyatlásban is ismer fellendüléseket. Szokásainak körülbástyá-zott világában, hivatásának háborítatlanságában szépen elhelyezkedett, és fel tudta ismerni ezt a kínálkozó teret, miként a cisztát, mely éveken át érik anélkül, hogy gazdája tudomást szerezne róla. És ebben a burokban élt.

Otthon pedig Olga várta, aki épp hogy kilépett Pessoa könyvéből. Ezért aztán, amikor Andrej megemlítette, milyen jó volna elutazni valahová, persze, ha Olga megtehetné, az asszonyban megszólalt Pessoa.

Utazni? Ugyan minek? A naplementék mindenütt egyformák. Azért talán, mert az utazás a szabadság érzetét kelti? Én ezt, Andrej, már akkor érzem, amikor csak a Westbanhoftól a Schönbrunnig villamoso-zok, méghozzá erősebben, mint aki Bécsből Párizsba utazik. Mert, ha nem érezzük az utazás örömét egy hétköznapi körúti sétán, nem fogjuk érezni a világ végén sem. Az utazással csupán halvány másolatát kapjuk az eredetinek, amely már bennünk él. Ha ugyan él. Mert, ha nem, hiába utazunk.

Andrej Olga vállára simította a két tenyerét. Az asszony ismerte ezt az érintést, a fáradság jele volt.

Hát bizony, fáradt volt Andrej. Két esztendejébe telt, míg kifejlesztette azt a modellt, mely szerint berendezi az életét egy országban, ahol a rituálék fölötté állnak mindennek. Andrej elhatározta, hogy ebben a cisztában alapozza meg életét, vagy legalább egy térben, melyet hártya borít, egy térben, amely csupán sejtette, hogy egykor ott gennyes góc lappangott. Most Olga lakik e burokban, s ez a tudat a férfiban feléb-resztette a vágyat.

45.

A regény régi mesterei, Cervantes, Fielding és Stern értették a módját, hogy pihentetésül megszakítsák a mese fonalát, és utána új alapszituációt teremtve vegyék fel újra. A fejezetek címében benne volt a rövid tartalom, úgyhogy az olvasó akár át is ugorhatta azt a részt.

Nos, éppen egy ilyen helyzetben találjuk Tóth Tibort, amikor várva várja, hogy valahonnan a bokorból előugorjon a mindentudó elbeszélő, és alapjában megváltoztassa az életét. Vagy, hogy legalább visszahelyezze abba a hajdan volt időbe, amikor válaszút előtt állt. Ebben a helyzetében Tibor is azt csinálta, mint mindenki más emberfia: azzal szórakozott, hogy beleskelődött a résnyire nyitott ajtókon.

Egy szombaton, amíg Rita a Burgban próbált, Tibor ott találta magát a Természettudományi Múzeum bejárata előtt a Ringen. Egy hosszú séta során számba vette az éttermeket és nyaralásokat eddigi életében, mely már túlhaladta Hadži Ristić nagykereskedő földi éveit. Az élet kiállította a számlát a gondtalanságban eltöltött esztendőkért. S ekképpen elmerülve zilált éveibe, melyek miként az üres kagylóhéjak a tengerfenéken, mérföldkövekként jelezték pályája hosszát, Tibor belépett a múzeumba és hozzáfogott, hogy sorra járja az állati csontvázakat őrző vitrineket. Az állott, dohos levegő, a többezer kipreparált állat kipárolgása teremről teremre űzte. Sokáig sétálgatott a madártani kiállításon. Az egyik vitrin előtt megállt. A pannón ez a felirat állt: A mimikri. S Tibor gyorsan átfutotta a rövid szöveget.

A természetben a ringó nádszál, a kavics a parti fövényen, az elszáradt ág vagy egy hórög nem mindig az, aminek látszik. Ezek közül akármelyik váratlanul felröppenhet, s csak ekkor látszik, hogy igazában madár.

S Tóth Tibor már a következő pillanatban látta is valamelyik ázsiai őst, amint a füstös veremlakásban a tűznél melengeti testét, mely órákon át senyvedt a vízben, és nádszálon lélegzett, míg átúsztatott a folyón.

Fortyogott a pannon katlan. Az iszapban ott maradtak a csontok és az állkapcsok, néhol az elszenesedett haj is.

Rita lélegzése már elveszítette vonzóerejét. A Ritával Porečban eltöltött első éjszaka óta Tibort izgatta az asszony lélegzése, az a rekedtes

sóhaj, melytől elveszítette tájékozódási képességét. Ő volt a csillagtalan éjszakában eltévedt ősapja.

Egy másik, különben üres teremben a baglyok voltak elhelyezve. Érezte, mennyi szempár szegeződik rá minden zugból. Egyre gyorsuló léptekkel haladt, mert a dohos levegőben megcsapta a temetőszag. S akkor eszébe jutott a gyerekkorában hallott rémtörténet, hogy közvetlenül a háború után az egyik Szabadka környéki faluban élve eltemettek valakit. Haldoklás közben még életjeleket adott a sírból, a cigányok rémülten futottak szét a szélrózsa minden irányába, és dobálták el a sírokról összeguberált ennivalót. De mért pont most jutott eszébe ez a történet, mely talán nem is volt igaz, hanem a képzeletének szüleménye? Mivel már elég régóta él ahhoz, hogy az emlékezete ne legyen éppen megbízható.

Kilépett a múzeumból, és a Ringen az Opera felé vette útját. A gépkocsik hullámokban rajzoltak tova, amint szabadot jelzett a villanyrendőr zöld fénye. Újból a tavasz vette át az uralmat Bécsben, és Tibor, efölötti ujjongásában, mely hajdani szabadkai tavaszok illatát idézte fel, az esti fényektől dagadó kebelrel mind biztosabban haladt végig a Ringen.

Volt hozzá ereje, hogy higgyen a saját élete mimikriájában. Amikor beült a Schwarzenberger Caféba, és rendelt egy pohár szektet, az újságok lapozása közben az arcokat figyelte lopva. Vörös, hájas nyakak bugygyantak ki a tiszta gallérokból, a selyem csokornyakkendőkből, csillogott a smukk a női nyakakon. Amerre a szem lát, mindenütt a mimikri, az a görcs, amely a vedlett madártollban kavicsra ismer. A hófehér púderreteg mély ráncokat takar. Mennyi reszketeg vágy! Tibor felülemelkedett ezeken a kreatúrákon, melyek a Sankt Marxer árnyas sétányai felé eveznek. Innen pedig Olga csak egy lépésnyire volt. S ami őt illeti, Tiborban nem a szenvedély parázslott, hanem egy kései szerelem, a tudat, hogy ő is lehet lovag és szerethet titkon, s hogy ez a titok rugalmasságának záloga. Vagy csupán annak tudatosodása volt ez, hogy Olgában még egy élet csírázik? Ennyivel, hiszen sejtette, ezzel az étellel kerül egyre távolabb Hadži Ristić tózsér mennyei életétől.

Száz év múlva. Ez a Márta hangján kiejtett mondat csengett vissza Tibor fülében. A legutóbbi években mindenféle idegen neveket aggatva a családtagokra, Márta mama összefüggéstelen mondatokat motyogott.

Egész nap az ablakhoz tolt karosszékbén üldögélt. Fénytelen szemmel pásztázott Hitzing egén meg a könyvsorokon.

Száz év múlva, hallotta Márta hangját Tibor. Egyszer pedig odafor-
dulva hozzá, kijelentette: Te kalóz vagy.

Mért éppen kalóz?

Rita később tréfálkozva magyarázta meg neki, hogy ez a magyarok
ősrégi vágyakozása a tenger után.

Meglehet, azért vagyok kalóz, mert téged elraboltalak, mondta Tibor.

Rita sóhajainak záporában Tibor távoli szigeteket hajózott körül ezen
az éjszakán. Bécs olyan volt, mint egy karácsonyi kirakat. Két évtized,
bizony, nyomot hagyott benne. A naptól, a hőmérsékletingadozásoktól
a próbabábuk előrepszene, a papír megsárgul és eltöredezik, így van
ez minden kirakatban. A molyok szorgoskodnak.

Száz év múlva, visszhangozta Tibor.

Rita felcacagott. Meztelenül Tibor hátához simult, és a fülébe duru-
zsolta: Az én kalózom.

És noha már háromszáz napja föld alatt volt, Marthe Koppeans ekként
élt az utódok emlékezetében. Rita gondolatban bejárta azokat a váro-
sokat, amelyekben Márta élt, a róla készült fényképek nyomán minden-
féle fényűző környezetben látta őt, majd mély álomba merült. Teste a
szerelmi aktus után elernyed, és hamarosan az álom biztonságos révébe
hajózott.

No, és Tibor? Ő forgolódott. Amint az arca rámelegedett a párnára,
mindannyiszor megfordította, majd újból a párna hús oldalába fúrta
fejét. A Mártával foglalatostkodó gondolatai elvegyültek a körúti múze-
umlátogatással, a preparált madarak dohával, a bomlás leheletével. Ők
ketten a Márta első mennyei esztendejét élték. A törékeny öregasszony,
aki éveken át alig-alig érintkezett környezetével, olyan tanácsokkal
szolgált Tibornak, amelyeket ő soha nem felejtett el. Mert amikor
megismerte, Márta már a kilencven-egynéhányadikat taposta, úgyhogy
távozása ez árnyékvilágból egy-két év kérdése volt. A valóságban pedig
úgy történt, hogy Márta, ezzel a hosszúra nyúlt távozásával, Tibor bécsi
életének két évtizedét határozta meg, és az, ami neki már csak távozás,
Tibor élettörténetének legfontosabb fejezete volt. Minden belefért ebbe
a két évtizedbe.

Aki valóban érték, annak nem kell minden pillanatban igazolást ke-
resnie létezésére, mondta egyszer Márta. – Az ország pedig, melyben

leéltem az életem, s amely évről évre kisebbre zsugorodott, olyan betegre emlékeztet, aki mindenekelőtt a meglevő betegsége miatt fontos. Ausztria mindig értett hozzá, hogy beteg mivoltát úgy állítsa be, mint a maga legjelentősebb hozzájárulását Európához. Mindig valamiféle küldetése volt. Így van ezzel az ember is: hogy fontoskodhasson, muszáj valami küldetést kieszelnie. Mert Ausztriában úgy van, hogy az éhező a csend-élettel is jóllakik.

Tibort, miközben még egyszer bejárta gondolatban a múzeum termeit a Ringen, lassan elnyomta az álom. Madárcsontvázak, mint egy-egy esernyő, melyekről lefoszlott a vászon, fura antennák, melyek egy letűnt világ hullámain vételezik. Az alvó városra boruló csendben még csak a 0-vonal villamosai siklottak a kanyargós Ungargassén a Präter, illetve ellenkező irányban, a Südbanhof felé.

46.

Ébredés. A kristálygömb villanása. A tárgyi világ, az ébredő élettel egy ütemre, ketyegni kezd. De még mielőtt a szem hozzászokna a világossághoz és elillannának az álom foszlányai, az árnyalakok, mint valami katonai szemlén, a háttér szelvényével keretezve és abba harmonikusan beolvadva, még ott lebegnek egypár pillanatig.

Ébredés. Az a perc, amikor az alvó szedi a sátorfáját, s amelyet nesztelen léptek követnek a függöny mögött.

Rita csak tíz óra után ébredt, s a lebocsátott redőny réseiben aranyló csíkokat látott. Néhány borús nap után Bécs verőfényben fürdött. Az asszony a másik oldalára fordult. A kínai paraván kivirágzott cseresznyeágán a fehér szirmok árnyalatai lüktettek. Még álmos szemmel Rita megkereste a paraván felső sarkában röpdöső madarakat. Ennek a selyemszövetnek a négyszögében helyezkednek el Rita ébredései még attól az időtől kezdve, amikor szombatonként meglátogatta a nagymamát, ott aludt nála, és vasárnap kijárt a Városi Parkba etetni a hattyúkat. Vagy még régebről, a lebombázott Bécs fehér-fekete napjaitól, amíg az Otto Bauer utcai hatalmas lakásban laktak, amely az értékes bútor egy-egy darabjának eladása után csak még tágasabb lett. Egymás után keltek el a komódok meg a kínai vázák, a váratlanul feltárolt üres térségeket pedig Rita léptei töltötték ki.

Ez a virágos cseresznyeág és ezek a néma madarak hajoltak minden napja fölé, melyre reggelente ébredt. A kínai paraván volt az egyetlen bútordarab, melyet Márta halála után Rita áthozott a nagymama hálószobájából az ungarasszei lakásba.

Már fél tizenegyre járt, s Rita még mindig nem kelt fel az ágyból. Csak délután volt próbája a Burgban. Egész teste zsibogott a meglepődöttségtől. Egy volt ez azok közül a pillanatok közül, amikor a tények, ha mégoly lesújtóak is, képtelenek visszafojtani a ráhatásokat, melyek a leghétköznapibb jelenetekkel való találkozásból erednek. Azon a májusi reggelen egész sor olyan jelenet játszódott újra, melyeket az első szenvedély ébredésére váró, ráéró lány képzelete színezt ki. Mert a paraván mögött mindenféle kísértetek tolongtak, melyekkel ő népesítette be Márta nagymama életét. S ekkor bukkant fel újra az a pillanat, amikor Joyce *Száműzött* című darabját készítette a porzellangassei angol színház számára, s az asztala tele volt könyvekkel meg papírokkal. Márta megállt az íróasztal mellett, és kezébe vette az egyik könyvet, melynek fedőlapjáról egy sovány férfiarc: a kalap karimájával beárnyékolta magas homlok és kerek pászszem nézett vissza a szemlélőre.

Ah, Joyce, ismertem, valamikor régen, még Pólában, motyogta Márta inkább magában. – Azt is tudom, mikor halt meg. A háború elején. Az újságban olvastam a halálhírét, a vonatban, Salzburgból hazatérőben.

Rita némán Mártára bámult.

Ismerted Joyce-ot?

Igen, régen, Pólában. Azt hiszem, ez úgy kilencszázkilencben lehetett. Ah, nem, Amélia még nem volt meg. Még előbb, kilencszázötben. Furcsa pár voltak, ő meg az a nagydarab felesége.

Nóra, segítette ki Rita.

Igen, Nóra. Egyszer fel akartam őket keresni Triesztben, ahol sokáig éltek.

Többé nem láttad őket?

Nem. Csupán néha-néha, az újságokban találozotam James nevével. Olvastad a könyveit?

Nem.

Rita elnevette magát. – Na, majd elviszlek a *Száműzött* bemutatójára.

Rita ekkor értette meg a híres bécsi professzor egyik tanítványának azt a mondatát, miszerint a kései aggastyánkor kisajátítja a hivatalos Történelmet. Márta nagymama a múlt történései között lebegett úgy

kapkodva utánuk, mint a gyermek a papírsárkány után. A század eseményei benne voltak az életrajzában.

Már tizenegy óra volt, amikor Rita végre felkelt. Az ablakhoz lépett, és lassan meghúzta a vászonhevedert. A redőny zörögve felkúszott, és a fény előzönlötte a szobát. Az asszony néhány pillanatig az ablaknál maradt. Az utcának ez a része, ahol az Ungargasse hirtelen összeszűkül, olyan, mint egy kanyon. S máris odakerül Rita ébredéseinek állandó színterei közé. A lakásokat, melyekben valaha lakott, az ébredés jellegzetes képkockája alapján jegyezte meg emlékezetében. Különösen arra az első látványra volt érzékeny, amelyre az álomittas szem rányílik.

Ezen a kései májusi reggelen mintha az ébredésnek mindazon képkockái köréje sereglettek volna, amelyeket Márta nagymama látott hosszú-hosszú életében.

Az ébredés villogó kristálygömbje.

A zuhany sustorgása sodorja el az előző nap lenyomatait, melyek úgy eltűnnek majd, mint az eső a csatorna torkában, a föld alatti járatokban, amelyek elvezetik a város szennyét.

Miközben a törülközővel dörzsöli a testét, Rita elváltozásokat fedez fel a bőrén. A combjai azonban, amelyek sohasem tárultak szét a szülés görcsében, hogy életet adjanak, még mindig karcsúak.

Ha hegyezné a fülét, Tibor rendelőjéből, amely egy emelettel feljebb van, hallhatná a lépteket. De hát a léptek nem tanúskodnak a gondolatokról, amelyek a doktor úr pácienseinek nyitott szája fölött rajzanak.

Az üvegtrinekből fogsorok gipszlenyomatai, hidak fémkapcsai, fényes műszerek sorakoznak. Műfogsorok és koronák. A fogász meg a koztümográfus: az illúziók mesterei ők.

Zörgő celofánba csomagolt évek porciózzák majd ki a Ritának meg Tibornak kijáró időt.

47.

Május végén Olga meg Andrej hozzáfogott, hogy előkészítse a színpadot, amelyen június közepén Pavle fiuknak jelenése lesz. A rendszeres nőgyógyászati vizsgálatok tanúsították, hogy a terhesség a legnagyobb rendben halad a maga útján. Olga mindennap tornázott. A csuklói megdagadtak ugyan, és ő maga nehézkesen mozgott, no, de azért e

megszokott testi elváltozások ellenére úgyszólván naponta kísétált Andrejjel. A hálószobában már ott állt a kiságy, az előszobában pedig a babakocsi. A babakelengye a szekrényben szépen rendbe rakva, akár a kéziratok.

Hetekkel azelőtt, hogy világra jött volna, Pavle többször-többször szoba került a két szülő között. Amikor magára maradt, Olga kettesével vette az idő lépcsőfokait, úgyhogy Pavle már Natasa éveit taposta, ismerte az egyik bécsi kertvárost, mert, ugye, hamarosan, azaz, amint Andrej befejezi az orvosit és elismerteti az oklevelét, ott fognak lakni. Még egy ugrás az időben, s Olga szembekerült a könyvtár csendjével. Kéziratai az afféle leánykori emlékkönyvek sorsára jutottak. Szülei még élnek, a Balkán füstbe borult tájai fölött az anticiklon mozdulatlansága lebeg, a belgrádi látogatások ritmusát pedig Pavle vakációi határozzák meg. A fiú két nyelv vonzásában nődögélt. A család életében új emberek tűntek fel. Rita és Tibor még csak a múlt fogódzói voltak. A fehér foltot, melyre kinek-kinek az életrajza a születésénél fogva íródik, két városból merített tapasztalat árnyalja. Pavle a nyár egy részét Belgrádban töltötte. Olga az egész könyvtárát átvitte Belgrádból Bécsbe. Német nyelvtudása, melyet a Burgszínház rendszeres látogatása révén tökéletesített, kitűnő lett. A világlapok címoldalai új neveket harsogtak a politikában. Lassan és látszólag észrevétlenül minden megváltozott.

Olga egyszer részt vett egy világtalálkozón, melyen írók körvonalazták látnoki módon az új Európát. Szabódva lépett a kongresszusi terembe, leült a színpad közelében, és a résztvevőkről szóló jegyzeteibe merült.

A nemzetközi társaságban néhány nő is akadt. Egy belga nőről, aki a költészet, a dráma, a regény és az esszé műfajában egyaránt megpróbálkozott, a rövid életrajz megemlíti, hogy ez a sikeres belga kollegina tavaly elnyerte Az év nője hízelgő címét Amerikában. Olga mosolygott. Mert az életrajzban az is benne volt, hogy az illető kedvtelése a síelés meg az úszás. Műveit a könyvtárak pincéiben tárolják, mert különben ugyanakkora helyet foglalnának el, mint Pessoa vagy Joyce könyvei. Az ilyenek az írás mániákusai, tele van velük a világ.

A kongresszus szünetében az utcára ment, és a Gürtelen elindult a Haydn gyógyszerár felé. Fölszállt a 18-as villamosra, és a Südbanhofon találta magát. Hirtelen megelevenedtek előtte bécsi tartózkodásának első hónapjai. Az állomási büfé előtt a volt hazája területéről futott

emberek ácsorogtak. Eszébe jutott Portorož, a virágzó tenger, és elhátározta, Andrejnak indítványozza majd, hogy utazzanak el a tengerre.

Dmitrij hangja térítette vissza a valóságba, s amikor a hasára szorította a tenyerét, ott élet vibrált.

Olga az ágyhoz lépett, nyújtózott egyet, majd lassan elnyúlt az ágyon. A sarkig tárt ablakokon át többé nem hallatszott zaj. Az új aszfalt sötét csíkjai mindörökre maguk alá temetik a villamos hajdani nyomát.

A szülés közelsége jelezte azt a határvonalat, amely mögött az új élet kezdődik. A könyvek meg a kéziratok csupán a múlt emléktárgyai lesznek. Az időegységeket ezentúl a szoptatással, a mosógép zümmögésével, a babaruha teregetésével méri majd. Olga szüleinek vízumkérelméhez Andrej már kiváltott vagy egy tucatnyi mindenféle igazolást. A Müller-gasse utcai lakás nyugalalmát új hangok verik majd fel. Az illúziók korszaka rövid ideig, mindössze néhány hónapig tartott, addig, amíg hozzá nem szokott Bécs színpadához. Senkinek, még Ritának sem lenne képes megvallani, hogy nem örült az anyaszerepnek.

Természetesen szerette gyermekét, aki akkora változást hoz majd életébe, aki őt csupa szilárd keretekkel állítja szembe. Itt az ideje, hogy lerázza azt a makettet, melyet évek óta, amióta hátat fordított az egyetemnek, magával vonzol. Olga azonban még mindig nem mondott le illúziójáról, hogy egyszer majd komolyan foglalkozik irodalommal, hogy majd könyveket ír a tudomány és a fikció határán mozogva. Igen, a határterület, ez volt az ő asztala, ott röpdösött, mint Borisnál az a légy a két ablaküveg közé szorulva. Ebben a körülhatárolt térben szerzett gyakorlatot a halogatás művészetében. S talán ez a háború is, a Belgrádból való távozása, jó alibiül szolgált a megvalósulatlan álmokhoz, melyeket púpként viselt a hátán.

Anélkül, hogy felkelt volna, az éjjeliszekrényről elvette Berber asszony könyvét. A *Kiemelés tőlem* címet viselő emlékiratainak a vége felé járt már. Egy asszony, aki egy egész évszázadot átívelő életét sűríti össze életrajzában, eddig ismeretlen erővel töltötte el Olgát. Késő öregkorában Mrs. Berber regényírásra adta a fejét, és meghódította vele az amerikai meg az európai olvasóközönséget.

Nincs hozzá recept, morfondírozott magában Olga. Az öregség? Lehunyta szemét, és elképzelte, hogy a szülőasztalon fekszik. No, és ha császármetszéssel lesz?

Elmerül majd a narkózisban, miként az elközelgő halálban. A tudat cafatokra szakadozik. Ilyen a halál? Vagy milyen? S Olga akkor elképzelte, hogy ő nincs többé. A tükör ott a sarokban továbbra is hűen visszatükrözi majd a tárgyak és az emberek képét. Az újságok minden reggel megjelennek, a Gürtelen csönget a villamos, a Kalemegdánon pedig a magányos sétáló ugyanazt a tájat látja, melyet ő is látott. Olyan kevés ember fogja észrevenni, hogy ő nincs. Elhajózik oda, ahová Hadži Ristić nagytőzsér százötven évvel ezelőtt távozott.

A zárban ismerősen kattánva megfordult a kulcs. Olga meg sem mozdult ágyában. Csukott szemmel hallgatta Andrej közelítő lépteit.

Ma merre utaztunk a repülőszőnyegen? – kérdezte Andrej.

Olga felnyitotta a szemét. – Olyan nehéz vagyok, hogy a szőnyeg föl se tudott emelkedni.

Andrej levelet vett elő zsebéből, és odanyújtotta Olgának.

Boristól, mondta Olga, és óvatosan feltépte a borítékot. – A mama telefonált reggel. Kiváltották a vízumot, és most várják a meghívásunkat. Úgy gondoltam, nem kell hogy jöjjenek a szülés előtt. Nem kívánom senki jelenlétét. Szeretem azt a reggeli csendet, amikor csak Dmitrij hangja lebeg a lakásban. Ma reggel átmentem hozzájuk egy teára, és Dmitrij kártyát vetett.

No, és mit mutatott a kártya?

Hogy neked szeretőd van, vágta rá nevetve Olga.

Andrej levetkőzött, majd bevonult a fürdőszobába. Olga kivette a levelet a borítékból, és belemélyedt a sűrű betűsorok olvasásába.

Itt most a tél közepe van, de a hőmérséklet nem süllyed nyolc fok alá, írta Boris. Állandóan fúj a szél, melyet az útienek Capedoctornak hívnak. Capetownban a szivárvány annyira gyakori és banális jelenség, az égbolt azonban csodálatos. Még mindig nem mentem el a Jóreménység fokához. Ebből a távolságból a Jugoszláviából érkező hírek úgy hatnak, mintha a múltból jönnének. Ismerettségim köröm bővült. Munkahelyet változtattam. Csapos vagyok a portugál étteremben. Együtt dolgozom egy szarajevói ipisével, aki mindössze két héttel a boszniai háború kitörése előtt lógott meg otthonról. Úgy hívják, hogy Kemal Hadži Ristić. A napokban a zöld negyedben jártam, és betévedtem az elhagyott állatkertbe. A ketrecek, a medencék, az odúk a helyükön vannak, de üresek. Ahogy terjed a város, az állatkert úgyszólván a központba került, ezért az állatokat kiköltöztették. Tudom, hogy ez éppolyan banális, akárcsak a szivárvány Capetown fölött,

de hát mi is üres ketreceket hagytunk magunk után. Vagy talán velük együtt költözködünk? Megvan-e még a falfestmény a Thaliastrassén? És az a madár nélküli kalitka?

Andrej nedves hajjal visszajött a fürdőszobából. Olga a borítékba csúsztatta a levelet, s föltámaszkodott az ágyban.

Vacsorára elmegyünk valahová? – kérdezte Andrej.

Pavlenak igaza volt, mormolta Olga inkább magában. – A sors ismétlődik.

Kinek a sorsa? – kérdezte Andrej.

Megéheztem, mondta Olga. – Menjünk a göröghöz, a Karlsplatzra?

Jó, menjünk, mondta Andrej a haját szárítgatva a törülközővel.

Kiléptek a házból, és a Westbahnhof felé vették útjukat. Az esti fények homályosan hunyorogtak a még mindig kékülő égen.

*Mindenekelőtt Canarutto asszonyság.

BORBÉLY János fordítása

(Folytatjuk)

Benes József: Csata után II.

FIATALOK MŰHELYE

A CSUKA ZOLTÁN MŰFORDÍTÓI MŰHELY ANYAGÁBÓL

HAZATÉRÉS MARESIBE

JOHANNES WEIDENHEIM

A maresi pályaudvar hosszú keskeny épület, Habsburgokat sejtető okkerre mázolja, rózsaszín szláv beütéssel. Kupolaformájú emeletnyi középrészében található az állomásfőnök szolgálati lakása. A kiugró szárnyrészben balról vannak a hivatalok, és jobbról a váróterem, és a háború után hozzáépítettek még egy részt, amely az érkezőnek idegen, mert az épület szimmetriáját őrizte meg emlékezetében, amely a múlt század utolsó harmadából való.

Mielőtt kiszállt, átölelte egy gyors pillantással, akárha kinyújtott karral az egész házat. A kocsi magaslatából alacsonynak tűnik, mint az egész vidék. Látja, hogy az eresz alatt, amely az egész homlokzat mentén kinyúlik az épületből, rácsos, lefelé szűkülő virágládák himbálóznak, amelyekben még mindig muskátli, viola és fukszia virágzik. És hogy a kicsit leeresztett négyszöget, apró helységnévvel a közepén, gondosan, frissen mázolták fehérre, „Maresi” balról cirill betűkkel, jobbról latin írásmóddal – az ő életében ez mindig így volt.

Északi irányból érkezett ide Budapestről, négy óra nyílegyenes út vonaton, kanyar nélkül, rázkódás nélkül. Röviddel Maresi előtt úgy állt a papírpohár a maradék kávéval a csapóasztalkán a fülke ablaka előtt, mint gyertyaláng a szélcsendben – ameddig föl nem dőlt. Most már tudta a férfi, megérkezett. Éppen Maresi előtt tesz meg, mint vonalzóval meghúzott vágány a vonalzóval meghúzott Pannon-síkságon egy kanyart, minden látható ok nélkül, soha senki sem tudta, miért, egy kanyart, mint egy holdsarló.

A mozdonyok kezdettől fogva füttyentenek a kanyar előtt. Valaha ez egy éles fütty volt, mintha a legendás haramiavezérek egyikének tüdejéből eredne, de akik nem is voltak legendák; Arany János a magyaroknál, Čaruga a szerbeknél, és aki ezt a füttyöt hallotta az éjszakában, legyen az földbirtokos vagy

zsandár, annak megfagyott a vér az ereiben, ezt a hajlított füttyöt a felfelé húzó rövid füttyentéssel, az elnémulás előtt. Ma ez egy dallamos mély kettőshang, mintha két erdei kürtből jönne, több rövid füttyező egymás után, és a mindenkor következő az előtte lévő hangból préselődik, messze, messze a távolba.

A Polonia Express a Balti-tengertől Varsón át, Belgrád irányába, le a Fekete-tengerig, mintha gólyalábakon járna, oly magasan fut. Kiszálláskor az ember a mélybe ugrik, és beszálláskor a nőknek fel kell emelniük a szoknyájukat, így volt ez Maresiben mindig, ma is így van. Mintha egy tenyéren feküdne minden, azonos magasságban futnak a vágányok, mint a peron, a síneken átlépni nem tilos.

Simon Lazar Messer a városának pályaudvara előtt áll, szemtől szemben vele, pontosan a középársznak által. És nem veszi észre, hogy emberek kiszállnak, és emberek beszállnak, hangosan, mintha még sohasem utaztak volna vonattal. Megérti a beszédüket, de nem hallja. És nem veszi észre, hogy a vonat a háta mögött ismét elindul. Végül egyedül marad az első és a második vágány között.

A feje felett lévő vasállvány tudatosítja benne, hogy ezt a területet közben villamosították. Még a gőzmozdonyok idejéből ismeri – olyan régóta nem volt itt. Az állomásfőnök, aki most tarkóra tolt piros sapkával visszamegy a házba, mégis ismerős. De mégsem ismerheti, legjobb esetben ő a fia valakinek, akit ismert. Nem, nem ismert, de akiben mégis megbízott. Mint az a néhány fiatalember is, akik fehér ingben a tető alatt a zöld vasúti rácsoknak támaszkodnak és figyelnek, noha a vonat indulása után nem maradt itt más, csak csend és üresség. Messer mindenkit felismerni vél. Világoskékén feszül a napos égbolt, csak a nap vet ide-oda egy-egy árnyékot. Egy óra múlva dél. Messer ott áll, és néz, és senki sem figyel rá. A pályaudvarépület mögött terül el egy egész város, innen nem látható. Amit a ház nem takar el, azt magas zöld növényzet borítja, jegenyék és platánfák, már fakó zöldek, itt már régóta nem esett. Messer a pályaudvar épületét gondolatban felépítette és helyreállította, a hely alaprajzára emlékezve. Mögötte csak földek vannak, minden más előtte terül el.

A poggyásza három táskából áll, egy hatalmas vállövesből és két kisebb fogantyúsból. Mindenki, aki most őt figyeli, ahogyan láthatólag határozatlanul áll a két vágány között, már ezekről a táskákról megismeri a külföldit. És talán még csodálkozik is, ahogy ez hirtelen felkapja a nagy táskát, a másik kettőt a földről felemeli, és céltudatosan, anélkül, hogy körülnézne, a keskeny átjáró felé indul, amelyik a ház jobb szárnyából kivezet a szabadba, a pályaudvartérre, ahol a macskaköves úton fiákerek állnak, legalább egy éjjel-nappal, néha még három is.

Útközben Messer tisztázza magával, hogy valószínűleg nincs már fiáker, hanem taxik, mint ahogy már gőzmozdonyok sem voltak. Nem, már nem voltak gőzmozdonyok, és fiákerok sem voltak, és többé nem kövezett út volt, hanem aszfalt. A majdnem fehér aszfalton, a pályaudvar előtt néhány autó állt, de egy taxi sem volt közöttük. Amennyire csak lehetett, mindenki behúzódott a kevéske árnyékba, amit néhány fiatal nyárfa vetett, de az árnyék lassan elfogyott, a nap már majdnem zeniten állt. A fogadó kertjében, szemben a bükkfák alatt, amelyek már akkor itt álltak, amikor a híres lövések Szarajevóban eldőrdültek, söröző férfiak ültek. Egy pillantással meg lehetett állapítani, hogy ki közülük az őslakos, és ki a telepes; a telepesek, akik a háború után a Crna Gorai-i hegyekből a németek helyére költöztek ide, üvegből itták a sört, az őslakosok korsóból, habosan, ahogy még a németektől tanulták, akik többé már nem voltak Maresiben. Tulajdonképpen déli csendben valahonnan tücsök-ciripelést kellett volna hallaniuk, de nem hallottak.

Messer csomagjával a tenyérnyi árnyékba szorult, és várt. Időnként balról a téren átgördült egy teherkocsi, óriási pótkocsival jobbra az átvevőállomáshoz, a pályaudvar mögé, ahonnan régebben a disznóvisítást lehetett hallani, hús-konzerveket szállítottak, tápot, cukrot és olajat a maresi gyárakból. Tompán hallatszott a rendezőpályaudvaron a tehervagonok ütközése, és közben egy rövid magas jelzőfüty, mint régen. A világosszürke porréteg a föld felett, finom mint a mandulaliszt, amelyet az ember csak akkor vesz észre, ha lebeg, majdnem félmagasságban gőzfátyolként húzódik minden kocsi után.

Messer várt még egy darabig, taxi mégse jött. Várakozása senkinek sem tűnt fel, itt mindenki várakozni látszott, a férfiak odaát a vendéglő kertjében ugyanúgy, mint az emberek, akik szétszóródva mentek a téren ráérősen. Először is, mondta magának, a német lépéseidről kell leszoknod. Fogta a csomagját, és visszament a pályaudvarra, a Kafanába, amelyet a jobb szárnyban építettek. Egy középkorú lomha asszony szolgált fel ott, felsőajka felett sötét pihe látszott, fekete hajú, kedves tekintetű nő. Az asztaloknál férfiak ültek, és bort ittak, vagy pálinkát vagy kávé, és mindegyikük dohányzott. Lomha testtartásukkal ellentétben állt élénk beszélgetésük. Messer a pulthoz lépett, és kávéért ásványvízzel. Ebben a pillanatban neki, az idegenből jött maresinek valami az eszébe jutott; tengernyi idő távolából emlékezett rá, hogy errefelé a kávé megrendelésénél oda szokták mondani, hogy egy közepeset, vagy egy édeset, vagy egy keserűt.

– Egy közepeset – finomított rendelésén, és akkor eszébe jutott, hogy mi a legismertebb ásványvíz neve, és egy pohár Knjaz Milošt, tette hozzá. A nő a háttérben darált kávé tette egy rézfűdzsába, meleg vizet öntött hozzá, és egy kanálka cukrot, és az egészet egy főzőlapon háromszor felforraltta. Messer a törökkávé az üledékkel együtt áttöltötte egy csészébe, a nő odaállt, és ránézett.

A kávézaccot a végén ki fogja kanalazni, és valamennyi ásványvízzel leöblíteni – ez biztosan jól tesz a gyomrának, ezt húszezer emlékéből tudta.

Már amíg a kávé a háttérben készült, a következő német mondatot fordította magában szerbre, hogy amint a nő a kávéját odaviszi, megkérdezte: „Elnézést, egy kérdést csak: van itt valahol taxi?” De még időben észrevette, hogy az emberek itt milyen fesztelenek egymással: a férfiak az asztaloknál az egész termet betöltő kiáltással rendelik italaikat, mindenki tegezi a másikat, a kocsmárosnőt Milevának szólítják: Mileva, hozz nekem egy sört; minden udvariaskodás nélkül, tisztán családiasan és nyíltan személyeskedőn.

Tehát amint Mileva odatette a kávéját, megkérdezte Messer:

– Van itt taxi?

– Vagy van, vagy nincs – felelte Mileva asszony, és komoly arcán egy halvány mosoly suhant át, és mivel nem volt semmi dolga, ott maradt a pultnál.

– Ha nincs más dolguk, a vasútállomásra is kijönnek.

Messer ezt nem tudta fölfogni.

– Hol lenne hát több dolguk, mint a vasútállomáson?

– A buszmegeállónál. Oda tömörülnek.

Hát, hát . . . régebben, amikor az egykori Orient Express még létezett, itt is megállt, még ha nem is volt senki, aki fel- vagy leszállt volna. Maresi akkor még falunak számított, mégis a régi szép k. u. k. időkből fennmaradt szokás volt az, hogy még a gyors is megállt ott egy perccskére. Egy azóta elfeledett magyar magnás, Orbász úr, a budapesti parlament tagja, ura a Maresitől északra levő birtokoknak, ahol talán még ma is áll a gabonaföldek és égerfák között a soktornyú Orbász-villa, az ólomkeretes tarka ablakaival, mint képviselőnek kijárt neki a gyorsvonal, és azok azóta ott is megállnak. Talán neki, a földek és emberek urának köszönhatték a festői hurkot, amelyet az egyhangú pusztában a vágány hirtelen leír, hogy lehetőleg ne Maresibe vezessen, hanem elvessen a messzeségben.

Messer akárhányszor a nőről a falra nézett, pillantása mindig Tito képével találkozott. Amikor Tito még nem marsall volt, hanem partizánvezér. Piros ötágú csillag volt a katonasapkáján a bal füle mögött, két meredek ránc az orrtöve fölött, és keskeny szemének szigorú pillantása.

– Hol van hát az a buszállomás?

– Ott, a temetőnél . . .

Most már világos volt, hogy a nő miért nem származhatott innen, nem is volt szükséges tovább nyomozni. Mint ahogy Bécsben nem lehet egyszerűen „kávét” rendelni minden további részletezés nélkül (ha az ember nem akar gyanútlan idegenként ott állni), Maresiben sem lehet egyszerűen temetőt mondani. Melyik temető? Maresiben öt volt. Bizonyosan az alsó, a téglaegető gödörnél . . . gyerekként ott rohangáltunk első, rongyból készített, spárgával

összeszorított focilabdánk után, bogáncsok és cickafarkak között. Lehetetlen ezzel a nővel erről beszélni, fogalma sincs róla. Ő volt itt az idegen, Messer a helybéli.

– Tudja, hogy hol van? – kérdezte Mileva ártatlanul.

– Itt születtem.

Ah, nézd csak! Volt benne valami az itteni délvidéki asszonyok keserűségéből, akik évszázadokon keresztül minden munkát elvégeztek, amíg a férjeik a Kafanában ültek. Ezzel ellentétben állt a lány női hangja, amivel most, kíváncsian és mégis teljesen egykedvűen álmélkodását kifejezi: Ah, nézd csak!

A nő egypár kérdését is meg kellett most már válaszolnia, és észrevette, hogy ezt tulajdonképpen kelletlenül teszi: azért jött haza, hogy valakinek számadást adjon? Hol él most, milyen ott, vajon látogatóba jött?

– Vannak itt még hozzátartozói? – kérdezte Mileva.

– Igen, a temetőben.

Messer érzése szerint kissé gyorsan, kissé meggondolatlanul érkezett a nő válasza: „Mit lehet itt tenni . . .” Nem frivolán mondta, egyáltalán nem, de egykedvű részvétlenséggel. Nem, ő nem tudott semmiről. Amellett ő is telepes volt, ugyanúgy mint Messer, csakhogy Messer már két évszázaddal ezelőtt az országba érkezett, amikor a maresi mocsarak még maláriától gőzölgöttek, és a nő, Mileva csak tegnap, mikor közben a legszegényebb maresi asztalon is egy fazék hús gőzölgött. Ez a különbség már sok mindent lehetetlenné tett közöttük. Azonkívül is csak azért jött be, hogy taxi után érdeklődjön: Miért is nem adta le a poggyászárt a ruhatárban, és sétált el a hotelba? Azok gondoskodtak volna a csomagjairól. Mivelhogy a maresi pályaudvaron a háború után kávézót létesítettek, de poggyásmegőrzőt még nem. Ezért jött ide, és nem azért, hogy ezzel az idegen nővel társalogjon.

A nő most meglepte őt hirtelen komolyságával: „Látja – mondta jelentőségteljesen –, maga itt született, és most valahol él, én valahol születtem, és most itt élek. Ilyen időket élünk. Itt mindenki élhet.”

Tehát mégis többet tud? Hogy a maresi temetőket nem tudta megkülönböztetni, végül is sok mindent elárul. Bizonyára még egyikre sem volt szüksége.

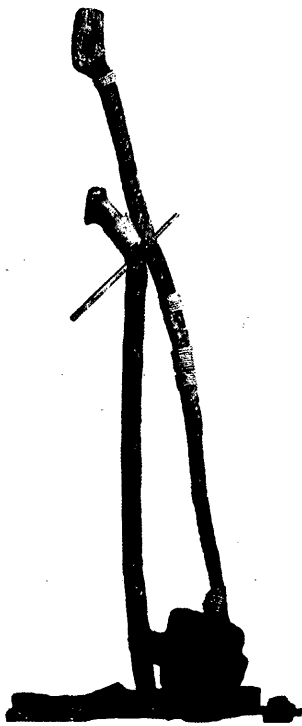
Messer kihörpintette a kávéját, a kávéüledéket kikanalazta, és Knjaz Milošsal leöblítette, csak egyetlenegyszer ivott olyan vizet, amely ízesebb volt, mint ez itt, a szerb középhegységéből: a Narsant a Kaukázusból. A rádióból tamburazene szólt, mily könnyed, mily vidám, mily léhaságot árasztó. Mintha senkinek sem lenne semmi dolga. Ebben a pillanatban Messer egyáltalán nem értette, hogy miért, miért tartott ilyen sokáig a világból ide visszatérnie.

– Tudja mit – tanácsolta neki a fogadósnő –, menjen el az Otravnikhoz, ő majd szerez magának taxit. A poggyászárt addig itthagyhhatja, vagy ne, inkább vigye magával, hogy lássa, milyen sok csomagja van, akkor majd különösen

megerősíteti magát. És Mileva nevetett, Messer nem is feltételezte erről a komoly arcról, hogy egy nevetésben így meg tud nyílni. A férfiak is nevettek az asztaloknál, mert természetesen mindent hallottak.

Messer elmenőben jókedvűen így szólt: Prijatno. Ezt kívánják itt az étkezésnél, alváshoz, távozáskor, és ez egyszerűen mindent jelent: kellemes, kedélyes, kedves, jókedvű, bizodalmas, otthonos, szíves. Nem csodálkozott, hogy ajkait ez a rég elfeledettnek hitt varázsszó hagyta el, mintha most mondta volna ki először: Prijatno.

BALZAM Csilla fordítása

Sarapka Tibor: Csata után

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A MAGYAR IRODALMI HATÁSOK JAKOV IGNJATOVIĆ REGÉNYEIBEN

PUSZTAI ILONA

Szerbia török megszállása alatt kisebb-nagyobb hullámokban folyamatosan érkeztek szerbek Magyarországra, de az 1690-es nagy betelepülés, a Velika seoba különös jelentőséggel bírt a szerb történelemben. Nemcsak azért, mert ez a Čarnojević ipeki pátriárka vezette menekülthullám mozgatta meg a legnagyobb embertömeget, hanem, mert ezzel a szerb társadalom kulturális és politikai centruma átkerült Magyarországra, pontosabban Szentendrére. Természetesen a kisváros csak rövid ideig birtokolhatta ezt a kitüntető szerepet – a szerb Siont a XIX. századra felváltja Karlóca, mint a szerbség egyházi, és Pest-Buda, majd a XIX. század második felétől Újvidék, mint a szerbség kulturális központja. Ezért értelemszerűen a szerb irodalom is a XIX. században a Habsburg Birodalom területén bontakozik ki, és eme irodalmi vonulatnak egyik utolsó magyarországi alakja – mondhatni összegezője – Jakov Ignjatović (1824–1889), aki a szerb nyelvű társadalmi – vagy ahogy ő nevezte – a szociális regény megteremtője volt.

A szentendrei születésű író, egy jómódú polgárcsalád legkisebb gyermeke, regényeivel azon magyarországi szerb polgárság életének hű krónikása lett, amelyből maga is származott, amelyet így a legjobban ismert és szeretett. Élete utolsó harminc évében írt társadalmi regényei (*Milan Narandžić* 1860–1863, *Čudan svet* 1869, *Trpen spasen* 1874–75, *Respektus Vász*a 1875, *Örök vőlegény* 1878, *Stari i novi majstori* 1883, *Panica* 1888) abban az időben jelentek meg, mikor már a magyarországi szerb polgárság hanyatlásnak, pusztulásnak indult. A kibontakozó kapitalista társadalmat a szerb polgárság széles rétegeihez hasonlóan Ignjatović is idegenkedve szemlélte. A régi, hagyományos polgári erények és értékek züllését, megsemmisülését látva, regényeiben nosztalgikusan idézte vissza a szerb polgárság aranykorát, miközben megpróbált magya-

rázatot találni a válság okaira. Bár a bomlásnak szükségszerűen társadalmi, gazdasági okai voltak, Ignjatović – akár a kor magyar írói – mély morális indíttatással szemlélte a társadalmi átrendeződést, erkölcsi értékek összeüt-közéseként látatva a társadalmi folyamatokat. Ignjatović irodalmi előképeit a szerb irodalomtörténeti tanulmányok eddig a világ- és a szerb irodalom legkülönbözőbb tájain, legkülönbözőbb stíluskorszakaiban keresték, néha alappal, néha alaptalanul. A magyar irodalommal való érintkezési párhuzamokkal és tipológiai analógiákkal még egyetlen általam olvasott szerb irodalomtörténeti munka sem foglalkozott. Pedig nem szabad elfelejteni, hogy Ignjatović nemcsak szerbül, németül, franciául és latinul, de magyarul is tudott, olvasott, magyar iskolákba járt – Esztergomban a bencések, majd Pest-Budán a piaristák és a lutheránusok gimnáziumába – és szinte egész életét a történelmi Magyarország területén töltötte. Habár e magyarországi szerbség különösen erősen figyelt a kulturális, társadalmi, vallási és politikai elkülönülésre, ennek ellenére nem maradhatott a Habsburg Birodalom társadalmi-gazdasági szerkezetén kívül. Életvitelükben, értékeikben, életfelfogásukban ezért a XIX. századra már közelebb álltak a magyar világhoz, mint a szerbiaihoz, azzal együtt, hogy továbbra is megőrizték nemzeti sajátosságait, vallásukat, nyelvüket, kultúrájukat, szokásaikat. Ignjatović esetében ezért nem véletlen, hogy társadalmi, irodalmi, sőt talán még lélektani meghatározottságú párhuzamok is kimutathatók – gondolok itt Eötvös József és Jókai Mór mellett a reformkori életkép-irodalomra.

A magyar irodalommal való tipológiai és kisebb részben érintkezési hatások számbavételekor Durišin komparatistikai felosztását vettem alapul (Dionýz Durišin: *Összehasonlító irodalomkutatás*. Fordította Tóth István. Budapest, 1977), de nem hagyható figyelmen kívül, hogy Ignjatović és a magyar irodalom összehasonlítása esetén egy speciális, különleges irodalmi egymásra hatás érvényesülésével kell számolni. Ignjatović mint Magyarországon született és itt alkotó szerb író nem kölcsönzött a magyar irodalomból, hanem a magyar társadalomban élve ugyanannak a tudatnak a részese volt, ugyanazok a benyomások érték, problémák foglalkoztatták, amik magyar kortársait. A nemzetiségi irodalom speciális helyzetéből adódóan így bármely komparatistikai felosztás alkalmazása magában hordja az esetlegesség lehetőségét. Ezért céлом csak annyi, hogy a magyar párhuzamokon keresztül rámutassak az Ignjatović és a korabeli magyar irodalom közötti – az együttélésből fakadó – gondolkodás-, szemlélet- és mentalitásbeli azonosságokra.

A tipológiai hatások közül kiemelném a magyar tárcairodalommal való stilisztikai rokonságot. A Skerlić óta az Ignjatović gyengeségének tartott kapkodó, elnagyolt jellemábrázolás és a cselekményvezetés megértéséhez vezet, ha a magyar életkép-irodalom ábrázolása felől közelítjük meg a műveket.

Ezen a módon értelmezhetővé válnak Ignjatović stílusának gyengéi: a lényegtelen aprólékos leírása, míg a lényeges elnagyolt, vázlatos, a cselekmény fővonalának kibontása helyett elveszik a mellékszál részleteiben, amelytől töredezettnek, néhol kapkodónak, néhol dagályosnak tünnek a regények. Ignjatović írásaiiban szívesen alkalmazza az életkép-irodalomra jellemző szinte fotografikus hűségű, részletező ember- és helyszínábrázolást, jellemrajz helyett az emblematisz típusalkotást. Ahogy műveinek életképszerű jelenetezései a kis- és nagyvárosi kis- és középpolgárság életéből szintén az ezen irodalommal való tipológiai és tematikus párhuzamot erősítik.

Így ha az életkép-irodalom szerint komikusan ábrázolt karaktereknek tekintjük a regényhősöket, látjuk, hogy azok egy-egy mánia vagy rossz emberi tulajdonság megjelenítői, míg a többi vonásuk elhalványul. Egyáltalán nincsenek vagy csak ritkán egyénítve, s akkor sem annyira, hogy típusjellegük megcsorbuljon. De hősei nem realista típusok, sokkal inkább az életképek, jellemképek által kedvelt komikus típusok megtestesítői.

Ignjatović regényeit emellett jellemzik még az életkép-irodalom korai realizmusából átvett olyan sajátságok is, mint a cselekmény szerepének háttérbe szorítása, a reflexiók, a kitérések, az értelmezésszerű eszmefuttatások gyakori alkalmazása, azaz a történet egymást követő epizódok sorozatából bontakozik ki. Ignjatović még nem juthatott el a klasszikus realizmusra jellemző írói fogás, a heterogén nézőpontok összeolvasztásának alkalmazásáig, amely az olvasóban a kívülálló tökéletes mindentudásának illúzióját kelti, miközben a szerzővel egyenrangúvá teszi őt. Ezzel nem előlegezi meg olvasóinak azt a szilárd értékrendből fakadó bölcsességet, aminek eléréséhez a regény szereplői csak kalandjaik, tapasztalásuk végén jutnak el. Ignjatović regényeiből – a *Patnica* címűt kivéve – hiányzik a lezárásra való törekvés, a rend helyreállításának igénye, amely szorosan összefügg a korabeli szerb polgárság értékrendszerének válságával. Ignjatović – mint e réteg krónikása – az életkép-irodalom töredezett kifejezés- és szerkesztésmódjában találta meg az írói habitusához és témáihoz legmegfelelőbb elbeszélői stílust. Így ragadhatott rá a rosszul megírt jó regények írójának címkéje, amelynek nyomán két utolsó regénye irodalmi kudarcként értékelődött.

Ignjatović e polgárság, amelyből maga is származott, társadalmi kríziseinek gyökereit a morális értékek pusztulásában látta, megoldásul pedig a múltban sikeres taktikákat és stratégiákat kínálta természetesen tradicionális erkölcsi értékekkel egybefűzve. Dragiša Živković a biedermeier irodalom apolitikus irányultságával magyarázza, hogy Ignjatović, aki életében „homo-politicus”-i alkat volt, fiatalon a liberális, idősen a konzervatív oldalon, műveiből számúzi a politikumot. Helyette a konzervatív szemléletű moralizáláshoz és az ehhez legjobban illő didaktikus elbeszélésmódhoz fordul. Ignjatović a korabeli

magyar irodalomhoz hasonlóan a társadalmi feszültségeket csak a szereplők beszédszintjén, illetve az alakok sorsának didaktikus ábrázolásán vagy az írói narráció megoldásán keresztül érzékelteti. Társadalomkritika helyett az egyén morális felelősségét, jellemgyengeségeit kutatja, és ehhez legfőbb fegyvere a humor. Az életkép-irodalomra jellemző ironikus látásmód, írói távolságtartás szemszögéből nézve a regényeket, a komikumtól az ironián át a szatíráig a humor minden formája fellelhető még a legkomorabb társadalmi regényekben is. Innen, hogy a korszak magyar prózaíróihoz hasonlóan Ignjatović is az emberi hibákat osztályszemlélet nélkül ábrázolja, a megbocsátó humor jellemzi, szeretettel és megértéssel fordul írói világához, ahhoz a polgárvilághoz, amelyben maga is gyökerezett. Igaz, a magyar írók többségével ellentétben, Ignjatovićnál ez az érzés a gyermekkor és az ifjúság nosztalgijával párosul, amelyből a Kašanin megfogalmazta melankolikus-humoros látásmód fakad.

Ignjatović a szerb polgárság értékvesztett és értékzavart időszakának morális megjelenítője, hősei vagy morális lények, akik jellemgyengeségük, vagy amorális lények, akik az eszményvesztettség állapota miatt vallanak kudarcot. Alakjai gyakorta minden lélektani motiváció nélkül térnek jó útra, mint az *Örök vőlegény* Perája vagy a *Respektus Vásza* Stevoja és lánya, Emilia. Máshol írói szócsőnek használva hőseit – saját társadalombírálati eszme-futtatásait adja szájukba, mint a *Milan Narandžić* második részében és a *Ćudan svet* című művében. Mindez felveti a kérdést, mennyire mély a regényekben a lélekábrázolás. E kérdésben a szerb irodalomtörténészek véleménye meglehetősen megoszlik. Míg régebben a realiztikus társadalomábrázolást, a jellemfejlődésben a társadalmi mozgatórugók szerepét emelték ki Ignjatović érdemeként, addig az újabb elemzések a lélektani megformálás hitelességét, árnyaltságát hangsúlyozzák. Bár ez sok esetben nem több pusztán komikai elemnél, mint amikor Đoka vagy Milan alkoholos révületben egy Iván-napi koszorús házba tér be borkimérést keresve. Božidar Kovačević a *Ćudan svet* alkoholista Đokájának pszichológiai jellemzésekként tünteti fel az említett epizódot, amely a *Stari i novi majstori* című regényben is visszatér az alkoholista Milan jellemrajzában. Véleményem szerint ez az Ignjatović által gyakorta alkalmazott ironikus látásmód. Kašanin elemzéséből kiindulva Ignjatović a humor és a melankólia szűrőjén át jeleníti meg hőseit, megelégedve külsejük, viselkedésük, környezetük aprólékos leírásával – ezzel helyettesítve a társadalmi és pszichológiai motivációt. Ahogy Dragiša Živković jellemzi, a biedermeier írói hagyományait követve gyakorta lényegtelenül fedi el a lényegest, a cselekmény szempontjából hangsúlytalan epizódokat ír le részletezően, míg fontos momentumokat, fordulatokat távirati tömörséggel.

Az érintkezési párhuzamok közül érdemes megemlíteni Nagy Ignác hatását a *Milan Narandžić* első részére. Egyrészt Milan és barátainak figurája Nagy

Ignác uracsainak közeli rokonai, másrészt az első rész lazán összefűzött életkép-sorozatokból áll, amelyeket csak a hősök személye tart össze. A regény szervezőerejét adó, többször visszatérő leírás a diákok típusairól egy satirikus életképepeződ.

Eötvös József *A falu jegyzőjével* való motívumpárhuzam figyelhető meg a *Milan Narandžić* második részének Grivička epizódjában. Živojin Boškov az angol realista regény és Ignjatović kapcsolatát vizsgálva Betty Sharp és Grivička jellemének, élettörténetének egyezésében a *Milan Narandžić* és a *Hiúság vására* párhuzamát mutatta ki, míg szerintem ez a mozzanat inkább Eötvös regényét idézi. Mačković ügyvéd nevében is, szerepében is a magyar regény Macskaházy ügyvédjére, Réthyiné szeretőjére és cinkosára emlékeztet.

A falu jegyzője, Kuthy Lajos *Hazai rejtelmek* és Vas Gereben műveinek hatása érződik a *Čudan svet* problematikájában.

A *Čudan svet* Petar Kresovićának története némely ponton a módosgazdából betyárrá züllő Viola históriájára emlékeztet, bár tetteik indíttatása, jellemük alakulása alapvetően eltér egymástól. Hasonlóan társadalmi-tipológiai párhuzamot lehet vonni a *Čudan svet* falusi bíróválasztásának és *A falu jegyzője* tisztújításának mechanizmusa között: mindkettő megvesztegetésre, üres ígéretek hangoztatására, és az ellenfél erkölcsi lejáratására épül. Nyúzó szolgabíró és Macskaházy ügyvéd titkos szövetkezése az igazság és a törvény megsértésére Ignjatovićnál is többször visszatérő elem (Lisović és Berberin ügyvédek összejátszása a *Čudan svet*, és Dragutin Mrgodić, Mudrovski és Mačković egyezkedése a *Patnica* című regényekben). A teljhatalmú szolgabíró, Nyúzó zsarnokoskodásával szintén a *Čudan svet* falusi jegyzőinek, megyei hivatalnokainak közeli rokona. „A szolgabírói hivatalnak eszerint, mint mindenki láthatja, két nagy hibája van: fölötte sok munka, s fölötte kevés fizetés, s ha egyesek, kik e hivatalt viselik, ez alkotmányos bajon nem segítenek, s egyikből – értem a munkát – jó részt el nem hagynak, míg a másiktól – értem a fizetést – többet vesznek magokra, mint minek elvállalására törvény szerint kényszerítenének, sőt ha a legügyesebbek, kik hivataluk titkaiba beavatvák, e két javítást, mellyel hibás polgári szerkezetünkön segítenek, nagy bölcsességgel nem egyesítik úgy, hogy azt, mit hivataluk oly bőséggel nyújt – a munkát –, csak akkor vállalják el, ha egyszersmind abból, minek hiányában vannak, ti. a fizetésből, valamire számolhatnak, nem láthatom át, miként nevelhetné tekintetes Nyúzó Pál négy fiát a haza istápjainak, s miként léphetne fel főképp azon méltósággal, melyet hivatala megkíván . . .”

Eötvös Józsefnek a szolgabírói hivatalt bemutató ironizáló szavai szinte összecsengenek a *Čudan svet* jegyzőinek párbeszédével:

„– Látod, Miloš, mindenki szidja a jegyzőket, különösen engem és téged, de a világnak nincs igaza.

– Íme, barátom! Mindazok, akik itt szidnak minket, kevésbé ismerik a világot. Ha nem nyúznánk őket, nem tudnánk megélni. Vajon mi csak magunkat kopasszuk meg? Nem jönnek-e hozzánk különféle urak hívásra is, hívatlanul is, éjjel is, nappal is, és nem készíttetnek-e a házukba traktát? Honnan kínlódjuk ki ezt? Ha nem vendégeled meg őket, nem adsz nekik meg mindent, magadra vonod a legártalmatlanabb gyűlöletét is, de ha gáláns vagy, senki sem fog ártani neked. Mert a nagyobb urak tudnak a nép fülébe suttogni, és a nép alig várja, hogy elkergessen minket. De ha egyszer ilyen a rend, hogy a jegyző biztos helyét élvezhesse, hogy őt senki, a legnagyobb úr se, bizonyított vétek nélkül el ne mozdíthassa, egyszerűen, hogy legyen független, és hogy a családjáról gondoskodni tudjon, mert például, mihez kezdenél te most annyi gyerekkel, ha csak a rendes jövedelmedet húznád?”

Kuthy Lajos *Hazai rejtelméinek* alaphangja a *Čudan svet* című Ignjatović-regénnyel mutat rokonságot.

„E könyv folytatában alkalma lesz az olvasónak csikósainkról jobban meggyőződni . . . Gazdag, romlatlan tárgya, eleme a civilizációnak, melyből hasznosabb, gyümölcsözőbb ivadékokat idézhet elő törvény- és jogérdek, mint a nyugoti elsatnyult vérből.”

„A világ kizárólag császárokról, királyokról, nagyurakról, urakról ír és beszél, de a falusiakról semmit. Maguk az írók is kizárólag grófokról, bárókról, urakról írnak, de falusiakról, a falusiaknak semmit.

Pedig milyen nagy, élénk világ van a falusiak mélyében! Mennyi fájdalom és szenvedés, öröm és vidámság van a falu életében.”

Sőt, némi tematikus hasonlóság is felfedezhető a két mű között. Itt is, ott is, démonian gonosz erők összeesküvése és a hősök jellemgyengesége idézi elő az anyagi romlást, az erkölcsi és fizikai megsemmisülést. Csuka Zoltán pedig Vas Gereben művészetével állítja párhuzamba az ignjatović falusi környezet ábrázolását: „Vannak, akik Ignjatović magyar kortársával, Vas Gerebennel (eredeti nevén Radákovics Józseffel) állítják párhuzamba, s valóban: lelkialkatukban, felfogásukban, a korabeli szerb és magyar paraszt ábrázolásában, sőt egyéni életükben is nem egy hasonlóságot találunk. Az ugyancsak délszláv származású Radákovicsot gyermekkorában diákcsinyei miatt csapják ki az iskolából, másnak az okmányaival iratkozik be Győrben jogásznak, ahol a győri aranyifjúság vezére lesz, csaknem Ignjatovićtal egy időben teszi le az ügyvédi vizsgát, és ugyanúgy viszolyog a prókatoroktól és csalafintaságaiktól, akárcsak szerb író társa. Ignjatović társadalomszemlélete felszínesebb, szerkesztése lazább és pongyolább . . . viszont szélesebb skálán mutatja be kora kismembereit.”

Vas Gereben paraszti tárgyú elbeszéléseiben és regényeiben is gyakori bizonyalomforrás a sorozás, a falusi bíróválasztás, az árvereztetés és a kényszer-

házasság (*A nemzet napszámosai, A ki másnak vermet ás, maga esik bele, Az éjjeli vendég*). De nála a társadalmi megbékélés jegyében az urak és parasztok világa harmonikusan illeszkedik egymáshoz. Köntös Mihály bíró saját fiát és a falu legmódosabb, legderekbabb legényeit soroztatja be cselled katonának, amivel kivívja Kállay főispán tiszteletét is. Sőt, a meghatott főispán hitet tesz Köntös uram előtt, hogy „élete legelső és legutolsó célja lesz, hogy a földművelő népről levegye az igát”. A kapzsi Sánta bíró mesterkedéseinek saját fia lesz az áldozata. A semmirekellő, tolvaj természetű fiú ellopja a barátjának szóló levelet, így őt sorozzák be a megyeházán katonának. *Az éjjeli vendégben* az árverést végző ügyvéd menti meg a Tamási család házáat, és leckézteti meg az ármánykodó, mások nyomorúságát kihasználó, pénzéhes bírót, Keresztes Andrást. Végül Sava Derentovljev falusi bíró helyzetképe a parasztság sanyarú állapotáról *A régi jó idők* című Vas Gereben-regény öreg jószágigazgatójának szavaival cseng egybe:

„Most aztán igazán bajos dolog parasztnak lenni. Nagy a porció, mindenfelől urak nyomása nehezedik ránk, ha valahol panaszt tesz az ember, nem adnak neki igazat, így van ez a világon, sehová sem tartozol – mindenütt utolsónak tartanak –, ha még szüret se volna, hogy leihasd magad, s elűzzed kissé a gondod, nem tudnád, mitévő is legyél.”

„Ó, . . . megbocsát méltóságod, ha azon hitben vagyok, hogy ha e faj végképp meg nem szégyeníti is magát a harcban, de rossz jövődőlő legyek, ha mondom, hogy e csatázások kínosan fogják velünk éreztetni, hogy a besorozott katona is tudja, hogy itthon alig hagyott egyebet, mint a porciós könyvet, papot, tanítót, baktert, kanászt, földesurat, s minden olyant, a ki pénzt kér, szerencséjét nem keresheti a paraszt, mert telkéhez van kötve, s ismét nem szabadulhat máshova, mint a templomba, – s urambocsá – én még jobban megdöbbenek, ha a kocsmá helyett a templomba menni látom, mert a kocsmában leissza a bút, de a templomban néha úgy elmondja az istennek a sok bajt, hogy némelykor hangos szóra fakad, pedig ha nem feledi, rosszabb leszén egykor a franczia armadiánál.” Kovács Pál mindent hideg vízzel gyógyító orvosa, vagy Frankenburg Mártási doktora a Molière-től eredeztethető, a korban divatos orvoskarikatúrák a *Trpen spasen* Đokájának és Makszájának korlátozott merevségét juttatja eszünkbe, akik minden bajt érvágással, purgálással kúráltak ki.

A *Respektus Vász*a című műben, Ignjatović egyetlen romantikusnak tekinthető regényében, a Jókai által kedvelt szerkesztéstechnikát alkalmazza. Ahogy a Kárpáthy Zoltánnál is a jelen keretbe foglalja a múltbeli eseményeket, a történet mesélésekor visszafelé haladva az időben. Vásza életútja pedig *A köszívű ember fia*i Baradlay Richárdjának sorsával mutat motívumpárhuzamot.

Frankenburg Adolf kedvelt témája: a szerelemben való lázas eszménykérés, majd rideg valóságra ébredés, a tévedés keserű érzése – Ignjatović művei-

nek is szívesen alkalmazott motívuma (*Branko szerelmei és házasságai* – Milan Narandžić, *Šamika kalandjai – Örök vőlegény*).

Ignjatović idealista alakjai a szerelmi házasság eszményét képviselik. Akár csak Atanacković *Dva idola* című művében, náluk is összekapcsolódik az emberiség és a szerelem eszméje. Bár mindannyiuk esetében a szép eszmények a világ, a középszerű környezet támasztotta akadályok és a hősök jellemgyengeségei miatt megtörik. Míg Branko az első részben túlzott hezitálása miatt veszíti el sorban szerelmeit: Idát, Mariskát, Laurát, Líviát, Hermiát, addig a második részben elhamarkodott döntésének áldozata lesz. Igaz, Ignjatović e történetbe saját házasságának kudarcát is beledolgozta. Brankóhoz hasonlóan ő is az eszményien tiszta, erkölcsös, erényes, szerény, ártatlan falusi lányt kereste és vélte megtalálni a pirosi jegyző tizenhét éves fogadott lányában, Fehér Annában. Azt a lányt, akiről így írt 1860-ban a *Srbín i njegova poezija* (A szerb ember és poézise) című esszéjében: „Milyen az ideális szerb nő, akit a szerb férfi szeret? Mindenekelőtt jó, szerény, becsületes, szelíd, alázatos, jámbor, szemérmes. A szerb nőt gyermekkorától szigorúan nevelik, családjában őrzik, mint a szemük fényét. Az ilyen nevelés mellett a szerb lány legfontosabb vonása a szemérmesség . . . A szerb férfi keres magának tiszta szívű lányt szerelmesül, nagyra értékeli a szép és jó feleséget. Ezért, mikor nősül, nem néz a pénzre, csak a lány tisztességére.” Ignjatović regényeiben számos sikertelen szerelmi házasság van. Branko kétszer is csalódik a házasságban. Šamika egész életében meg szeretne nősülni, de ez mindig csak terv marad. A zátonyra futott családi élet jelenlétét a művekben Dvorniković Ignjatović sikertelen magánéletével magyarázza. Így nemcsak Branko, de Šamika sorsában is saját szerencsétlen házas- és családi életét vetítette ki az író.

A magyar irodalmi anekdota vélhetően Jókaitól eredeztethető hatását érzékelhetni az *Örök vőlegény* első részében, a három szerb kereskedő krakkói utazásában. Míg a regény második része és a két utolsó regény – a *Stari i novi majstori* és a *Patnica* – a korabeli magyar irodalomból Fáy András, Gyulai Pál és Arany László műveivel mutat társadalmi-tipológiai rokonságot, amely egyben az általuk képviselt determinisztikus szemlélet azonosságát is jelenti.

Bár e tanulmány céljai között nem szerepelt Ignjatović irodalomtörténeti helyének kijelölése, mégis fontos kitérni rá. A szerb irodalom Ignjatović után más gyökerekből táplálkozott, más mintákat követett, más irányba fejlődött, ennek ellenére Ignjatović regényei mind kultúrtörténeti és szociológiai, mind irodalomtörténeti és esztétikai szempontból egy jelentékeny életmű fontos részei. Érdemesek az újrafelfedezésre és a megismerésre, mert bennük nemcsak egy korszak, de a kor magyarországi szerb polgárságának értékrendje, életéről vallott felfogása, ízlése, kulturális és életminta-követése is megjelenítődik.

MÓRINGLEVÉL – HÁZASSÁGI KÖTÉL

V I R Á G G Á B O R

A vajdasági néprajz szakirodalmában mindeddig egyetlen tanulmány: Jung Károly: *Bács-Bodrog vármegyei móringlevelek a Vajdasági Levéltárban* foglalkozik (*Köznepok és legendák*. Forum, Újvidék, 1992, 26–37. p.) a népi jogszokások körébe tartozó móringlevelekkel. Dolgozatában kiemeli Bellosics Bálint hivatkozását azon tényre, hogy a múltban a néhai történelmi megyékben igen nagy népszerűségnek örvendett a móringlevelek, ennek ellenére Jung mindössze három móringlevelet talált a nevezett levéltárban. Tanulmányában hivatkozik Mándoki Lászlóra, aki több száz móringlevelet tett közzé, amelyeket a református lakosság körében gyűjtött, majd jó ráérzéssel a következőket sugallja: „... nálunk is utána kellene nézni a református községeinkben az esetleg fennmaradt ilyen hagyatéknak”. Bár ő csak három móringlevelet talált, bizakodó, és leszögezi: „Mindebből az a tanulság, hogy – a jelek szerint – érdemes területünkön kutatni, mert remélni lehet további móringlevelek felbukkanását.”

Kutatásaim során véletlenül bukkantam páratlan mennyiségű és értékű néprajzi anyagra a feketicsi református egyház levéltárában. Ezek a házassági szerződések 1810 és 1879 között keletkeztek, és a *Moring Levelek* jelzetű könyvben olvashatók.

A könyvben található móringlevelek egy része másolat, amelyet a rendszerező a néki utólag bemutatott eredetiről másolt le. Amelyiknek megtaláltam az eredetijét, azt a másolat előtt közlöm. A dokumentumok nagyobbik része azonban eredeti.

A magyar szakirodalomban Mándoki László és Tárkányi Szűcs Ernő foglalkozott részletesen a hitbér kérdésével. Különösen az utóbbi tárgyalja kimerítően azokat a *A magyar népi jogszokások* című könyvében. Kialakulásának történelmi fejlődését vizsgálva megállapítja: „A házassági szerződések

leglényegesebb, önállósult és kiemelhető típusát a hitbérmegállapodások alkották. A hitbér a középkor házassági vagyonjogának volt az intézménye, amely a 20. század közepéig fennmaradt ugyan, de céljában és tartalmában jelentős fejlődésen ment át. Valójában ez még a nő vételára, amit azonban már nem a nő tényleges átvételekor kellett fizetni, hanem a férj vagyonát zálogjog erejével terhelte, és halála után vált esedékessé a nő javára.”

A *hitbér* feltételei a 18. századot megelőző évszázadokban különböztek egymástól aszerint, hogy országos, városi jogról vagy Erdélyről volt szó.

Az országos jog szerint – ezt hangsúlyozza Werbőczy István *Hármaskönyve* is – a hitbér a törvényesen férjhez adott nő pénzbeli díja, amelyet szüzessége elvesztése és házassági kötelessége teljesítése fejében, férje halála után kapott. Ez az összeg férje vagyoni helyzetének függvénye volt. Az asszony a neki ígért díjat akkor is megkapta, ha házassága önhibáján kívül szűnt meg.

A városi jogban, így a Szepességben, ugyancsak a nő díja, elsősorban ingóság. Ez itt csak akkor járt, ha a férj a házasságkötés után egy év és hat hét alatt elhalt, gyerek pedig nem maradt.

Erdélyben jegyruha néven ismerték a hitbért, ami az országos jogtól főleg a megadás módjában különbözött: két részét készpénzben, egy részét ingóságokban fizették.

„Ezek a kötelező, a törvényes hitbér alakzataiként kerültek alkalmazásra olyan esetben – mondja Tárkányi Szűcs Ernő –, amikor szerződéses (írott) hitbérben (házassági bérben) nem történt megállapodás. A 18. században szinte országosan és ugrásszerűen megemelkedett a szerződéses hitbérüggyek száma – folytatja szerzőnk –, és szokásjogi úton fejlődött ki a *móring*, az írott hitbér intézménye, a törvényes hitbér képére, de bizonyos formai és tartalmi eltérésekkel.”

A feketicsi reformátusok móringlevelei ilyen formai és tartalmi eltéréseket, pontosabban fogalmazva sajtáságokat mutatnak. Mielőtt ezeknek a hitbérleveleknek elemzésére térnék, nézzük hogyan határozza meg a nép a magyar nyelvterületen a *móring* fogalmát.

Az *Új Magyar Tájszótár* harmadik kötetében a *móring* címszó alatt a következőket olvashatjuk:

„*móring*¹: menyasszony hozománya.

a) a menyasszony kelengyéje;

b) a másodszer férjhez menő özvegyasszony hozománya.

*móring*²: az a pénzösszeg, ritkábban egyéb ajándék, amelyet a vőlegény eljegyzéskor a menyasszonynak ad.

a) az eljegyzéskor esedékes pénzösszeg egy része, amelyet a vőlegény foglalként már a lánykéréskor átad a menyasszonynak

*móring*³: házassági szerződésben kölcsönösen vagy az egyik fél által a másik javára kikötött összeg:

- a) a földterületre vonatkozik ez;
- b) az a pénzösszeg, ingó vagy ingatlan vagyon, amelynek a másik fél által való öröklésről a házasulandók egymást szerződéssel biztosítják;
- c) az a pénzösszeg, illetve vagyonrész, amelyet a férj halálakor a feleség örököl;
- d) az a vagyonrész, amelyet a családos özvegyember új házasságának megkötése előtt halála esetére leendő feleségének szerződéssel biztosít;
- e) az özvegy öröklést helyettesítő évjáradéka;

*móring*⁴: a házasság anyagi feltételeivel, a majdani házastársak öröklésével kapcsolatosan létrejött megállapodás, szerződés a menyasszony és a vőlegény családja között;

*móring*⁵: házassági ajándék;

- a) pénz
- b) *móring*.”

Mándoki László a siklósi reformátusok házassági szerződéseit elemző tanulmányában a korábbi tájszótáraink alapján két megfogalmazását adja a hitbérnek:

1. az a pénzösszeg, amin megvette a vő a lányt leendő feleségének. Ebből vették a lakodalmi ruhát stb. Lehetett a *móring* pénz is, jószág is, mondja Mándoki;

2. az a pénzösszeg, amelyet a házasság alkalmával a családos özvegyember kiköt második felesége számára.

Végül pedig zárjuk le a szó jelentésének értelmezését, illetve a fogalom meghatározását a *Magyar Néprajzi Lexikon hitbér* címszavával:

„*jegybér, móring, móringbér*: az a díj, amelyet a férj a házasság megkötése és teljesítése esetére ígér a felesége részére”.

A *móring*levelet – ez kivétel nélkül érvényes a feketicsi hitbérlevelekre is – a házasság megkötése előtt írásban, sokszor házassági szerződés formájában kötötték ki. A megállapodást a menyasszony és a vőlegény, valamint két, néha több tanú, sőt a jegyző, meg *bizonyoságként* maga a lelkész is aláírta. A dokumentumot, mint általában a református falvakban, az anyakönyvi iratokat kezelő lelkésznel helyezték el a feketicsiek a *Moring Levelek* jelzetű könyvben.

A házassági szerződésekben a megállapodás feltételei és körülményei a helyi szokás szerint változtak. A feketicsiek *móring*leveleket szinte kivétel nélkül csak a második házasság esetén kötöttek. Van néhány hitbérlevél, amelyből nem derül ez ki egyértelműen, azonban a fentiek nagy száma sejteti ezekről is, hogy második házasság megkötése előtt íródtak. A *móring*leveleket leggyakrabban a lelkész fogalmazta meg, és íratta alá a tanúkkal. A feketicsiek a *móring* intézményét valószínűleg korábbi lakhelyükről hozták magukkal,

időrendben az első móringlevelük azonban csak 1810. november 15-éről keletkezett, és az akkori lelkész, Kertvéllesy Pál látta el a bizonyosság jeléül kézjegyével és pecsétjével.

Itt egy történelmi kitérőt kell tennünk Kertvéllesy Pállal kapcsolatban, hiszen ő volt az, aki rendet teremtett a feketicsi reformátusok között, ő teremtette meg a mai értelemben vett „modern” feketicsi gyülekezetet.

Kertvéllesy széles látókörű, művelt ember volt. 1810-ben jött Feketicésre, és huszonnégy évig vezette az eklézsiát. Debrecenben tanult, tudott latinul, németül, ezenkívül olvasott franciául, görögül és héberül. Igen zilált viszonyokat talált ami az eklézsia dokumentumait, jegyzőkönyveit illeti. Igaz, előde, Kozma Sámuel, a rendszerető, a célratóró lelkész kezdte meg rendszeresen tartani a presbiteri gyűléseket, s azokról pontos jegyzőkönyveket vezetni. Mindez csak két évig tartott, két év után végképp elhallgatott. Az 1819. évi, Báthory Gábor püspök egyházlátogatása alkalmából írott jelentésében Kertvéllesy meg is jegyzi az elhallgatás tényéről: „A Presbyterialis gyűlés actáinak jegyzésére nézve meg valya az író, hogy fel jegyez ugyan maga némellyeket, de hogy mindeneket fel jegyezzen tanátságosnak nem tartya, tanulván az antecessora példáján, a’ ki éppen az ebben való nagy accuratiója miatt nagy bosszúságot szenvedett ’s gyalázatot szenvedén meg szűnt leg kissebbet is jegyezni.” Óvatossága ellenére mégis sikerült rendet tennie a gyülekezet adminisztrációjában. Ő kezdte vezetni a *Moring Levelek* könyvet, amelybe felvett, bemásolta az eredeti hitbérleveleket. Ténykedéséről egy másik lelkésztársa, Szilády János meg is jegyezte: „Tett, munkálkodott – de ovatosan; csendesesen haladt, de folyvást és békén, úgy, hogy az ő idejében az egyház végre csakugyan virágzásnak indult.”

A házasulandók írásos megállapodásai különböző néven kerülnek megfogalmazásra: *contractus*, *contractus matrimonialis*, *házassági ajánlat*, *házassági köté*, *házassági szerződés*, *megegyezés*, *moring levél*.

A feketicsiek a szokásoknak megfelelően móringlevelet, a megállapodást eljegyzéskor, tehát mindig a házasság megkötése előtt kötötték, rendszerint két tanú jelenlétében. A tanúk számában van eltérés, ezeket a magánokiratoknak tekinthető móringleveleket gyakran az egyházi vagy világi előjáróság – a presbiterek, az esküdtek, a jegyző is hitelesítették aláírásukkal, olykor a lelkész is aláírta bizonyosággal. Ezáltal a móringlevelek közokiratokká lettek.

A keletkezés helye szerint a móringleveleket három csoportba sorolom:

a) *magánokirat*, a móringlevél saját kezűleg, esetleg más által, de tanúk vagy azok jelenléte nélkül adja:

„Én Bertok Miháj ajálom azzon moringot Száz forintot az énel jegyzet felleségemnek Vég Máriának

(1831. aug. 20.);”

vagy másik példa:

„Én Fejszés János Elvettem Cina Ersébetett 1833 Esztendőben 21 Aprilisban, Oi Feltitel el hogy ha az ur isten Engemet Kiszóllít evilágból Által ajánlom Fél Szóllótt Moringba hogy ha nékem Gondomat viseli amelyet Szívesen vállal magára Mint hittves társ Én Tiszta szívemből Alyálom

X

Én Cina Ersébet Alyálom magamatt Es Kötelezem hogy ha az ur Isten Engemet Kiszolít Ez árnyik Világból Ajálok Tiz forintott Moringbann Tiszta Szívemből.”

b) *egyházi közokirat*: a lelkész, a presbiterek, násznagyok, esetleg más tanúk előtt móríngolnak, majd azután aláírják vagy látják el kezük „keresztvónásával”: „Alább írt megemlékezvén arról, hogy halandó vagyok, ezen Levelemnek rendiben adom tudtokra mindeneknek, a' kiknek illik, hogy én az én Feleségemnek Kakas 'Su'sánnának azon esetre, ha halálom történne, rendelék az én erántam és első Feleségemről maradtott gyermekeim eránt meg mutatott és eléggé meg nem jutalmazható hűségéért 200, az az kétszáz Forintokat Tzédulában, ólly fel tétel alatt: hogy ha házamban gyermekeimmel csendesen nem maradhatna, és a' szükséges élelmet, ruházatot ő reá nézve gyermekeim ki nem szolgáltatnák azon két száz Forintokat javaimból Törvény útján is meg vehesse és arról tettése szerént rendelést tehessen. Feketehegyenn Szent Jakab Havának 15^k napján, '833^k Eszt.

Elóttünk

Kertvélesy Pál

L. S.

Dongó Mihály

Keze X vonása

Rendes Prédikátor

Boldi'sár Imre mk

Segéd Prédikátor előtt

Kakas 'Su'sánná

keze X vonása.”

c) *világi közokirat*, az előljáróság tagjainak, jegyző jelenlétében frott házassági szerződés:

„Házassági – Szerződés

Mely a mai napon egyrészt Besnyi Sándor – másrészt pedig özvegy Juhász szül. Lukáts Zsusánna asszony mint házasulandó felek között következőleg köttetett:

1^{ször} Kijelentik Besnyi Sándor és Lukáts Zsusánna hogy ők kölcsönös hajlamból egymással házasságra lépnek.

2^{ször} Mindegyik fél a jelenleg tulajdonjoggal bírt vagyonát megtartja és arról minden közösséget kizárva önként és szabadon rendelék.

3^{ször} Amit a házasulandó felek a házasság tartama alatt együtt szereznek az közös leend.

4^{ször} Azon esetre, ha Lukáts Zsusánna egyenest leszármazó örökösök hátrahagyása nélkül férje előtt meghalna, akkor az egész közszerzeményt férje

öröklendi; ellenben ha Besnyi Sándor előbb elhalna mint neje, akkor a közszeremény felerészben özvegyére felerészben pedig első házasságából nemzett gyermekeire szálland.

^{5szór} Kijelentik a szerződő felek hogy jelen házassági szerződés önakarattal létrejött, s hogy azt a törvényes egyházi egybekelés napjától fogva jogérvényesnek tekintik.

Kelt Feketehegyen 1872. Május hó 21^{én}

Előttünk

Buruzs István

Toth Sámuel

Molnár Miklós jegyző.”

Besnyi Sándor

Lukáts Zsuzsána

A móringlevél világi közokirat jellegét erősítette az is, hogy 1851-től 15 krajcáros állami okmánybélyeggel felülbélyegezett, és a község pecsétjével ellátott papírra írták azokat. A feketicsiek nagy jelentőséget tulajdonítottak mindezen okiratoknak, láttuk, a lelkész azokat az egyházi könyvbe bejegyezte, amit pedig nem, azt átadták neki megőrzésre. Természetes folyamat volt ez, polgári házasság még nem volt, így az egyházi házasságkötést tekintették hivatalosnak.

Kik móringlevélnek?

Az alábbi házassági szerződést a férjhezmenendő özvegyasszony volt anyósa – úgy tűnik rendkívüli fontossága miatt – öt tanú jelenlétében kötötte jövődöbeli mostohavejével: „Melly tétetett egy részről özv. Bíró Mihájnén, más részről Ifj. Szűts Gáspár között a’ fejebb írt özv. Bíró Mihájnén vagyonyjának halála után leendő birtokáról úgy mint

1. Mivel a’ lejjebb írt Ifj. Szűts Gáspár most ez alkalmatossággal özv. Bíró Mihájnén menyét Kis Erzsébetet néhai Ifj. Bíró Mihájnén házastársul el veszi, özv. Bíró Mihájnén mint eddig való Gazda a’ Gazdaságot egészen által adja fojtatni és reá gondot viselni.

2. Ifjú Szűts Gáspár ajánlja magát arra hogy a gazdaságot szorgalmatosan fojtattya, el nem fogyasztya, hanem gyarapította, attól mindenféle adozásokat és szolgálatokat meg tesz, az özv. Bíró Mihájnén pedig mint felesége után való napát tisztességesen ruházza és táplálja.

3. a’ fejebb írt özv. Bíró Mihájnén igéri, hogy halála után minden névvel nevezendő ingó bingó Jóságot egyedül Ifjú Szűts Gáspárra hadja a’ ki neki haláláig tisztességesen gondját viselni köteles

4. Köteles Ifjú Szűts Gáspár ez egyesség szerent arra is hogy hitvesének Kiss Erzsébetnek árva Leánykáját Bíró Máriát a’ ki most 8 hónapos, ha az Isten meg tartya, fel nevelye ruházza mint maga gyermekét, és annak idejébe ki is házassította.

5. Hogy ha pedig Szűts Gáspár meg találna hamarébb halni mag nélkül mint özv. Bíró Mihájnén, Szűts Gáspárnak Attyának vagy akár mely nemzettségének Bíró Mihájnén Gazdaságához semmi jussa nints, ha pedig magzatot hágy maga után Szűts Gáspár, a' magzatra száll a' Gazdaság.

6. Most Bíró Mihájnén által ad Szűts Gáspárnak 3 Lovat, Szűts Gáspár pedig visz a' Bíró Mihájnén házához 3 tehenet és egy Borjút.

Mellyről is adják a' Contrahens felek ezen Contractualis Leveleket kezek X vonásokkal meg erősítve egy másnak hasonló párba."

Van példa olyan esetre is, amikor a vő jövendő apósával köt szerződést:

„Cservenkai Takáts Legény Wagner János eljegyzetté magának jövendő Házastársul Feketehegyi Takáts Mester Tzuszlag Márton hajadon Leányát Katharinát ilyen egyezés mellett: hogy a nevezett Tzuszlag Márton Wagner Jánost mint Vejét örökös lakosúl a maga Házába felveszi úgy hogy az Ipa halála után a Ház, ilyen feltétel alatt a vejére fog szállani, hogy Tzuszlag Márton még két neveletlen Gyermekének Borbálának és Mártonnak külön külön 100 az az Száz; Száz forintokat fog fizetni Betsi B. k mellett.

Ha a' Férfi Wagner János örökös nélkül halna meg abba az esetben az ő öröksége amely Cservenkán van, testvéreire megyen által, az itt való örökség pedig marad az Özvegyre; ha pedig az Asszony hal meg örökös nélkül, akkor az ő testvéreire megy a Tzuszlag Márton öröksége."

Közös, osztatlan vagyon esetében a másik, vagy a többi tulajdonos is aláírta a szerződést. Ilyen esetre példa az Ubornyai fivérek kötötte szerződés. Vagyonuk a házasság megkötése pillanatában még osztatlan egy tagban van, ezt a móringoláskor ki is hangsúlyozzák és ők ketten írják alá.

„Morjng Levél

Én alol is megnevezett Ubornyai János Isten' rendelése szerint második Házasságra lépven vettem magamnak Házastársul Dani János Leányát Mariát a' kinek szeretetem jeléül ígérek 50 azaz ötven VczForintokat Házassági kötélen fejébe, úgy, hogy ezen Summat Jósef Testvérem, a' kivel most együtt gazdálkodom, ész mind a' kettőnknek vagyonunk osztatlan egy tagban van, az én özvegyemnek mindjárt halálom után tartozzon, vagy ha megnevezett Testvéremnek halála az enyimmél még hamarabb történne az én javaimban örökösülendők tartozzanak kifizetni.

Költ Feketehegyen. 1836^k Eszt. Augusztusa 7^{dikén}

Ubornyai János MK
Ubornyai Josef mk."

Találunk példát olyan esetre, amikor a mostohaapa móringol és nevelt fia javára köt egyezséget a községi elöljáróság jelenlétében:

„Alól írott Fekete-hegyi Lakos tékintvén mostoha fiamnak Szabó Jánosnak nyóltz esztendőös korától fogva nállam lett Szolgálattját betsületes maga vise-

letét azzal a' fel tétellel ha ő ennek utánna is illendő erántam való fiúi engedelmességgel szeretettel 's munkássággal lessz, e következő ajánlást tészek reá nézve, hogy mind ingó mind ingatlan Jóságomban halálom után örökösnek hagyom. Hogy ha pedig mostani feleségemtől vagy ha a' mostaninak halála történe és ismét házasságra lépnek 's tölle gyermekem vagy gyermekeim születnének: ebben az esetben azt a' határozást állítom, hogy mind ingó mind ingatlan jószágomban a' fent említett mostoha fiam annyi részt vegyen, a' mennyit vesz a' talám Születendő édes Gyermekeim. Ha pedig több gyermekeim Születnének egynél, ekkor mind Ingó mind Ingatlan jószágom annyi részre osztódjon a' hány számot tesznek a' talám Születendő Gyermekeim mostoha fiammal együtt. Mellynek nagyobb bizonyására adom ezen magam neve, Helybeli notarius és elől-járók nevek 's Helység szokott petsétyével meg erősített egyezésbeli írásomat.

Költ Fekete-hegyen 1818 d. 9^a

Coram nobis

Petro Német Judice

Joanne Butor Jurate

Michaele Lodi "

Johanne Császár m. s. Notarius."

Visolyi János

Fekete-hegyi lakos.

A házasságkötés egyik aktusa volt az is, hogy a móringlevelet nyilvánosan felolvasták, szinte mindegyikben olvashatjuk: „Én alább írt adom tudtokra azoknak a' kiket ezen dolog illet; Alol írt adom tudtokra akiknek illik stb.”

A móringszerződésbe felvett szolgáltatások tárgya pénz. A móringspénz összege 10–500 forint, a vagyoni viszonyoktól függően, általában azonban 100–200 forintot ígértek a házasulandók, de előfordult jószág is: „Szűts Szűts Gáspár pedig visz a' Bíró Mihájné házához 3 tehenet és egy Borjút.”

Kaszás Sámuel jószágot és a házasságkötés után szerzendő szőlőt móringsolja 1825-ben:

„1^{ör} Én alol írt Vő legény házas társam hívségének némi nemű meg jutalmazására adok edj fias tehenet minden Szaporodásával, mellyet ha talán az ő halála elébb történe első Férjétől származott gyermekei tőlem meg kívánhatnak.

2^{ör} Fél szöllőt, de a' mellyet még ezután Szerzek ha módodom lessz benne, ha pedig addig halálom történe míg Szerzethetném, halálom után gyermekeim a' megnevezett mennyiségű szöllőt tartozzanak meg adni.”

Nem ritka az olyan eset – például Bútor József móringlevele ilyen –, amikor pénzt és tartást ígér halála utánra a jövődő férj:

„1^{ör} Én Butor Jó'sef, mint vőlegény ha az élet és halál ura által hamarább kiszóllítván mag nélkül az életből mint nevezett nőm, akármí néven nevezendő ingó vagy ingatlan vagyonomból ajánlok és rövid szóbeli per útján is kiadatni rendelek részére, és pedig egy év alatt

1^{-ör} 100 az az: száz o. é. forintot,
 2^{-ör} tartására évenként 30 az az harmincz o. é. forintot,
 3^{-ör} szinte táplálására 6./ hat pesti mérő búzát megörölve, négy pesti mérő
 árpát és két pesti mérő szemes kukorocát évenként,
 4^{-er} 1 és 1/2 az az másfél mázsás sertést évenként,
 5^{-ör} kötelezem örököseimet számára egy szabadlak kimutatására 's tűzrevaló
 ellátására.”

Találunk példát ingatlanra is, főleg szőlőt mórिंगolnak, Vajda Péter fél szőlőt ígér: „Alább írt egy részről mint halandó, más részről mint hűséges Házás-társ, örökös hitves társul magamhoz kaptolván Révész Klárát: azon esetbe ha halalom történe, és az én első Feleségemtől született Fiam fel nevedekvén hajlékomba miatta maradása nem lehetne; ajánlom nékie és hogy okvetetlen által adassék akarom a' most birtokomban levő egy hej szőlőmnek a' felét mellynek állandóbb vóltáról adom ezek kezem kereszt vonásával meg erősítettett Levelemet;”

Farkas Péter fél telek földet, házat, szárazmalmot mórिंगol Bátsi Ferenc özvegyének, Tóth Erzsébetnek:

„Tehát én ő néki Birtokomba levő 1 fél Sessio földet, Házammal száraz malmomat örökös és meg másolhatatlan módon által adom, olly fel tétetellel, hogy azt ő tőle semmi féle Maradékot el- nem veheti.”

Özvegy Bíró Mihályné viszont teljes gazdaságát mórिंगolja mostohavejének: „... a' lejjebb írt Ifj. Szűts Gáspár most ez alkalmazotassággal özv. Bíró Mihájnén menyét Kis Erzsébetet néhai Ifj. Bíró Mihájnét házás-társul el veszi, özv. Bíró Mihájnén mint eddig való Gazda a' Gazdaságot egészen által adja fojtatni és reá gondot viselni . . .”

Mórिंग címén az asszony javára lekötöttek szerzeményi javakat, holtig tartó lakást és tartást: „én Lódi István, szeretetből eljegyzett nőmnek, Zelizi Sárának, azon esetre, ha az Úr előbb ki szollítana, házammal mind addig míg nevetem viselendi, gyermekeim által saját vagyonomból ki szolgáltatandó tisztességes tartást ígérek”.

Az asszony újbóli házasságáig Kis János férj lakást biztosít: „Anno 1818Esz-tendőben Kadár Mihály 13^{ik} December El jedzete Sipos Lidiát Kis János el maradót özvegyét Következendő hazas társul melynek ajánlot vagy moringolta azt hogy ha történe hogy az Ur Isten ötet Eléb ki Szollítja az halál által míg az ő neviről nevezetik adig az házába Szabadon mint magaeba Lakhatik.”

Schvepler Márton viszont csak tartást rendel el özvegye számára: „Mely szerént én alol írott házasságra lépven néhai Schvepler Márton özvegyével Majer Máriával – nevezett nőm részére, történhető halalom esetében, e' következendőket, biztosítani 's örököseim által következendőket tellyesíteni kívánom:

1. Míg nevemet viseli minden vagyonomban bent marad. –
 2. Évenként tartására hat mérő búzát két mérő árpát tartoznak kiadni
 3. Évenként egy fertály kaszállót – melyet maradékim mivelnek 's egy fertály szőlőt, mely az nevezett nőm míveltet. –
 4. Két tehénnek helyet és évenként kitartást s' egy harmadrész kertet.
 5. A' mit nőm házamhoz fog hozni, az az ő gyermekeire vissza megy.
- Kelt Feketehegyen 1845. Sept. 18^k."

Kerekes János az „ősi vagyonából” mórिंगol „jövendő” özvegyének: „Alább írt adom tudtokra kiket e' dolog most és jövendőben illethet, hogy én Néhai Bátsi János Özvegye született Vida Ilona asszonnal házasságra lépven hozzája viseltető igaz szeretetemből, ígérem nékie, magamat ezennel önként kötelezve, 400 az az négy száz Forintokat Váltóban? mellyhez képpeszt rendelem, hogy azon kitett summa, engemet illető ősi vagyonaimból történhető halálom után nékie minden hijjánosság nélkül kifizettessen ha különben nem, Törvényi hatóság által.”

A házassági szerződések elenyésző eseteiben – például Pennik János mórिंगlevelében – érintik a közös szerzeményt is, arról is rendelkeznek: „Mely szerént én alol írott páros életre lépven Bene Sárával – kötelezem magamat, történhető halálom esetében, hogy nevezett nőmnek 40 vfortot javaimbol hagyok, – az egybekelésünktől fogva pedig – közkeresetünknek fele – szinte nevezett nőmnek ki adatni rendelem.”

A házassági szerződés feltételei között sokszor találunk korlátozó meghagyásokat. A mórिंगoló bizonyos feltételek teljesítéséhez, illetve nem teljesítéséhez köti a mórिंगot, például Szanda Gáspár a házastársi hűség tapasztalását hangsúlyozza: „Szanda Gáspár, eljegyezvénn magának Házastársul Vajda Máriát – négy, öt esztendő alatt történhető halála esetébe ajánl 40: negyven Vfortkat, ha pedig tovább együt élnek 's Házastársának hűségét tapasztalja, különösebb rendelésével is fog rolla gondoskodni.”

Sápi Lajos „Korizs Juliána menyasszonyának igéri, hogy míg őket isten együtt élteti, mindig hű gondviselője leend, ha pedig isten őt előbb kiszólitáná az élők közül, azon esetre kötelezi örökösait ezen végakarátjának minden visszavonása nélküli megtartására: hogy Korizs Juliánának míg csak mint özvegy az ő nevét viseli, házánál lakást, tisztességes tartást adjanak,” azonban pénzt ígér azon esetre: „ha nevét letéve, mint özvegy máshoz menne férjhez, végkielégítésül neki 100 az az száz forintot kifizessenek”.

A gyermek nélküli házasság szerepel Gyarmati József 1855-ben kötött hitbérlevelében korlátozó meghagyásként. A megajánlott összeget az özvegy csak a vele nemzendő törvényes örökösök hiányában kapja meg: „Alol írt ezennel adom tudtokra azoknak akiket illet, hogy Vezse Juliánával – Vezse Miklós és néhai Tamás Sára – feketehegyi lakosoknak hajadon leányukkal a' törvény

szerént házasságra lépven néki hozzá vonszó szeretetem jelül 100 – szóval – egy-száz pengő forintot köteleztem azon esetre, ha nála előbb, és vele nemzendő törvényes örökös nélkül halnék meg.”

Ugyancsak a gyermektelenség feltételéhez köti a Csete Bálint 1855-ben ígért móríng kifizetését halála utánra özvegyének: „én Csete Bálint nőmnek Balog Er'sebetnek azon esetre, ha az Úr nála előbb és tőle származott gyermekek nélkül kiszóllítand 400 ./. négyszáz váltó forintot vagyonomból Kifizetendő hagyk”.

A feketicsiek móríngleveleinek nagy részében a kölcsönösség érvényesült, tehát a menyasszony is ajánlott fel móríngot jövődő férje javára, nagyjából hasonló feltételek és meghagyások alapján, mint amelyeket leendő házastársa nyilatkozata tartalmazott. A szakirodalom ezt nevezi *ellenmóríngnak* vagy *kontrahitbérenek*. Vizsgált szerződéseink egy része azonos összegű pénzt ajánl halála esetére férjének, de van a móríngösszeg felére, sőt egyharmadára is példa:

„a) Egy részről én Balog István nőmnek Vajda 'Su'sánának azon esetre, ha az Úr nála előbb ki szóllítna 150 ./. Százötven váltó forintokat néki vagyonomból ki fizetendőket kötelezek.

b) Más részről én Vajda 'Su'sána férjemnek, Balog Istvánnak 100 ./. Száz váltó forintokat előbb történendő halálom esetében neki sajátomból fizetendőket rendelék.”

Figyelemre méltó Csete Bálint és Tolnai Katalin, Bordás András özvegyének 1835. február 11-én kötött mórínglevele. A vizsgált anyagban mindössze két olyan házassági szerződést találtam, amely feltüntette az asszony „vagyonkáját”, ezek közül ez az egyik. Csete Bálint 100 váltóforintot ajánl, Tolnai Katalin pedig a következőket: „. . . én Bordás András Özvegye Tolnai Katalin arra az esetre, ha elébb történik halálom mint Férjemnek, a' hozzá szállított, 's alább az *A* betű alatt meg nevezett javaimat, senki jussát hozzá nem tartván mind neki hagyom.

A viszek a' Férem Csete Bálint házához öt mérő búzát, öt mérő Zabot, házi és konyhabeli eszközöket. Egy Sessio Föld termését, a' mely búzával van be vetve. Van még ezeken kívül első Férjemtől rám maradt három kapa az az fél szöllöm, de ezt egyedül az alatt a' feltevés alatt hagyom mostani Férjemnek, ha tíz esztendőket töltök el vele házasságba.”

Sok esetben a nő ágyneműt: párnát, vánkost, lepedőt, derékaljat, esetleg kiházásítási javait vagy egy részüket, korábbi vagyonát, a hozományokat móríngolta: Sárándi Mária 1836-ban tiszta szívéből egy derékaljat, egy lepedőt, két párnát és egy párnatakarót ellenmóríngol. Egy másik menyasszony, Bátsi Ferenc özvegye pedig a vagyonát ígéri: „Én pedig említett Bátsi Ferenc özvegye Tóth Erzsébeth az én részemről azt ajánlom és ígérem, hogy a' mi

Kis vagyont említett Farkas Péter Férjem Házához viszek, ha én előbb mint ő, meg halnék; az mind ott maradjon.”

Bútor Zsuzsánna ellenmóringként ágyneműt és pénzt ígér férjének: „Én pedig Bútor 'Su'sánna, mint menyasszony, ha elébb találnék jobb életre szenderülni mag nélkül mint főntebb nevezett férjem menyasszonyi hozományomból rendelkezése alá ajánlok két vánkost, egy derékalj, 's két lepedő ágybelieket, és 100 az az száz o. é. forintot.”

Margarita Ekszlin 1835-ben „Ugy mint a' Leány részről ígérek Moringban 3 kapa az az fél Szöllőt és minden akkor található Házi és konyhabéli vagyonomat vagy Áinrigtungomat” móringolja férjének, nemes Pálfi Jánosnak.

Olyan ellemóringra is akad példa, amikor a férj csak ingóságot ígért, az asszony viszont pénzt hagy: „Én Fejszés János Elvettem Cina Ersébetett 1833 Esztendőben 21 Aprilisban, Ol Feltitel hogy ha az ur isten Engemet Kiszóllít evilágból Által ajánlom Fél Szöllőt Moringba hogy ha nékem Gondomat viseli amelyet Szívesen vállal magára Mint hittves társ Én Tiszta szívemből Alyálom . . .

Én Cina Ersébet Alyálom magamatt Es Kötelezem hogy ha az ur Isten Engemet Kiszolit Ez árnyik Világból Ajálok Tiz forintot Moringbann Tiszta Szivemből.”

Az ellenmóring mindig a menyasszony vagyonának függvénye, ha nem volt, akkor csak hűséget ígért viszont az asszony, mint azt Kórizs Julianna esete is bizonyítja: *a nő ígéri feleségi hűségét, gondviselését leendő férje irányában.*

Az asszonyok az ellenmóringban szintén tesznek korlátozó meghagyásokat. Perlaki Lídia 1853-ban feltételhez köti a viszont ígért összeg kiadatását: „én Perlaki Lídia, a főlebb nevezett Barna Jánosnak mint törvényes férjemnek az övénél előbb történendő halálom esetében szinte 250 ./ kétszáz ötven váltóforintokat vagyonombol kiadni rendelek oly módon azomban, hogy ha az eskü naptól számítva egy év alatt meg halnék, akkor a' 250 forintot testvéreimnek engedje által, és tsak az egy év utáni halálom esetében tartson reá számot”.

A móringlevelekben találunk olyan meghagyást is, amelyben leltári tételként felsorolták a férj házához vitt vagyont. Ez azért érdemel figyelmet, mert Bene Erzsébet 1834-ben ellenmóringjában kikötötte, halála esetében a leltárban feltüntetettek közül mit nem hagy a férjnek: „Én pedig mint Feleség, arra az esetre, ha elébb történik halálom mint Férjemnek, a' hozzá szállított 's alább az A betű alatt megnevezett javaimból egy ágyat úgy mint: egy párnát, egy dunyhát, 2 vánkost, egy lepedőt adok hogy holtáig senki jussát hozzá nem tartván használhassa . . .

A: Egy egy esztendő Disznó; Öt véka rostált Búza, Öt derék aj; két tztiz dunyha és egy festett; Hét vastag háló lepedő; Egy nyoszolya és három Szalma karszék; Egy nagy láda és egy nagy tükör; Három tztiz lepedő; Hét abrosz,

tizenhét szakasztó kendő; Négy új fejér lepedő; Egy bádóg meszejes, és egy bádógfertájos; és egy bádóg tótsér; egy réz gyertya tartó.”

Vonatkozhat a korlátozó meghagyás a menyasszony részéről a házhoz vitt tőkére: „én Zelizi Sára fent nevezett Férjemhez vitt 1500. Vfortokat nékie míg él használás végett kamat nélkül által adom, fentartván magamnak az ezen özvegrőli szabad végrendelkezési jogot”.

A korlátozó meghagyások másokra nézve is vonatkoznak, első házasságból származott gyerekekre, rokonokra: „Kijelenti Szabó Klára hogy csak jelen kötendő házassági életében vagyoniilag szerez férjével együtt –, azt neki örökségképen hagyja s abból saját előbbeni házasságából való gyermekeire semmi rész sem várható osztály vagy örökségképen, ha t. i. ő férjénél előbb költözik el a világból.”

A fentebb már említett Csete Bálint és Balog Erzsébet házassági egyezségében a gyermeknélküliség az ellenmóringban korlátozó meghagyás: „én Balog Erzsébet azon esetre, ha férjem Csete Bálint velem nemzett gyermekek nélkül el halna vagyonomból a' házához vitt 400 ./, négyszáz váltó forintot rokonaim részére vissza kívánom; – hogy ha pedig velem nemzett gyermeke maradna, úgy az említett 400 ./, négyszáz vtoftot a' Csete vagyonban közörsre hagyom”.

Lódi István és Zelizi Sára házassági egyezségében az ellenmóring két módon fogalmazódik meg. Az asszony előbbi halála esetén férjére hagy pénzt; férje előbbi halála esetén – tapasztalván mostoha gyermekeinek hívségét, nekik ajándékozza a házhoz vitt összeget: „én Zelizi Sára, szeretett Férjemnek Lódi Istvánnak, azon esetre, ha halálom ő előtte történik, azon 700 ./, hétszáz váltó forintból mit házához viszek 100 ./, Száz válto forintot hagyok; azon esetre pedig, ha férjemnek az enyimmél ne talán előbb történendő ki-mulása után az ő gyermekei engem' holtomig híven ápolnak 's tartanak, az ő hűségük jutalmául mind azon 700 ./, hétszáz válto forintot, miről főlebb szó volt, – mintegy végrendeletileg, – nékik ajándékozom 's hagyom, úgy, hogy ahhoz senki más jogot ne tarthasson”.

A születendő gyermek vallását is megszabja a házassági egyezség: nemes Pálfi János és Margarita Ekszlin 1835-ben kötött móringlevelükben megállapodnak: „mi Egy akarattal meg egyeztünk azon, hogy ha Az Úr Isten! Gyermekkel meg áld, tehát min fiú és Mind a' Leányzó A' Férfi részén való vallásra fog által írodni az az Helvetica Konfeszszion levő vallásra;”

Tárkányi Szűcs Ernő *A magyar népi jogszokások* című könyvében kiemeli a móringsnak a házasság folyamatában játszott szerepét. Vidékeinkre vonatkoztatva azt mondja, hogy a mórings a házassági ajándékot, a nászajándékot helyettesítette, illetve pótolta „biztosítékot nyújtott arra az esetre, ha az özvegy külön háztartást akart alapítani vagy újból férjhez akart menni”.

A mórings jogi tartalmát illetően ajándékozási szerződésnek volt tekinthető, különböző feltételek teljesülése esetére. Az volt a célja, hogy a túlélő házastársat vagyoni előnyben részesítse. Teljesülésének három előfeltételét emeli ki Tárkányi Szűcs:

1. a házasság érvényes megkötése és a házastársi kötelességnek a teljesítése,
2. a szerződések egy részében az a kikötés, hogy a túlélő házastárs csak olyan esetben kaphatja meg a mórिंगot, ha házasságuk gyermektelen marad, vagy fiúgyermek nem születik,
3. a kedvezményezett házastárs túlélje a mórिंगolót.

Elemelve a feketicsi móringleveleket megállapíthatjuk, érvényessége a mórिंगolók életében két okból szűnhetett meg:

1. a házastársi kötelesség nem teljesítése. Ennek jó példája öreg Fülep István mórिंगja, aki éppen emiatt zárta ki feleségét: „Említett Feleségemnek 3 kapa Szöllőt moringoltam: de mint hogy hűségtelenül elhagyott, annak birásából kizárom ugyan az tartozik nékem 1 fortal és 6 kapa Szölleitől 3 esztendei Királyi adóval”,

2. a házassági szerződést kötők kölcsönösen megegyeztek megsemmisítésükben. Csete Bálint és Várkonyi Klára 1849-ben ötszáz váltóforintot mórिंगoltak kölcsönösen. Ezt a házassági egyezséget azonban 1853-ban visszavonták és megsemmisítették. Maretsskó István és Fehér Erzsébet 1874-ben kötöttek házassági szerződést, amit egy év múlva, 1875-ben „közülakarattal önként ezennel megsemmisítettnek” nyilvánítottak. Sápi Mihály és Sápi Mihálynő 1878-ban az 1867. május 27-én „kötött házassági szerződést közmegegyezéssel önkényt megsemmisíteni” kívánják.

Elemzésnek kell alávetnünk a házassági szerződések formáját és stílusát is. A móringlevelek formáját és stílusát a szerződést megfogalmazó egyén adja meg. Az első csoportba sorolt *magánokiratok* jórészt egyszerű, de írástudó emberek tollából származnak. A mórिंगoló vagy maga írta azt, vagy átengedte másnak a szerződés megfogalmazását. Ezek igen darabosak, csak a leglényegesebbre szorítkoznak: ki, kinek, mennyit ígér. Van olyan szerződés is, amelyről hiányzik a tanúk, sőt a mórिंगot ígérő aláírása is: „Én Bertok Miháj ajálom azzon moringot Száz forintot az énel jegyzet fellesemnek Vég Máriának.” Legtöbb magánokiratnak tekinthető móringlevelet a tanúk és a mórिंगolók ellátták aláírásukkal vagy kezük keresztvonásával:

„En N. Balog Jo'sef 1836 eszt Elvettem Hitves Társamnak Sárándi Máriját, Hogy ha amenyBéli ur Isten Engemet Kiszóllít evilágból hamarabb Mint ötet, Meg hagyom Mig fletben vagyok: hogy Tiszta Szivemből adok neki 5 forintot mórिंगban Melyhez a gyermekeimnek semmi jussa nemlesz Hóttam utánna 1836 eszt 16 November

En Sárándi Márija Férhez Mentem 1836 eszt N Balog Jo'sefhez Mint hitves Társa Hogy ha Engemet is a Menybéli ur Isten hamaréb Ki Szóllit ez árnyék világból mint ötet im ezeket Hagyom Még most életben vagyok Tiszta szivemből

1 Derik aj, 1 Lepedő, 2 párna, 1 párnatakaró

Melyhez Semmi jussa nem lesz sem gyermekejimnek

1836 16 November

X

Végh Jo'sef mk

Végh Ferentz mk

Az egyházi közokirat jellegű házassági szerződések formáját és stílusát a mindenkori lelkész stílusa határozza meg. Ezek a móringlevelek nagyjából öt református lelkész: Kertvélesy Pál, Nánási Fodor Pál, Berhidai Keresztes József, Kozma Lajos és Szilády János működéséhez fűződnek. Ők öten azok, akik hosszabb ideig lelkészkednek Feketicsen, így könnyen kimutathatjuk stílusukat és formai megalkotásukat.

Fentebb szóltam arról, milyen érdemei vannak Kertvélesy Pálnak a feketicsi gyülekezet konszolidálásában. Ő az, aki először – úgymond „intézményesítette” – a móringleveleket, mai szóhasználattal beiktatta őket. Hacsak korábban már a házasulandók nem írtak szerződést, akkor azt ő fogalmazta meg, kétségtelenül szokásos mintákat használt:

„Alább írt megemlékezőm arról, hogy halandó vagyok, ezen Levelemnek rendiben adom tudtokra mindeneknek, a' kiknek illik, hogy én az én Feleségemnek Kakas 'Su'sánnának azon esetre, ha halálom történne, rendelék az én erántam és első Feleségemről maradtott gyermekeim eránt meg mutatott és eléggé meg nem jutalmazható hűségéért 200, az az kétszáz Forintokat Tzedulában, ily fel tétel alatt: hogy ha házamban gyermekeimmel csendesen nem maradhatna, és a' szükséges élelmet, ruházatot ő reá nézve gyermekeim ki nem szolgáltatnák azon két száz Forintokat javaimból Törvény útján is meg vehesse és arról tettzése szerént rendelést tehessen. Feketehegyenn Szent Jakab havának 15^k napján, '833^k Eszt.

Előttünk

Kertvélesy Pál

L. S.

Dongó Mihály

Keze X vonása

Rendes Prédikátor

Kertvélesy fogalmazásának jellemzője a bevezető formula: „Alább írt megemlékezőm arról, hogy halandó vagyok, ezen Levelemnek rendiben adom tudtokra mindeneknek, a' kiknek illik;” vagy egy másik ugyancsak reá jellemző kezdés: „Alol írt adom tudtokra akiknek illik, hogy én Isten rendelése szerént házassági életre adván magamat vettem Hitestársul.” Ezután következik az ígéret, esetleg az ellenmóring.

Jellemző a Kertvélesy-féle befejező formula is: „Melynek nagyobb erejére 's hitelére adom ezen Moring Levelemet, magam írni nem tudván kezem kereszt vonásával meg erősítve.” Máshol: „Hogy ezenn Moring annak idejébe tellyesítődjön be, annak erejére adom, ezenn tulajdon nevem, alá írásával meg erősített Moring Levelemet.” Ha mindketten megerősítették a házassági szerződést aláírásukkal, akkor: „Hogy ezenn egyességünk mind mi, mind maradékunk által megtartasson, annak erejére adjuk, ezenn nevünk alá írásával, és kezünk keresztvonásával megerősített Moring Levelünket.” Nem ragaszkodott szigorúan a záróformulához, elég gyakran el is hagyta.

Nánási Fodor Pál hat évig lelkészkedett Feketicsen, ez idő alatt tucatnyi móringlevelet fogalmazott, amelyek magukon viselik fogalmazójának stílusát. Egyik jellemzője fogalmazványa bevezető formulájának a második házasság kihangsúlyozása. Nánási Fodorra jellemző kezdések: „Én alol is megnevezett Ubornyai János Isten' rendelése szerént második Házasságra lépvén vettem magamnak Házastársul.” Másképpen:

„A' tejes Szent Háromság Istennek nevében

Én Kelemen János Isten rendelése szerint Házassági életre határoztam magamat és elvettem jövődöbeli feleségül . . .”

A befejező formula ugyancsak jellemzi Nánási Fodor Pált; néhány formája van, más a megfogalmazás akkor, ha a mórिंगban feltüntetett összeget, vagy egyéb ígérteteket az örökösök gyermekek, a „maradék”ok kötelesek kiadni: „azon Summát az én elébb, történhető halálom esetére az én Javaimban örökösülendők mindjárt halálom után minden hijánosság nélkül ki fizetni tartoznak;” más ha a gyerekek a „maradék”ok a végrehajtók: „ . . . kifizetni az én maradékaim hijjánosság nélkül kötelesek lesznek”. Egy harmadik változat, ahol a gyermekek és rokonok is érintettek az örökségben: „Hogy ezen egyességünk mind mi általunk, mind pedig maradékunk 's Atyámfiai által megtartasson, annak erejére adjuk ezen nevünk aláírásával 's kezünk keresztvonásával meg erősített Moring Levelünket.”

Ha a feleség ellenmóringot ajánl, ez esetben is sajátos a Nánási Fodor-házassági levél, a férj esetében így kezdődik:

„Én mint Férj az én elébb történhető halálom esetében alól megnevezett Feleségemnek önként ajánlom minden akkor található vagyonomat, még pedig úgy, hogy az én Atyámfiaiinak Feleségemen semmi keresetek ne lehessen.”

A feleség ígérete:

„Én pedig mint Feleség hasonlóképpen azt ígérem és ajánlom, hogy minden akkor található vagyonomam ha én elébb meghalnék mint Férjem, egészen ő reá maradjon, és ahoz senkinek semmi jussa ne legyen.”

A Berhidai Keresztes József megfogalmazta móringleveleket a tömörség jellemzi:

„Házassági Egyesség

Mely szerént én alol is írt Szabó János történhető halálom esetébe – jövődöbéli nőmnek Botlik Mariának ajánlok 50. az az ötven váltoforintokat, – melyet javaimból maradékim kifizetni kötelesek léshnek.

Kelt Feketehegyen 1843^k évi nov. 13^{kán}

Mi előttünk

B. Keresztes József mk Pred.

Szabó János

Gönczi István Násznagy.”

Ez a tömörség jellemzi az ellenmóringos házassági szerződéseket is:

„Házassági Egyesség

Melly szerént mi alol irottak történhető halálunk esetébe kötelezzük magunkat, névszerint én Finta József arra hogy – nőmnek Bordás Máriának javaimból 100. Vforintokat adatni rendelek, – én pedig Bordás Mária férjemnek Finta Józsefnek fele ágybelimet ajánlom –,

Kelt Feketehegyen 1844. évi Mart 20^{kán}

Mi előttünk

Bordás Mihály

Finta Josef mk

Fehér János

Bordás Mária mk X

Molnár Josef.”

Vagy egy másik példa:

„Mely szerént én alol írott Jósa Katalinnal házas életre lépven. – történhető halálom esetében, nevezett Nőmnek 100. az az száz pengő frtot javaimból adatni rendelek viszont ha nőm elébb halna meg – az addig edjűtt szerettek, ágybeli nállam maradjon.

Kelt Feketehegyen 1844^k évi November 6^{kán}.”

A Kozma Lajos megfogalmazta móringleveleken érződik, írója járatos a jogi szaknyelvben, ott meghonosodott formát használt. Élesen elkülönül, amikor csak a jövődö férj móríngol, ennek példája:

„Mórínglevél

Alol írt ezennel adom tudtokra akiknek illik, hogy néhai Német István özvegyével a’ törvényes szokás szerént házasságra lépven néki hozzá vonszó szeretetem jeléül 200- szóval kétszáz válto forintokat köteleztem halálom esetében vagyonombol kifizetendőket.

Miről e’ sajtát nevem alá írásával ’s az illető tanúk előtt kelt Móríngleveletem adom.

Feketehegyen, az 1853^{dik} évi Mártius hó’ 29^{dikén}.

Mi előttünk

Molnár Mihály Eskütt

Olajos Kis Sándor keze X vonása

Varga Mihály X és

Kozma Lajos mk mint helybeli eskető pap P. H.”

A móringlevél két, világosan elkülöníthető részre tagolódik: a móringlevél ígérete, valamint a saját, illetve tanúk aláírása és a pap „Bizonyosság”-a.

Teljesen modern, jogásznyelven fogalmazta meg Kozma Lajos azokat a házassági egyezségeket, amelyek ellenmóringot is tartalmaznak:

„Házassági Egyesség

Alol írottak ezennel nyilvánítjuk, hogy egymással törvényes házasi életre lépven, következő költsönös ajánlást tettük:

a) Egy részről: én Sárándi Mihály előbb történhető halálom esetére nőmnek Bútor Teréznek 80 ./. nyoltzvan pengő forintot hagyok. –

b) Más részről: én Bútor Teréz hasonló esetben férjemnek Sárándi Mihálynak 2 ./. két vánkost, 1 ./. lepedőt, és 1 ./. egy derékalyt ajánlok.

Minek erősségére jelen levelünket adjuk.

Költ Feketehegyen 1855^k Octob. 10^{kén}

Fehér József X eskütt tanu

Sárándi Mihály X vőlegény

Tarko Jo'sef eskütt tanu

X Butor Trézija menyasszony

Kozma Lajos mk helybeli pap jelenlétében.”

Ez a fajta móringlevél négy élesen elkülönülő elemet tartalmaz:

a) a bevezető formulát: „Alol írottak ezennel nyilvánítjuk, hogy egymással törvényes házasi életre lépven, következő költsönös ajánlást tettük:”

b) a vőlegény ajánlatát: „Egy részről: én Sárándi Mihály előbb történhető halálom esetére nőmnek Bútor Teréznek 80 ./. nyoltzvan pengő forintot hagyok. –”

c) a menyasszony ajánlatát: „Más részről: én Bútor Teréz hasonló esetben férjemnek Sárándi Mihálynak 2 ./. két vánkost, 1 ./. egy lepedőt, és 1 ./. egy derékalyt ajánlok.”

d) az egyesség megerősítését, amit a szerződő felek és a tanúk aláírtak.

Szilády János lelkeszi szolgálatának idején íródtak az utolsó móringlevelek, házassági szerződések, amelyek megfogalmazásuk alapján is megfeleltek a kor hivatalos követelményeinek:

„Házassági szerződés

Mely a mai napon egyrészt Sági Lajos, – másrészt pedig Kórizs Juliána hajadon, mint házasulandó felek között következőleg kötöttetett:

1. A házasságra lépő felek kijelentik, hogy kölcsönös szeretetből egymással házasságra lépnek, s szerződés az egybekelés napján azonnal életbe lép.

2. Sági Lajos mint vőlegény, Kórizs Juliána menyasszonyának igéri, hogy míg őket isten együtt élteti, mindig hú gondviselője leend, ha pedig isten őt előbb kiszólítaná az élők közül, azon esetre kötelezi örököseit ezen végakarátjának minden visszavonása nélküli megtartására: hogy Kórizs Juliánának míg csak mint özvegy az ő nevét viseli, házánál lakást, tisztességes tartást

adjanak; azon esetre pedig ha nevét letéve, mint özvegy máshoz menne férjhez, végkielégítésül neki 100 az az száz forintot kifizessenek.

3. Másrésztől a nő ígéri feleségi hűségét, gondviselését leendő férje irányában.

Mely ekép kötött házassági szerződés a szerződő felek által sajátkezűleg aláíratott.

Kelt Feketehegyen 1875 Julius 30-n

Előttünk

Pál Jozsef

Sápi Lajos

Vajda Péter

Korizs Júliánná.”

A Kozma Lajos megfogalmazta móringlevelektől egy valamiben térnek el ezek: 3. pontként a nő ígéri a házassági hűséget. Ilyen ígéretekre a korábbi móringlevelekben szinte alig akad példa, ha van is, az a jövőendő férj részéről csak mint korlátozó meghagyás.

A móringlevelek harmadik típusa a jegyzők megfogalmazta világi közokirat jellegű házassági szerződések. Ezekből keveset találunk a közölt anyagban, de vannak, viszont világi jellegük korlátozott, hiszen az egyház levéltárába kerültek letétbe.

„Házassági Szerződés

Mely egyrésztől Sápi Mihály mint vőlegény más résztől pedig Bene Erzsébet mint menyasszony között az alább megírott módon kötöttet, úgy mint:

1^{or} Ígérek a leendő házastársak egymásnak holtig kölcsönös hűséget és szeretetet.

2^{or} Sápi Mihály ünnepélyesen kötelezi magát leendő nőjének Bene Erzsébetnek azon esetben ha ő előbb meghalálna saját vagyonából Egyszáz osztrák értékű forintokat, hitbér fejében ki fizetni.

3^{or} Bene Erzsébet kötelezi magát az esetre – ha ő hamarabb meghalálna leendő férjénél – minden a most férje házához viendő ingóságait férjénél örökös tulajdonául ott hagyni.

Feketehegy Martius 8^a 1863.

Előttünk

Harangozó Lajos Bíró

Sápi Mihály

Szolga István Eskütt

Bene Sára (!) hejett

Dudás János Eskütt

P. H.

név aláíró Keresztes . . . jegyző

Papp Ferencz Eskütt

Erdős János Eskütt.”

A jegyző megfogalmazta móringlevélnék jellemzője, hogy a szerződő felek nevének feltüntetése után a legfontosabb, első pontként a kölcsönös hűség szerepel: „Ígérek a leendő házastársak egymásnak holtig kölcsönös hűséget és szeretetet.” A szerződés másban nem tér el lényegesen a szokásosaktól.

A móringlevek stílusát a kor lelkészi, később pedig a hivatalos megfogalmazások fordulatai jellemzik: „Egybevetett vállal való munkálkodásunk által szerzendő közös vagyonunkrol pedig a’ tetszésünk szerint intézkedés szabad akaratumban fog állani mind kettőnknek;” majd: „. . . a házasulandó felek kijelentik, hogy egymással viszonos szeretetből házasságra lépnek;” továbbá: „. . . Hitvesemnek született Pap ’Su’sánának eránta kitüntetendő szeretetem jeléül tőle származandó törvényes örökös nélkül hamarábbi elhalásom esetében halálom után részére vagyonomból rögtön kifizetendő 100 ./- százpengő forintokat ajánlok.”

A Berhidai Keresztes József által írt házassági levelekre például a múlt század első évtizedeinek fentebb stílje, a választékos, finomkodó stílus jellemző, ami kicsit megmosolyogtatóvá teszi azokat, mert *nőmről* beszél a falusi környezetben: „történhető halálom esetében, nevezett Nőmnek 100. az az száz pengő frtot javaimból adadni rendelek, viszont ha nőm elébb halna meg – az addig edjűtt szerzetek, ágybeli nállam maradjon”.

A móringlevek helyesírása nagy tarkaságot mutat, szinte mindegyik megfogalmazónak más és más a helyesírása. Általában jellemzi ezeket a ’ hiányjel feltüntetése az *az* határozott névelőben, az *ez* mutató névmásban, az *az*, *ez* plusz határozóragokból lett névmásokban, valamint az *és* kötőszóban, meg a zs mássalhangzók jelölésében.

Miért apadnak el 1879-ben a móringlevek? Ez a nagy kérdés, ami megválaszolásra vár. Örökösödési törvény? Amely lehetővé teszi a nőknek, hogy férjük vagyonából függetlenül a móringlevél meglététől örökölhessenek? Valószínű. Az 1870-es évek mélyreható változásokat hoznak a történelmi Magyarország életében. Ez már az európai mércékkel is mérhető közigazgatás felállításának korszaka, a polgári bíróságok megszervezése eredményezhette e népi jogszokásnak a megszűnését Feketicsen.

FILOZÓFUS BARÁTAIM

Bevezetés egy versciklushoz

D É S I Á B E L

A bevezető szöveg és a témát folytató versek filozófus barátainak állítanak emléket. Emléket állítani sokkal inkább kell az élőknek, akik még sokáig dolgozhatnak, mint azoknak, akik már nem folytathatják és értelmezhetik művüket. A halottak dicsőségét az akadémikus hagyományok ápolják a legteljesebben. De ez is főleg formális jellegű tiszteletadás. Az élő alkotókat az akadémia csak akkor méltányolja, ha a nemzetközi tudományos közvélemény már megadta az illető tudósnak a maga nemzetközi elismerését (pl. Nobel-díj, és egy sereg díszdoktori és akadémiai tagság).

Az igazi tiszteletadás az, ha a még problematikus és kellő mértékben nem ismert alkotókat méltatjuk, és próbálunk új híveket és megértő olvasókat szerezni e műveknek.

Filozófus barátaim új műveit (a magyar és jugoszláv filozófusokért egyforma érdeklődéssel) mindig a növekvő izgalom, az új értékek felfedésének örömeivel figyeltem. Írtam róluk, és igyekeztem kiadókat és fordítókat is szerezni műveiknek. Heller Ágnesnek Jugoszláviában (1991-ig) hét könyve jelent meg. Ebből négy könyvnek voltam a kiadói kezdeményezője és recenzense. Fehér Ferenc nagy művének, a *Dosztojevszkij-monográfiának* én voltam az első magyar nyelvű recenzense (*7 Nap*, 1973. III. 2.), amikor megindult az ideológiai hajszja a Lukács-tanítványok ellen. Én akkor írtam és közöltem verset Heller Ágneshez címezve (*7 Nap*, 1973).

Heller Ágnes 50. születésnapjára a *Híd* tematikus számot szentelt Heller Ágnes életművének. Ebben a számban nagyobb tanulmányt írtam róla, és a *Magyar Szó* szombati kulturális mellékletébe (1979. aug. 4., szombat) cikket írtam *Heller Ágnes és a Budapesti Iskola* címmel.

Heller Ágnes és a Budapesti Iskola nemzetközi elismeréséhez nagyban hozzájárult az, hogy a hatvanas évek közepétől egészen 1968-ig részt vettek a jugoszláv filozófusok nemzetközi jellegű találkozóin Korčula szigetén minden év augusztusának végén. Ennek a meghívásnak én voltam a kezdeményezője, mert a zágrábi Praxis filozófusaival a hatvanas évek elejétől kezdve jó baráti viszonyban voltam. Írtam a könyveikről, fordítottam a szövegeiket, és rendszeresen találkoztam velük a különféle filozófiai tanácskozásokon. Ez alapján javasoltam filozófus barátaimnak, hogy hívják meg a korčulai nyári egyetemre Heller Ágnes és a többi Lukács-tanítványt. Javaslatomat előszóban és később terjedelmesebb levélben is megindokoltam.

A magyar filozófusok korčulai szereplései 1968-ban szakadtak meg, mert a magyar delegáció tagjai aláírták azt a tiltakozó nyilatkozatot, amelyet a jugoszláv és a külföldi filozófusok írtak tiltakozásul Csehszlovákia megszállása ellen. Utána a magyar filozófusoktól megvonták az útlevelet. De ekkor, még 1968 augusztusában, Heller Ágnes és barátai találkozhattak az éppen ott vendégeskedő és előadó Ernst Bloch és Herbert Marcuse filozófusokkal is.

Az a felgyülemlett szellemi energia, amely a hatvanas évektől kezdve növekedett az itteni szellemi életben, csakhamar megmutatta az első jelentős eredményeit is. Heller Ágnes egymás után adja ki e korszak három alapművét. Az *Arisztotelészi etika* 1966-ban jelenik meg. Ezt követi 1967-ben a *Reneszánsz ember*, és végül 1970-ben jelenik meg e korszak egyik alapműve, a *Mindennapi élet*.

Vajda Mihály nagy Husserl-monográfiája 1969-ben jelenik meg, a következő években írja meg a *Fasizmusról* című monográfiáját, amely akkor csak két folyóiratban jelenik meg, 1970-ben a *Filozófiai Szemlében* és később a *Történelmi Szemlében*. E könyv először 1995 telén jelenik meg.

Fehér Ferenc tudományos pályája már nehezebben indult. Az 1969-es év végén kellett volna megjelennie a *Magatartások* című tanulmánygyűjteménynek. Az akkori *Könyvtájékoztató* decemberi számában ott áll a kiadói adat: Fehér Ferenc: *Magatartások*, 584 oldal, ára: 32 forint.

Fehér Ferenc akkor azt írta nekem, hogy a könyv kész, és most készül a fedőlap, és egy héten belül küldi majd a könyvét. De a beígért könyv elmaradt. Fehér két hét múlva már azt írta, hogy a könyvet betiltották. E könyvet értesülesem szerint akkor nemcsak betiltották, hanem meg is semmisítették. (Ezt írta nekem két évvel ezelőtt Radnóti Sándor filozófus.) Ő pedig bizonyára jól tudja, hiszen azokban az években épp a Magvető Kiadónál dolgozott, és a filozófiai könyveket rendezte sajtó alá.

Ezekben az években még más könyveknek is meg kellett volna jelenni, de a kéziratok már nem jutottak el a nyomdába épp az akkor induló ideológiai hajszá miatt. A Lukács-tanítványoknak betiltották a kiadásra szánt könyveit.

Így tiltották be előzetesen Márkus György könyvét, a *Tudásunk fundamentuma* című filozófiai tanulmánykötetét és Heller Ágnes tanulmánykötetét. A Gondolat Kiadónál pedig így érte el a betiltás a Bence–Kis–Márkus-könyvet a politikai gazdaságról, amely végül is a Twins Kiadónál jelent meg 1992-ben *Hogyan lehetséges a kritikai gazdaságtan?* címmel.

Almási Miklós ezekben az években írt nagy monográfiája, *A látszat valósága* 1971-ben jelent meg. Egy évvel később megjelent Fehér Ferenc magyarországi korszakának a főműve, a nagy *Dosztojevszkij-monográfia*.

Zoltai Dénes zeneesztétikai és zenefilozófiai tanulmányainak a kötete 1969-ben jelent meg *A modern zene emberképe* címmel. Ezzel új távlatot nyitott nemcsak a zeneesztétikának, hanem az új művészetfilozófiának is. Zoltai kezdeményezése akkor azt jelentette, hogy a lukácsi esztétikát és művészetelméleti koncepciót ki kell egészíteni, illetve korrigálni Bloch és Adorno műveinek tanulságai alapján. Zoltai még elérhette azt, hogy egy jó reprezentatív válogatást adjon ki Adorno zenei tanulmányaiból *Zene, filozófia, társadalom* címmel 1970-ben.

Zoltai akkori kezdeményezése sajnos később megrekedt. A kis Wagner-monográfia és egy kis válogatás a magyar zeneszerzőkről írott cikkekből – ez volt az ígéretes folytatásnak ígért kezdeményezés folytatása és vége. Pedig milyen pezsgést hozhatott volna a magyar szellemi életben, ha legalább 1989 után kiadják Adorno nagy filozófiai műveit, a *Negatív dialektikát*, az *Esztétikai elméletet* vagy a *Filozófiai terminológiát*.

Bloch műveiből is sajnos csak a *Korunk öröksége* jelent meg 1989-ben. (Jugoszláviában 1991-ig Blochnak tizenegy könyve jelent meg, Adornónak tíz, Erich Fromnának tizenhat, Marcuse-nek egész életműve, beleértve a fiatalkori, 1928 és 1933 között írott tanulmányokat is.)

A magyar szellemi életnek ez a tragédiája, amely egy csapásra megszüntette a filozófiai vitákat és kezdeményezéseket, hol belső, hol külső szűkítésre ítélte a filozófusokat és szociológusokat olyan nagy úrt hozott létre, amelyet azóta sem sikerült teljesen jóvátenni. És ide tartozik az is, hogy a felgyülemlett előítéletek és ideológiai normák miatt a nyugat-európai filozófia nagy művei ismeretlenek maradtak a magyar olvasók számára.

A szocializmus és a marxizmus fogalma azonosult az orosz modell fogalmával, és ez eleve kirekesztett minden nyugat-európai kezdeményezést. A jugoszláv filozófusok számára a marxizmus nyugati marxizmust jelentett. Elsősorban Lukács, Bloch, Korcskó, Marcuse, Gramsci műveit. A szocializmus is a nyugati demokráciának és kivívott szociális reformoknak a példáját. A jugoszláv filozófusok a hatvanas évek közepétől kezdve következetesen ellenzéki viszonyban voltak nemcsak a keleti politikával és ideológiával, hanem a hivatalos jugoszláv politikával is. Az ő vezérelvük a fiatal Marx fontos kijelentése

volt: „Minden létező kíméletlen bírálata”, ez azt jelentette, hogy nem lehet sem szocializmust építeni az orosz modell alapján, sem a marxizmust megérteni és továbbfejleszteni az orosz modell alapján. A jugoszláv filozófusok és alkotó értelmiségiek eszménye és távlata a nyugati marxizmus és a nyugati szocializmus volt. Ezt csak akkor lehet fokozatosan megközelíteni és megvalósítani, ha felszámolják a sztálinista korszak minden politikai és erkölcsi teherététét.

Ezeknek az elveknek és politikai igényeknek volt a robbanásszerű kifejezése az 1968-as jugoszláviai diáklázadás, amikor a fellázadt és sztrájkoló diákok a társadalom demokratizálódását és a társadalmi ellentétek felszámolását követelték. Ezek a tüntetések a növekvő elszegényedést és a bürokrácia növekvő hatalmát bírálták. Ezekre a tüntetésekre a rendszer azzal válaszolt, hogy először is Tito nagy hatású és demagóg beszédet tartott, és elismerte a tüntető diákok igazát. A párt vezetősége hozott is utána egy határozatot, amelyben magáévá tette a lázadó diákok reformtörekvéseit. De néhány hónap múlva, amikor a helyzet elcsendesült, jól szervezett hajsztát indítottak a diákvezérek és a legaktívabb tanárok ellen. A szerb képviselőház külön törvényt hozott, és így távolította el az egyetemről a tanárokat a filozófiai és a jogi fakultásról. A száműzött tanárok ezentúl több mint egy évtizedig nem adhatták ki a könyveiket, és a nyilvános életben sem szerepelhettek.

Ha ma már visszagondolunk e korszakra, akkor azt vesszük észre, hogy a fellázadt diákok és filozófusok elleni hadjárat egy Moszkvából irányított és összehangolt akció volt a hetvenes évek elején. A magyar filozófusok és a jugoszláv filozófusok elleni büntetőintézkedések jól összehangolt politikai hadjárat keretében folytak.

A magyar filozófusok egy csoportja (mégpedig a legtehetségesebb és legeredetibb gondolkodók) számára a külső és a belső emigráció lehetősége ekkor kényszerhelyzetté vált. A második nagy lengyel válság és Bibó István halála után megindult a magyar ellenzéki mozgalom is. Először is Donáth Ferenc megszervezte a Bibó István-émlékkönyvet 1980-ban, és e munkával megteremtette az egységes magyar ellenzéki mozgalmat. Az ő kezdeményezésére a tanítványai és hívei megindították 1981-ben a *Beszélő* című folyóiratot, amely a magyar ellenzéki mozgalomnak volt a kiválóan szerkesztett és megszervezett orgánuma. Kis János filozófus a *Beszélő* című folyóirattal megteremtette a gondolkodó és beszélő ellenzéki mozgalmat, amely a magyar történelemben olyan szerepet játszott, mint a francia enciklopedisták nagy tette, a francia enciklopédia. A *Beszélő* a magyar politikai élet egyik legfontosabb dokumentuma, és egy új politikai kultúra enciklopédiája lett.

Ennek a mozgalomnak volt a másik nagy tette a Monori Találkozó, amelynek szervezője és lelke Donáth Ferenc volt. Mert abban az évtizedben Donáth Ferenc volt az egyetlen politikus, akinek a tekintélyét és politikai elveit

magáévá tette és tehette is az egész magyar ellenzék. Ezt a csodálatos politikai kezdeményezést, sajnos, a halál zárta le Donáth Ferenc 1986. évi halálával. De halála előtt még megszervezte az 1956-os emlékkonferenciát, amelyre ő is meg akarta írni a maga beszámolóját. De a tervezett kéziratnak csak a fele készülhetett el. Donáth Ferenc halála után Kis János vette át a szerepét e mozgalomban, és a nagy politikai fordulat után is két évig vezette a Demokrata Mozgalmat. Ezekben az években Kis János bebizonyította, hogy történelmi távlatokkal rendelkező reálpolitikus is tud lenni, és hogy politikai tekintélyét kiváló szellemi és erkölcsi tulajdonságainak köszönheti.

A kolozsvári szellemi élet egyik vezérének, Bretter Györgynek, sajnos, nem adatott meg ez a szép lehetőség. Ő csak azt tehette, hogy útjára indította a legtehetségesebb filozófusok, kritikusok és írók egy csoportját, és hogy a maga tevékenységével megteremthette a filozófiai és irodalmi esszé nemes új példáját. Korai halála az én számomra is súlyos csapás volt. A nekem írott levelek és dedikált könyvek őrzik az emlékét.

Mindezt azért kellett elmondani bevezetésként a magyar filozófus barátaimról írott versciklus bevezetőjeként, mert ez a korszak immár három évtizedet tesz ki. Ennek a három évtizednek az élményeit és tanulságait próbáltam megfogalmazni e bevezetőben és a versciklusban. Ez tehát vallomás, elmélkedés és dokumentum egy korról, és e kor néhány kiemelkedő gondolkodójáról.

Szabadka, 1996 novemberében

1. ALMÁSI MIKLÓS

*Művészet és filozófia
Schelling nyomában*

Dráma az ész minden csele
s bujdosik a történelem
földalatti alagúton
vakondjárás a logika

ólomléptű az igazság
az éjszaka országútján
csak a művész szava villog
a kard éle a gondolat

a képzelet szárnya alatt
szabad lehet az értelem
a földi rend köt és fékez
sárba mélyed az akarat

csak a művész szabadulhat
akit nem köt a hivatal
a gondolat művészete
a művészet legszebb gondja

a nagy eszme költői mű
a képzelet szárnya alatt
a hajnali ébredések
termőföldje az éjszaka.

2. BRETTER GYÖRGY

*Itt és mást
(de mi előtt és mi után)*

Kérdőjel és jajszó
Szókratész példája
milyen az út vége
ha méreg a pohár

és Platón is szólhat
rabszolgapiacán
szenvedő példája a
hatalom szégyene

nagy utak hajnalán
ha voltak remények
vereség után már
nem védhet az idő

a csüggedt értelem
számot ad magáról
s hetedik levelét
hét száz év siratja

e levél szellemét
aggódva folytatod
mikor közeledik
az eszme ideje

utazás a sorsod
századok hullámán
büszkeség s alázat
formálja az arcod.

3. FEHÉR FERENC

*A szenvedély logikája
sebez és felemel*

A gyémánt ereje
sugárzó logika
eszmeként üzeni
önmaga igazát

sebekben remeg
az élet tudata
fájdalom jelzi csak
a jelen idejét

múltba és jövőbe
üzen a remegés
kételybe csapódik
a forró gondolat

de belül is rombol
a kemény tagadás
inog a valóság
és temet a múlás

ez hát a maradék
de hamu alatt is
a rejtett sebekből
csíráznak a magok.

4. HELLER ÁGNES

*Diotima kiviruló
életmű-élete*

a. Várákozás

Vágyak és hiányok
szomorú kódében
vacog az üzenet
ha belül fáj a szó

ki szólhat értünk
az ólom időben
ha elvész a létünk
korai világa

ki fogja felírni
a jövő szavait
a lassú utakról
e törpe időben

várjuk a fény szavát
itt hideg a sötét
a hajnal elveszett
a lassú utakon

kinek a szavait
hozza el a múlás
mint levél a szélben
hullik az üzenet.

b. Utazás

A kegyes száműzött
valahol elindul
emberi szavakkal
készíti útjait

az utak vonalán
ligetet telepít
ahol a vándorok
családra is lelnek

gyümölcsök fogadják
a fáradt lépteiket
az otthon melegét
üzenni a liget

vándorló iskola
kíséri az utat
a görög ligetek
ébrednek fel újra

mesterünk Platón is
eljött az idővel
utak és ligetek
elhozzák az eszmét.

c. Megérkezés

Aki jól utazik
az otthont létesít
az eszme otthona
időben vándorol

csak aki jól keres
az talál új időt
otthont az eszmékben
emberség szerint

A szavak gyümölcsét
megőrzik az idők
lobognak az eszmék
a sötét időben

jogunk hogy így legyen
az idők mélyéből
szolgai nyomorunk
hősökért könyörög

a szellem hősei
így lesznek igazak
emberség szerint
a szépség szavában.

5. KIS JÁNOS

*És legyen remény
hogy legyen tett*

Maradék utódok
várják az új reményt
századok nyomán is
vacog a félelem

benned is üldözött
gondolat az élet
keményen hordozod
utolsó szavadat

és marad az írás
hogy arcod ragyogja
az idő hullámán
szóljon a fájó lét

ha kísért a hívás
felfele a hegynek
kőszikla helyett a
zászlót kell emelni

ébredj fel emberség
te szelíd öntudat
próféták hitében
erősödj holnapra

üldözött gondolat
vezeti a sorsunk
kemény NEM kövei
építik az IGENT.

6. MÁRKUS GYÖRGY

*A kérdés fájdalma
a logikán túl*

Mit ad a logika
ha kérdez a meglét
válaszol-e erre
dadogva a nyelvünk

az öröm álmai
nézhetik a sorsunk
kérdőjel lebeg a
pusztuló táj felett

sikoly a szenvedés
a halál küszöbén
kötélen lóghatunk
a mélység torkában

gyötör a gondolat
a sebzett időben
a kérdés fájdalmát
őrzik a temetők

súlyos az igazság
életünk idején
van-e hát emberség
létünket tartani.

7. VAJDA MIHÁLY

*a szkeptikus hite
mégis szolidaritás*

Ha Jónás menekül
keményen dönt az úr
a végzet idején
nincs alku a sorssal

a tanár vagy rabbi
hogyan lehet próféta
vicsorgó kutyák és
Pató Pál idején

Szókratész derűje
Spinoza nyugalma
örködik és biztat
az eszme – emberség

mit hisz a szkeptikus
e hideg világban
vacognak a hitek
a szürke közönyben

derű és bizalom
az élő tanítás
útijegy s menlevél
a nehéz utakra.

8. ZOLTAI DÉNES

*Zene és filozófia
Bloch és Adorno után*

A gondolat nehéz célja
nyelvet adni a mély csendnek
szóljon hát a dolgok magja
a fogalmon túli világ

ahol megáll a gondolat
ott a zene a jelenlét
ami előtt néma a nyelv
s a képek is elfakulnak

eszmélet és harmónia
egyesülhet a zenében
minden álom és akarat
értünk dalol végtelenül

van-e szó a zúgó szélre
a végtelen hullámokra
a madarak énekére
és az álmok bársonyára

a zene-szó bennünk dalol
élő titkok hullámain
kivirágzik minden csoda
és az álmok ember arca.

Szabadka, 1990–1996

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

OLVASÓNAPLÓ

SZERETETRŐL, SZERELEMRŐL

Nem tudom, Parti Nagy Lajos vágyott-e valaha az olyan jellegű népszerűsége, mint amilyen az általa megalkotott „regényíró” álmainak netovábbja – hogy stílusosan fejezzük ki magunkat, *Parti Nagy Lajos: Sárbogárdi Jolán: A test anygala* stílusában. De miután azt hallottam, a Friderikusz-show-ban az ő könyvének olvasására szólította fel a műsorvezető a tévénező közönséget, minden bizonnyal megközelíti majd a klasszikus lányregények írónak népszerűségét. Ami nem baj, csak furcsa. Nekünk még mindig „gyanús”, ha valakit sokan olvasnak. Nem illő, ha írónak túl nagy az olvasóközönsége.

A regényt a szakmabeliek már ismerik, kritikai fogadtatásban sem szűkölködik. A *Magyar Narancs* cikkírója Parti Nagy Lajos „kultuszragú kisremeké”-nek nevezi a Jelenkor kiadásában az idei Könyvhétre megjelent kiadványt. A kritikus az álnévhasználat kérdésességéről beszél, és maga is álnéven jelenti meg írását, a regény egyik szereplőjének neve, Balajthy Dénes van a szöveg alá írva, amelyben többek között ezt olvashatjuk: „Volt egyszer, valamikor a nyolcvanas évek közepén egy Csokonai Lili, akiről ugyan szintén megtudtuk, hogy nem Csokonai Lili, de legalább a játék komolyan volt véve. A játékszabályok pontos betartásával megjelent egy könyv, a copyright sorban Cs. L.-el. Aztán aki olvasta – akkoriban biztosan többen, mint pár évvel később mostani hőstünket –, az már gyanakodhatott, aztán persze eljött a nagy leleplezés ideje is. Mostanság – életműkiadás, film, húsvéti nyuszi – már Cs. L. is E. P. Aztán amikor elkészült a legutóbbi idők jeles átverése, Siklódi Szilveszter és Székér András *Az igazi Maója*, a leleplezés már csak a film végéig várattott magára.

Tisztelt alkotó urak, hölgyek, alteregók! (...) Tessenek engemet egy icipicit komolyan venni, és megpróbálni úgy átverni, hogy attól kóduljak!” (*Kosáryné én vagyok!* 1997. augusztus 14.)

Persze, Parti Nagy Lajos nem akart senkit átverni. A regény keletkezéséről így nyilatkozott szintén a *Magyar Narancs*-nak: „Amikor mindenki könyvkiadót akart alapítani, és ponyvák, anonim füzetes regények kiadásából akart volna meggazdagodni, akkor kezembe került egy ilyen kiadó szinopszisa arról, hogy milyenek képzel el egy lányregényt. Ebben olyanok voltak, hogy mainak kell lennie, de azért ne legyen durva, a szereplőket

ne hívják különleges neveken, de azért ne legyen mindenki Kovács, ne használjanak csúnya szavakat, mint hülye vagy kurva stb., viszont legyen, nem emlékszem pontosan, negyvenvalahány gépelt oldal, a nyomda miatt . . ." (*Alapvetően egy stílgyak volt, 1997. szeptember 4. Az interjú Bori Erzsébet készítette.*)

Mégpedig azért nem verhetett át senkit, mert nem lányregényt akart írni, hanem a lányregények s egyúttal a lányregényírók paródiáját. Széni Katalin ezt így fogalmazza meg: „A létrejött szövegben a két szölam – Parti Nagy és Sárbogárdi Jolán hangja – egymásba olvad, egy hangsort alkot. A narráció szintjén ők ketten szétválaszthatatlanok. Mindkettő folyamatosan reflektál a másikra, Sárbogárdi Jolán úgy, hogy egy »igazi« szerzőt akar utánozni, Parti Nagy pedig azzal, hogy ezt a vágyat karikírozza.” (Ki vagy te, Jolán? *Tiszatáj*, 1997. 10. sz.)

Nem is tudott volna lányregényt írni, frői-költői „esze” minduntalan vicceket gyárt ott, ahol a valódi lányregény komolykodik. Nádasdy Adám találóan állapította meg a *Nép-szabadságban*: „. . . remekül van tálalva a szöveg: a finom helyesírási és szerkesztési hibák, főlőslegesen »használt« idézőjelek és nagybetűk a magánkiadásokat, az önjelölt irodalmárkodást idézik föl.” „Kivétel nélkül minden szereplő neve »y«-ra végződik, és a 25 év fölöttiek doktori címmel rendelkeznek, amit következetesen nagy »DR.«-rel ír. A regény végén Dénest (a tévérendező!) is doktorrá avatják, sőt az eksztatikus felgyorsuló fináléban a hősnő kis barátnője is véletlenül »DR. Kótay Mercedes«-ként említetik.” (*Kulturált, vágyeli fűjtetés. 1997. szeptember 17.*)

Parti Nagy Lajos egyszerűen nem tudta komolyan venni a műfajt, és ezt állandóan érzékelteti. Stílusparódiát alkotott Margittay Edina és Balajthy Dénes szerelmi történetéből. Bár amikor stílusparódiát emlegetek, be kell vallanom, nem igazán ismerem azokat a regényeket, amelyeket parodizál; fiatalkoromban elolvastam ugyan egy-két német és szerb nyelvű füzetes szerelmi regényt, nálunk már a hetvenes években naponta ontották a nyomdák az azonos kaptafára készült, többnyire időtlen és várkastélyban játszódó történeteket. Úgyhogy mire magyar nyelvterületen megjelent a műfaj, már jóval túl voltam a kamaszkoron és az ilyenfajta olvasmányok unalmán. A kíváncsiság azonban sok mindenre ösztönzi az embert: én is vettem egy füzetes regényt Magyarországon. Nagyon elszomorodtam helyesírási és nyelvi igénytelenségén, de főként azért nem olvastam el, mert a fordításban közölt műremek elején arról volt szó, hogy az ellenfelek egymásra lönek, s én többszöri elolvasás után sem tudtam kideríteni, melyikük halt meg. Itt ért véget próbálkozásom a műfajjal. Meg vagyok azonban róla győződve, Parti Nagy Lajos messze több elemét parodizálja a „műfajnak”, mint ahány eleme annak egyáltalában van.

„Ez a Sárbogárdi Jolán egy igazi posztszocialista, késő kádári úrilány” – nyilatkozta Parti Nagy Lajos a már idézett interjúban. S számomra ez volt igazán figyelemfelkeltő a kötetben. Persze a sok klisé én is jól mulattam, egész helyes kis közhelyszótárt lehetne összeállítani belőle. Az étkezde például „fényben fürdő”, a főszereplőt „csendes szomorúság” tölti el, a reggel csakis „verőfényes”, a parfé csakis „omlós” lehet. Mulatságos, ahogyan a dilettáns író beszélteti, szüntelenül abban a stílusban, amelyben egyrészt a szavak hangulati töltését véti el, másrészt a jelentéktelen elemet nagyítja fel: „Ó, hányszor de hányszor markolta meg kétforintosait pizsamájában, hogy fittyet hányva feltárcsázza

az: imádott Számot, ám mikorra a készülékig odabicegett vagy volt vonal, addigra büszkesége felülkerekedett, mert szerinte nem volt ő Hibás, ha hibát követett el indulataira hallgatva kórházi ágyán. Más esetekben meg foglalt volt.”

Sokkal inkább az írónő, Sárbogárdi Jolán alakja volt érdekes számomra. A világ, amelyről az írónő beszél, a külföldi kiküldetések és a tévérendezők mesevilága, amelyben a műveltség vitathatatlan jele, ha valaki mondataiba bele tud fűzni néhány hallomásból ismert irodalmi idézetet: „Jó Reggelt kívánok, kezit-csókolom, Edina! Olyan pontosak vagyunk, ahogy a Csillag ragyog az égen. Persze, csak úgy érdemes! –”

Az írónő „megalkot” egy világot, amelyet hatalmas távolság választ el a valóságától. Iróniájával és szellemességével erre a kontrasztra döbrent rá bennünket Parti Nagy Lajos.

*

„Van egy ábrándom: örültté válni” – vallotta be tizennyolc évesen titkos vágyát fivérének Dosztojevszkij; úgy gondolta, hogy az örület megvédené attól, hogy a gyakorlati élet, a létfenntartás követelményeivel, formáságokkal zaklassák az emberek. A szimulált örület sáncai mögött szabad és független lehetne. Ami természetesen nem így történt.

Eddigi ismereteink között éppen ez a tény szerepelt eddig első helyen: a szent örült és az epilepsziás zseni transzcendens, társak nélküli, tragikusan magányos képe, melyet mintegy igazoltak és kiegészítettek a világirodalom klasszikusnak számító regényei: a *Félkegyelmű*, a *Bűn és bűnhődés*, a *Megalázottak és megszorítottak*.

Most azonban a kezünkbe került Mark Szlonyim könyve (a borítón és a címnyelven tévesen „Szlonyin”-ként szerepel a neve), a budapesti Palatinus jelentette meg az idén *Dosztojevszkij három szerelme* címmel. Azt helyezi előtérbe, amit eddig a szocialista szemléletű irodalomtörténet inkább elhallgatott, vagy a legjobb esetben a háttérbe szorított. Ilyen szempontból tehát az újdonság erejével hat a könyv hármasként való tagolása. Azok azonban csalódnak, akik pikáns részletekben kívánnak tobzódni, mert a három hölgyhöz fűződő viszony leírása megmarad a szakirodalom szabta diszkrét keretek között. A hagyatékából például maga az özvegy húzta ki a nyomdafestékre és az akkori közérkölcse érzékeny részeket. A szerző nyugodtan odaírhatta volna alcímnek: életrajzi monográfia, mert hiteles források alapján pontosan idéz, az életrajzon túlmenően az író egész életművében eligazít, tehát az oktatásban is ajánlható korszerű kézikönyvként.

A korábbi évtizedek szovjet típusú egyoldalúságával ellentétben Szlonyim réseket hagy a másfajta szemléletek és irányzatok érvényesülésére, olykor maga állít egymás mellé több korábbi vélekedést, hogy bárki meggyőződése szerint értelmezzen és választhasson. Erre példa Dosztojevszkij hírhedtté vált esete egy kiskorú megrontásával kapcsolatban. A tények és mendemondák korrekt felsorolása után a könyv szerzője természetesen a saját véleményét sem rejti véka alá: „a liliumtiprás állandó motívum életművében, s oly gyakran tér vissza ehhez életében, beszélgetéseiben, hogy ez már rögeszme. Ebből természetesen nem következik az, hogy Dosztojevszkij valóban megerőszkolt egy kislányt, és aztán gyötörte a lelkiismeret-furdalás, bűnbánatát pedig a gyónás és az írás aktusában próbálta levezetni. Veszélyes, sőt ostoba dolog lenne, ha feltételeznénk, hogy a művész csak azt tudja ábrázolni, amit valóban átélt, és minden művéhez élő modelleket

keresnének ... a dilettánsok ezrei meg vannak győződve arról, hogy az elbeszéléshez vagy a regényhez elegendőek az »életből vett történetek«, szerkesztők tucatjai pedig szépirodalomnak fogadják el ezeket az anekdotákat. Illúzió, hogy az író csak »valóban megtörtént« eseményeket ábrázol, ez felszámolná az alkotó munka alapjait és kizárná ebből a képzeteletet.”

Szlongyim biztos kézzel bogozza ki az életrajz szálait, bravúros az is, ahogyan a háromféle szerelemből levonható tanulságokat a könyv harmadik részében összegzi: Dosztojevszkij első szerelmének, Marja Dmitrijevának a halálos ágyánál kezdte írni *A játékos*, ez a regény a második szerelméről, a szeszélyes és szépséges diáklányról, Apollinarijáról szól, és egy húszéves gyorsfrólány, Anna Grigorjevna segítségével tudta befejezni, akivel később boldog házasságban éltek. Első gyermekük meghalt, második kislányuk 1869-ben született Drezdában, majd Szentpétervárott 1871-ben fiuk született, aki apja nevét viselte. Anna Grigorjevna rászorgált arra, hogy Dosztojevszkij neki ajánlja *A Karamazov testvéreket*. Érdekes, hogy a korábbi szerelmekkel ellentétben Anna alakja nem jelenik meg az író regényeiben. „Nyilvánvalóan olyan biztos pontja, szerves része volt létének Anna Grigorjevna, hogy nem érezte szükségét annak, hogy a művészi képzelet eszközeivel ábrázolja alakját.”

Szlongyimnak van egy másik nagy érdeme is: monográfiáját már az emigrációban tudta csak befejezni és megjelentetni. Az ötvenes évek legelején erre hazájában semmi esélye nem lehetett. A könyv először 1953-ban, New Yorkban látott napvilágot. A hidegháború éveiben az Egyesült Államokban még a „saját” íróiktól is megkövetelték bizonyos gesztusokat az ellenséges nagyhatalommal szemben. A meglepő az, hogy Szlongyim nem kamatoztatta üldözöttségét, az otthagytott rendszerre is csupán annyi megjegyzést tesz, amennyi a tárgy szempontjából elengedhetetlenül szükséges. Szlongyim meg tudta őrizni ebben a munkájában az irodalomról való gondolkodás méltóságát egy olyan időszakban, amikor mindkét oldalra az aktuálpolitikai nézőpont túlhangsúlyozása volt jellemző.

Az eredeti mű ismeretének hiányában nem vagyunk arra hivatottak, hogy Pálfalvi Lajos fordítását méltassuk, annyit azonban el kell róla mondanunk, hogy következetes stílusban oldotta meg feladatát; és tegyük még hozzá azt is: nagyon nehéz dolga volt ezzel a szöveggel az idézetek miatt. Ahol ugyanis a szerző csupán néhány versorra hivatkozik, a cím említése nélkül, ott nyilván a teljes Dosztojevszkij-költészetet át kellett fésülnie. A fordító dolgát nehezítette az is, hogy valamennyi nagyregényből vett idézet esetében a már magyarra lefordított változatot kellett tiszteletben tartania, a forrást természetesen lábjegetben mindenütt fel is tüntette.

*

Az *Ab Ovo* jelentette meg Andrei Makine *Amour-parti szerelmesei* című könyvét, melyet Szoboszlai Margit fordított magyarra. Az orosz származású író érdekes módon éppen a dosztojevszkiji lélektani regényt újítja meg, természetesen nem másolja mesterét, hanem korunk követelményei szerint újrafogalmazza: nem lappangó bűntények állnak a középpontban, ennél árnyaltabbak az események és választékosabbak a pszichikai összetevők. Az író természetesen a külső hatásokra legérzékenyebb időszakot, a kamasz-

kort állította a középpontba. A regény keretétől szolgáló bevezető és zárórész a mában játszódik, ezen a két pilléren ível át a regény cselekménye, amelyről azt várnánk, hogy a hagyományos elbeszélő műfajok szabályai szerint töretlenül, egyenes vonalban haladjon előre kitűzött iránya felé. Az emlékhalmaz és a megvalósítás azonban folyton ellenkezik ezzel a hagyományos elképzeléssel: a leírás állandóan kibúvókat keres, asszociációi kilendítik a hagyományos mederből, ezért a kronológia is folyton a két part között hullámszik: az író a „keretidő” felől szemléli a túlsó partot, korai ifjúkorának színterét.

Szvetlajában vagyunk, az isten háta mögötti, tajgai faluban, ahol az év nagyobb részében kéményekig érő hófalak veszik körül az izbakat. Szamuráj a fürdőházban olyan komoly dolgokról beszélget a könyv egyes szám első személyű hőseivel, mint szerelem, élet és halál, amelyek menthetetlenül összefonódnak. A regény harmadik hősről már az első oldalakon megtudjuk, hogy egyedül él anyjával. „Amíg kisgyerek volt, és nem érte fel ésszel, azt mesélte neki az anyja, hogy hadipílóta apja úgy halt meg, mint egy kamikaze: kigyulladt repülőjét német tankoszlopra irányította. Egyszer azután Utkin rádöbött, hogy mivel ő tizenkét évvel a háború után született, fizikai képtelenség, hogy neki ilyen apja lett volna. Elképedve vonta kérdőre anyját, aki pirulva magyarázta neki, hogy persze, ez a koreai háborúban történt . . .”

Ahogy már utaltunk rá, az író nem szorosra fogott szálakkal fonja össze a három sorsot, inkább a maga életútját próbálja igazolni általuk is, mintha a saját másik énei haladnának a párhuzamos síneken. A regény több szempontból is tanulságos példája annak, hogy miként kovácsolódik össze egy-egy ember életterve, különösen akkor, ha ilyen halmozottan hátrányos helyzetből indulnak. Ettől válik lélektani regénnyé, mert abból indul ki, hogy a gyermek- és ifjúkorban elszenvedett fájó, személyes sérelemre adott válaszként is felfoghatjuk a hősök egész további életét. Mint tudjuk, valójában nem maga a trauma a meghatározó, a külső esemény nem határozza meg az életterv tartalmát, a szenvedés értelmezése a lényeges. Vegyük szemügyre ilyen szempontból a három főhős életének alakulását!

Szamuráj tízéves lehetett, amikor rátámadt két erdőlakó, a csodával határos lélekjelenlétének köszönhette, hogy sikerült a folyóba menekülnie. Az óta a nap óta kísértette az erdő lidérce. Szamuráj meggyűlölte a nyers erőt, amely csaknem diadalmaskodott felette, s hogy szembezállhasson vele, edzeni kezdte a testét, azt akarta, hogy az állati mozgékonyág, amely megmentette, természetes legyen, a saját egyéniségéből fakadjon. Tizenhárom évesen már olyan erős volt, mint egy felnőtt ember: vastag száraz ágakat tört el egyetlen ütéssel. Végső erejét is az erőszakkal állítja szembe: meghúsfítja, hogy a vörös kurvát a nyílt utcán megerőszakolják, a nő egerutat nyer ugyan, de a két kahakiruhás támadó végez Szamurájjal.

Az elbeszélő hős első szerelmi élménye ehhez a hölgyhöz kötődik. Szamurájjal egy alkalommal megfigyelték, hogy a vasútállomáson egy alacsony széksor szélén ült a nő, a váróteremnek abban a zugában, ahol senki nem várt soha senkit; látták, amint leül mellé egy idegen férfi, ötrubelest mutat neki, és elindulnak a kijárat felé. Hősünk elhatározza, hogy hasonlóan fog cselekedni, a kamaszos érzékenység leírása Fellini filmjeit juttatja eszünkbe: „Hirtelen meglegyintett az a végtelen szomorúság, amelyet a vörös prostituált érezhetett minden este a tábla előtt. Városok, időpontok. Indulás, érkezés. És örökké

az egyetlen 1-es vágány. Igen, ezek a különös vonatok, amelyekről mintha hosszú heteken át mindig lemaradna. Pedig gyakran feláll, és a legnagyobb figyelemmel nézi meg a menetrendet. Amikor megszólal a rekedt hangosbeszélő, el nem mulasztja egy szavát. De a vonat nélküle indul el . . .” A Transzszibériai expressz a regény végére a metafora magaslatára emelkedik, ugyanis ezen a vonaton találkozik a főhős először egy igazi nyugati nővel, a vonat éppen a folyón halad át, és hősrünk elindul visszafelé az első osztálytól a másodosztályon át a fapados, füledt, zsúfolt harmadosztályra, ahol azt mondja a barátjának: „egyszer s mindenkorra választani kell kocsit, az ember egyszerre nem lehet itt is, meg ott is. A vonat hosszú, Szamuráj. A nyugati nő kocsija már átért az Amuron, amikor mi még bódultan szívtuk be vad leheletét . . .” A Nyugatnak és Ázsiának ezt a szemléletes szembeállítását könnyen igazolhatjuk Makine pályájával is, aki Párizsban sikeres író lett.

„A vörös nő halála megerősített elhatározásban: el kell menni. El kell hagyni a falut, el kell menekülni” – mondja a harmadik hős, Utkin, aki gyerekkorában a jégtáblák közé zuhant, a dühöngő folyó összeroppantotta és megcsontkította a testét. Kacsázó járásáról kapta csúfnevét. Növekedését szájalom övezte, később egyre inkább nyomasztotta, hogy a lányok inkább részvétet éreznek iránta szerelem helyett. Egy francia film döbbsentette rá arra, hogy az ő szenvedése és kételyei Nyugaton régóta klasszikus kifejezési formát kaptak: a valóságosnak nevezett élet nyomorúságával szembeállítható a képzelet tűzijátéka, a hétköznapokkal az álom; Utkin az író gép szegény rabszolgájába szeretett bele. Kivándorol New Yorkba, feleségül vesz egy indián lányt, aki szintén testi fogyatékos: kicsit púpos, mert gyerekkorában leesett a lóról. Utkin erotikus képregények rajzolásával keresi a kenyerét, ehhez kér segítséget barátjától, akiről csak a könyv végén derül ki, hogy azonos a főhőssel. Így zárul végül a keret, és így értelmet nyer a „szerelemi jelenet” kapcsán a regény bevezető leírása.

A Dosztojevszkij-monográfia kapcsán pozitívumként említettük, hogy az emigráns Szonyim nem tett gesztusokat a befogadó társadalom felé. Makine viszont kétségtelenül megtette ezeket. Korábbi, szintén önéletrajzi elemekből szőtt regénye, *A francia hagyatéék* még a hihetőség és a hitelesség határain belül szólt arról a határtalan vágyakozásról, ami Franciaországhoz fűzte. Erre a mostani regény még „rátesz egy lapáttal”: úgy állítja be a tajgaiak áhítatát a Nyugat iránt, mintha az kizárólag csak a francia kultúra felé irányulna. A főszereplők egy Belmondo-filmet néznek meg tizennyolcszor, mindenki csak erről beszél, és a regény közepén ez a mozieméma a kelleténél nagyobb hangsúlyt kap, különösen hosszadalmas és fárasztó a kalandfilm tartalmának többszöri felidézése. A következő részletet pedig aligha értelmezhetjük másként, mint hogy az író messzemenően kiszolgálja a francia olvasóközönség vélt vagy valós elvárásait: „Ó, kedves barátaim, az angol csupán elfajzott francia. Ha jól emlékszem, a 17. századig a francia volt az angolok hivatalos nyelve. Az amerikaiakról ne is beszéljünk. Azt a pár gondolatot, ami még eszükbe jut, a legegyszerűbb indulatszavakkal is tökéletesen ki tudják fejteni . . . A felfogás elbűvölt bennünket. Úgy, szóval a káderfiókák Belmondo nyelvének undorító utánzatát tanulják, csak nem tudnak róla!”

Kockázatos vállalkozás háborús történeteket írni. Különösen az volt a nálunk zajló háború idején. És nem azért, amiért a kritika – amely nagyképűen azt hiszi, hogy az irodalmi művek alázatos értelmezésén kívül bármiféle szerepe, befolyása lehet az irodalom alakulására – egyenesen konjunktúralovagoknak nevezte azokat, akik a háborúról írtak. Volt idő, amikor ennek a kockázatát a saját bőrünkön éreztük. Ezért meg tudom érteni, hogy azokat, akik itt élnek vagy innen származtak el, foglalkoztatja a mellettünk zajló háború kérdése, habár mivel én „csak” háborús háttország volt, éveik „csak” háborús veszélyben éltünk. Meg tudom tehát érteni őket, mert egzisztenciálisan érintve vannak, még hozzá olyan mélyen, hogy alig akad nálunk író, aki megőrizte volna „érinetlenségét”.

Szilágyi Andor *Shalim* című regényét olvasva, melyet szintén a budapesti Ab Ovo jelentetett meg az idén, végig az a kérdés foglalkoztatott, vajon miért érdekel valakit annyira a boszniai háború, hogy regényt írjon róla. Hacsak az nem lehet az oka, amit Radnóti Sándor mond a *Beszélt* novemberi számának Irodalmi kvartett rovatában:

„Azt hiszem, hogy folyamatosan elvesztettük az érzékünket az irodalmi művek tartalma, valamint tanító, morális példázatszerű jellege iránt. Kezd szabállyá válni, hogy ez a XIX. század művészetének volt a sajátja, és ma már nem lehet olyan szép prózát írni, amelyet, hogy úgy mondjam, ne csak formaként értékeljünk. A fiatal Lukács híres mondata, miszerint a művészet csak forma, és semmi egyéb, ez a mondás mintegy bevilágítja e században az irodalmi művek megközelítését. Ugyanakkor állandóan érezzük az igényt, hogy ne csak forma legyen, hanem véres és jelentős és nagy eseményekről szóljon, a művészet, amelyből tanulunk, és amely segít bennünket.”

A regény két család történetén keresztül ábrázolja a boszniai háború eseményeit. Az egyik oldalon áll a szerb apa, a horvát anya és kislányuk – a horvát nő és kislánya Magyarországra menekül a háború kezdetén –, a másik oldalon a zsidó apa, muzulmán anya és a két kisfiú, Danilo, az idősebb és Shalim, a fiatalabb. A történetről Shalim tudatfolyamán keresztül szerzünk tudomást. A kórházban fekvő kisfiú emlékezik az öntudatlanság és ébrenlét határán a vele történt eseményekre. Az emlékezés nem lineáris cselekménymondást eredményez, hanem idősíkok között váltogatva derül ki a történet, amelyből megtudjuk, hogy Shalim anyját a szerb katonák megerőszakolták, megölték, a háború elől otthon bujkáló apját felakasztották, testvérét, Danilót egy szikla temette maga alá, amikor egy aknát akart kíváncsiságból felrobbantani.

Kétségtelen, hogy Szilágyi Andor alaposan tanulmányozta a térség eseményeit, regénye azonban nem vállalkozhatott oknyomozásra, az igazság kiderítésére, s állást is csak annyiban foglal, amennyire egy kisfiú tudatában lecsapódhattak az események. Felmerül a gyerekekben a „ki vagyok én”, milyen nemzethez tartozom, s vajon egyik jobb-e a másiknál kérdése. A szerző megpróbálja a történelmi múltat is behozni a regény világába, a kommunista összetartozás megszűnéseként sugallja a háború kitörését. De közben az is kiderül, hogy nem egészen járatos a kérdéskörben. Bántóak az olyan apróságok, mint a nevek írása, a szerb és a horvát neveket egyaránt az eredetinek megfelelően kell írni, és nem a magyar ortográfia átírásában. Következetlenség, hogy néhol, például a főszereplő vezetékneve esetében mellékjeles írásmódot alkalmaz – Kić –, míg másutt oroszos átírásban olvassuk a neveket – például: Joszip. Tito feleségét Jovanka Titóként említi

egy helyen, ami tréfának nem elég szellemes, inkább az derül ki belőle: az író nem tudja, hogy Josip Broz Titónak melyik a keresztnéve, melyik a vezetékneve és melyik a partizánneve, amely híressé tette. Az efféle apróságokat egy lektor könnyedén kijavíthatta volna, kár, hogy ront a regény hitelén.

Azt is megállapíthatjuk, hogy Szilágyi Andor nem fejt meg a délszláv háború kitörésének kérdését, nem is mond róla újat. Nem is volna könnyű feladat, még történelmi vonatkozásban sem, nemhogy az egyéni sorsok szemszögéből. A regénynek azonban van néhány olyan aspektusa, amely feledtetni és részletkérdésekké teszi a fenti ellenvetéseket.

Az egyik a szerb zsidó apának, Boskónak az alakja. Ő az, aki mindvégig ki akarja vonni magát a nacionalista összetűzésekből. Ám végül kiderül: a kívülállás nem lehetséges, az ember akkor is megsemmisülésre ítéltetett, ha megpróbál belső emigrációban élni. Erről jut eszembe Milko Mancsevszki *Eső előtt* című filmje, amely a Balkán másik neuralgikus pontjáról, a macedón–albán kérdésről szól, lélektanilag sokkal hitelesebben, de ugyanerről. Abban a főhős halála a sorba be nem álló ember törvényszerű pusztulása.

A másik Mamónak, az „allegorikus ósanyá”-nak az alakja, ahogyan Radnóti Sándor nevezte. Mamó az, akit kommunista múltja arra tanított meg, hogy mindenáron meg kell őrizni a család összetartását, s nincs helye a vérgőzös hőzöngésnek. S ő az, aki mindig a szeretet, az élet pártján áll, a segítség, a megmentés a feladata. A szeretet és az élet mentése akkor is a célja, amikor agyonlövi Dragant, a szerb hadseregparancsnokot, aki egyébként rokona: unokatestvérének az unokája. Shalimot, a hatéves kislfiút menekíti így meg és vezeti ki a városból, télvíz idején. S közben nem felejt el a bosszú gondolatát elültetni a fejében, hogy emlékezzen halott anyjára és apjára. Mostar közelében találnak rájuk, Shalimot a halott öregasszony mentette meg a teljes kihűléstől. Aki egy kicsit is ismeri a szóban forgó nép mentalitását, könnyen megláthatja mennyire tipikus, mennyire találó és heroikus Mamó figurája. A regény legsikerültebb alakja.

Ami Szilágyi Andor könyvében itteni olvasója számára igazán megrázó, az a narráció mikéntjében keresendő, amelyet az író következetesen végigvisz az egész regényen: „BOSKO, suttogja anya a sötétben, Bosko, értsd meg, nem maradhatunk, a fiúk, Mamó, gondolkodj, Bosko, innen menni kell, itt minden elpusztul, szétlőnek mindent, mondja anya a sötétben, apa csak hallgat, nem válaszol. Ezek vagy azok, egyik se különb, semmi se szent előttük, ne hallgass már, könyörgök, Bosko! könyörgök, mondja anya a sötétben, Bosko, könyörgök, mondj már valamit! (...) Bosko, Bosko, könyörgök, mondj már valamit! fojtatja el saját kiáltását anya, de apa hallgat, nem válaszol. Láttad a tévében! Ezek meg fognak ölni, mindenkit meg fognak ölni, Bosko, nem érted hogy félek? ha én nem érdekellek, legalább a gyerekeidre vagy Mamóra gondolj, az állat is menti a kölykeit, ha felgyullad a ház, Bosko, Bosko! anya beszédét elfojtja a nyál meg a könny, meg a torkából felbugyborékoló zokogás, Bosko, Bosko, könyörgök neked”.

Hiszen valóban ilyen zilált, kétségbeesett, szorongó dialógust folytattunk mindvégig egymással, magunkkal. Egykori önmagunkkal találkozunk, és ez felkavaró.

A KÖNYV APOSTOLAI

Petar Jonović: *Srpsko knjižarstvo. Zbornik radova iz istorije srpskog knjižarstva. Prometej–Matica srpska, Novi Sad, 1997*

Egy több éve készülő, a szerb könyvkereskedelem múltját bemutató alapmű látott napvilágot a közelmúltban. E vaskos, 900 oldalas gyűjteményes munka, amely az újvidéki Prometej és a Matica srpska kiadásában jelent meg, voltaképpen a 18. századtól napjainkig mutatja be, jobbbára városonként, a szerb könyvkereskedelem fejlődését, annak szentélyeit, a könyvesboltokat, meg vidéki apostolait, az ismeretlen vagy kevésbé ismert házaló kereskedőket, könyvterjesztőket.

E jelentős mű szerkesztője, de jórészt szerzője is, a könyvkereskedői körökben nagy tekintélynek örvendő Petar Jonović (1921), aki egész életén át a szakma elkötelezettje, s aki néhány újvidéki vonatkozású kötete után szánta rá magát arra, hogy bemutassa a szerb könyvkereskedelem egészét. E munkát a feldolgozandó, városokra tagolódó levéltári anyag jellege és mennyisége miatt nem végezhetette mindenütt egyedül, hanem szakemberek, helyörténészek segítségére is támaszkodott. Így például Szabadkát Marko Tikvicki, Versecet Dušan Belča, Pancsovát Mita Rankov, Zombort Milenko Beljanski, Kikindát Milivoj Rajkov, Nagybecskerekét pedig e sorok írója dolgozta fel. A kötetben közreműködött még dr. Ljubomir Durković-Jakšić, Lazar Čurčić, dr. Milan Vranić, dr. Dušan Popov, Jeremija Mitrović, Milana Bikicki, Marko Bikicki és mások. A munkatársak nagy száma, úgy tűnik, e kötet egyik erénye, akárcsak az értékes képanyag is, amelynek zöme először kerül a nyilvánosság elé.

A kötet átfogóan taglalja a szerb könyvkereskedelmet a Mária Terézia korabeli orosz–szerb könyvkereskedői kapcsolatokról kezdve, az előfizetés-gyűjtésen, meg a puttonyos, vándor-könyvkereskedőkön át egészen a mai értelemben vett, korszerű könyvkereskedések kialakulásáig. Miközben arra is rámutat, hogy milyen szoros az összefüggés és összefonódás a könyvnyomtatás, a könyvkiadás és a könyvkereskedelem között. Hiszen gyakran megesett (noha nem volt szabály), hogy e három fontos tevékenység egy ember, tisztem azt, egy szemfüles nyomdász kezében összpontosult.

A könyv egyik érdekes fejezete a házaló szerb könyvkereskedőkről szól, akik, főként a múlt század második felében puttonnyal a hátukon városról városra jártak, utcáról utcára kínálva portékájukat. Itt ismerkedhetünk meg például néhány jelesebb szerb vándor-könyvkereskedő életútjával (Đura Milutinović, Jeremija Obrad Karadžić, Negovan Ranitović).

Noha e kötet jellegénél fogva mindenekelőtt a szerb könyvkereskedelem múltjára, annak kialakulására összpontosít, s azt mutatja be városonként (Valjevo, Užice, Čačak, Šabac, Niš, Požarevac, Krupanj, Gornji Milanovac stb.) korszakokra bontva, szűkebb tájegységünk városairól (Újvidék, Nagybecskerek, Becse, Szabadka, Versec, Zombor, Pancsova, Kikinda) sem feledkezik meg. Itt bukkannak elő a számunkra ismerős nevek: Nagybecskereken Pleitz Ferenc Pál, Fr. P. Bettelheim, Mangold Lipót, Hermann Schenk; Kikindán Jokly Lipót és Jovan Radak, Pancsován a Jovanović testvérek; Versecen Kirchner Ede stb. Valamennyien áldásos tevékenységet végeztek a könyvterjesztés terén e hagyományosan soknemzetiségű vidéken. Számos ismeretlen és kevésbé ismert nyomdász, könyvkiadó és könyvkereskedő neve sorjázik a kötetben, annak bizonyítékaként, hogy szerzői, a lehetőségekhez mérten alapos munkát végeztek. Olyat, amely további kutatásokra ösztönöz, de amely egyben bizonyítja is, hogy e hasznos tevékenységet nem ismerjük, illetve nem ismertük kellőképpen.

A sok ismert könyvkereskedő neve között találjuk a néhai Janko Hrkalovićét is (akiről Dejan Medaković emlékezik meg), s akit joggal nevezhetünk a belgrádi könyvkereskedők Stemmer Ödönjének. Tartalmas és gazdag életútja akár külön kötetet is megérdemelne. (Például, ő állította össze több évtizedes könyvkereskedői tapasztalata alapján a ritka szerb könyvek katalógusát, amely ma is hasznos kézikönyve az antikváriusoknak.)

A Srpsko knjižarstvo értékes alapmű, s a recenzensek (dr. Milan Vranić és Lazar Čurčić) megfogalmazása szerint, immár e kötettől kell számon tartani a szerb könyvkereskedelem történetét.

NÉMETH Ferenc

S Z Í N H Á Z

RENDŐRSÉG

Hogy a mrozeki abszurd ősdarabja, az 1958-ban írt *Rendőrség* című „zsandárügyi dráma” hasonlóképpen biztos siker a színházban, mint a szórakoztató művek közül immár egy évszázada a *Charley nénye* vagy *A szabin nők elrablása*, az nyilván nem független attól a „népszerűsegtől”, amit a rendőrség intézménye „élvez” szerte a nagyvilágban, kivált pedig a demokráciával álcázott diktatúrákban.

Lélektanilag indokolt és érthető a közönség öröme, hogy legalább a színházban nevehesse ki a különben rettegett rendőrséget, aki mindig mindenkinél erősebb, akkor is, ha történetesen nincs igaza. Sovány vigasz, mondhatnánk, de mégis némi vigasz, ahogy az lehetett Mrozek számára is 1958-ban, amikor a képtelenségig növesztett anekdota által leleplez(het)te a rendőrmentalitást, amely nemcsak melegágya a hatalomnak, hanem igyekezetével fokozza is ennek diktatorikus hajlamát. Kölcsönösen feltételezik egymást. Mrozek ezt a feltételezettséget ad abszurdum fokozza: a lakosságot provokáló rendőr mérhetetlen buzgalmában „úgy marad”, igazi ellenállóvá lesz. Az őrmester, kinek életformája (munkája is, szórakozása is) a provokálás, ami az utolsó politikai fogoly hűségnyilatkozata után a rendőrség további fennmaradása szempontjából fölöttébb szükséges, végül is annyira beleéli magát a szerepébe, hogy álprovokatórból a hatalom ádáz ellenségévé válik.

Bár Mrozek darabja elején is, végén is egy-egy abszurd ötlettel csavarint a rendőrségi témán, műve nem szakad el a valóságtól, nem nélkülözi a realitást, mivel a két abszurd ötlet – hogy a rendőrség, mivel mindenki lojális, immár felesleges, illetve hogy a legbuzgóbb rendőr válik lázadóvá, merénylővé – nem fokozza, hanem ellenkezőleg, kioltja egymást, a képtelenségből valószerűség lesz. Alkalmasint ennek tudatában tartotta fontosnak a *Rendőrség* szerzője, hogy „egy esetleges színpadi előadáshoz” Megjegyzéseket fűzzön, s ebben mintegy önmagát mentegelve óvjon olyan megoldástól, amely a sorok között olvasva próbálná megfejteni, melyik rendőrségről van szó, netán célzást tenne a globális metafora értelmezésére. Ugyanakkor – s ebből látszik, hogy Mrozeket óvó szándékában inkább a számítás, mint a meggyőződés vezette, azért írta megjegyzéseit, hogy elterelje (talán éppen) a rendőrség figyelmét, és a mű bemutatását engedélyezzék –

szinte biztatja is darabja színrevivóit, hogy a maguk módján értelmezzék a művet: „Azt (. . .) tudom, hogy mi »nem« ez a darab, azt azonban nem, hogy valójában micsoda, s nem is kötelességem tudni. *Ez már a színház dolga*” (kiemelés G. L.).

S ez, minden rejtélyessége mellett is, világos beszéd. Éppen ezért nem értem, miért kell ma a *Rendőrség* előadását Mrozek megjegyzéseinek felolvasásával kezdeni, akkor sem, ha tudjuk, a rendőrség mindig és mindenhol rendőrség. Illetve hogyan kell értelmezni, hogy a Megjegyzéseket felolvasó tévébemondó előtti asztalkán az ő s nem a szerző neve olvasható. Úgy, hogy a bemondó a szerző helyett fordul hozzánk, vagy úgy, hogy az állami tévé, melynek a szpiker alkalmazottja, mintegy a rendőrség nevében figyelmezteti az előadás közönségét, tartózkodjon a merész s félreérthetetlen képzettársításoktól, mindennemű aktualizálástól. (Nem állhatom meg, hogy ennek kapcsán ne idézzem fel Mrozek művének első, harmincegy évvel ezelőtti szabadkai színrevitelét. 1966-ban Dévics Imre igazgató jó szemmel vette észre, hogy Mrozek művének helye van a magyar társulat színpadok között modern műsorában, de tartott is tőle, hogy a hatalom talán megnehezít a rendőrségből gúnyt űző előadásért, ezért – mivel a mű színreviteléről nem szeretett volna lemondani – Hekusokra változtatta a darab címét, gondolván, hogy a zsargonból vett kifejezés kevésbé szemet szűrő, kevésbé bántó, s következképpen kevésbé veszedelmes.)

Ha az előadás olykor már-már bántó érdektelenségére gondolok, ami főleg az első felvonásban érződött, vagy arra, hogy egyetlen színészt, az őrmester-provokátor feleségét alakító H. Vicei Natáliát leszámítva, szereplői közül senki sem próbálkozott az általa megformálandó alak egyénítésével, nem egyenruhát viselő embert játszottak, hanem üres egyenruhákat sétáltattak a színpadon, akkor csakis arra kell gondolni, hogy élükön a rendezővel (Hernyák György) az előadás színészei egyrészt félreértették Mrozeket, másrészt önálló mondanivalójuk a darabban igazán nincs is, s ezért bújnak a hatalom tekintélye mögé. Kétségtelenül ügyes s egyben kényelmes megoldás is, csakhogy ebből nem lehet jó színház.

Ahogy nem is lett.

Nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy Hernyák György, aki 1993-ban, a nagy háborús téboly idején remek Mrozek-rendezésével (*Károly*) mondta el félreérthetetlenül véleményét az adott pillanatról, ezúttal nem tudott mit kezdeni a *Rendőrséggel*, nem volt elképzelése arról, hogyan lehetne az előadás egyszerre örökérvényűen általános és helyhez-időhöz kötődően konkrét. Hagyta hát, működjön a szöveg, történjen magától az előadás. S Mrozeknek hála így is nézhető előadás születik, melyben bár az első felvonás unalmas, de a második a drámai helyzetből adódóan szórakoztató s lendületes, és ebből a lendületből szerencsére valami maradt a harmadik felvonásra, jóllehet ez sokkal érdektelenebb az előzőnél.

A kis létszámú együttesből egyedül H. Vicei Natália találta ki szerepét, a kilúgozott agyú, de mérhetetlenül buzgó rendőrfeleség mögött ismerős emberkép és ismerős világ mutatkozik meg. Vukoszavljev Iván az őrmesterből provokátorba váltó szerep első felében jó, amikor a színpadi helyzet is inkább segítségére van, amikor viszont provokátorként ezt a segítséget nem élvezheti, alakítása jellegtelenné válik; a ziccerszerep fokozatosan elszürkül. Neki is inkább csak gesztusai vannak hiteles belső tartalom helyett,

mint Csernik Árpádnak (Rendőrfőnök), Mess Attilának f. h. (Fogoly, volt összeesküvő, később hadsegéd), Pásthly Mátyásnak (Tábornok) és Szilágyi Nándornak (Rendő). Hogy egyénítés nélküli szerepeket láttunk, az főleg Csernik és Mess esetében elgondolkodtató. Mintha Csernik Árpád, az utóbbi évad felfedezettje, kezdene kifulladásra. Túl sok feladata van, szerepről szerepre kényszerítve tehetsége nem képes regenerálódni, önmagát ismétli, holott erre még nincs kellő művészi fedezete, belső színészi tartaléka. A Rendőrfőnököt is csupán néhány sztereotíp gesztussal, dörgő hanggal és léptekkel próbálja megjeleníteni, így még vázlat sem, nemhogy jellemrajz lenne az, amit nyújt. Magyar Attila esete lehetne az intő példa, hogy a tehetségekkel inkább törődni kell, mint túlterhelni őket. A gyors siker helyett a művészi beérés legyen a célja színházak is, színészek is. Mess Attila esetében azért elgondolkodtató szerepformálásának felületessége, mert első igazi bemutatkozása ez, amit nem lenne szabad fél kézzel letudnia. S az sem ártana, ha érthetőbben beszélne.

Mrozeket, kit akár az Újvidéki Színház háziszerezőjének is tekinthetünk, lévén hogy az *Emigránsok* (1975), a *Tangó* (1982), a *Ház a határon* (1986), a *Mészárszék* (1986) és a *Károly* (1993) után a *Rendőrség* immár hatodik műve, ami ezen a színpadon bemutatásra kerül, bár az előadás nézhető, ezúttal érezheti a közönség legkevésbé kortársának. Holott a rendőrség kifejezetten kortárs téma.

GEROLD László

Molnár Mirko: *A zentai csata után*

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

A ZENTAI CSATA A ZENTAI KÉPTÁRBAN

Méltó keretek között és színvonalon emlékezett meg, ünnepelte Zenta város szeptemberben a zentai csata 300 éves évfordulóját. (Zárójelben érdemes megjegyeznünk a rendezvény sajátos színteljesítését, hogy a magyar, az osztrák és a spanyol képviseleten kívül a török követ is megjelent az emlékünnepeken.) Az ütközet feltételezett színhelyén harangszentelésre is sor került, s ha nem is gyors vágásban, de az emléktemplom is épül.

Képzőművészeti esemény is teljesebbé, gazdagabbá tette a tricentenáriumot: Zenta elismerésre méltóan képzőművészeti pályázatot hirdetett a zentai csata és a város témakörében. Negyvenegy művész ötvenhét művet küldött a pályázatra, melynek anyagából 1997. november 22-én szépszámú közönség jelenlétében kiállítás nyílt a Zentai Képtárban. A kiállítás bírálóbizottsága helyesen döntött, amikor nem ragaszkodott mereven a pályázat tematikai kiírásához, így változatos, különböző művészeti törekvéseket magába foglaló tárlattal találkozik a látogató a galériában. Solymár István, a korán elhunyt jeles művészettörténész egyik tanulmánykötetének címét idézve, a kiállításon egyként jelen van a „hagyomány és a lelemény”. Egyes művek merítenek, kapcsolódnak a képzőművészet évezredes tradíciójához, míg mások érzékenyek a kortárs művészet újításaira, sőt új műfajaira is.

Két díj került kiosztásra, Zenta városé és a Művésztelepé. Az előbbit Petar Čurčić *Jovan Tekelija* című alkotása, az utóbbit Benes József *Csata után II.* című vegyes technikával készült műve érdemelte ki. A két mű figyelemreméltóan egészíti ki egymást az egyetemesség és a helyi kötődés jegyében. Benes József monokrom csatamezőn fekvő figuráit egységes „egyenruhába” öltöztette. Lényegében nemzeti különbségtétel nélkül valamennyi áldozatnak állít emléket. Petar Čurčić az első pillanatra kissé bizarrnak tűnő pózban jeleníti meg Jovan Tekeliját, Zenta akkori kapitányát. Vidám öntudattal néz velünk szembe. Végül is győztünk, mondja tekintete, magatartása, mozdulata. Kiegészítő szürrealista elemként fekszik mellette egy összegörbült lótetem.

A tradicionális történeti festészethez leginkább Novák Mihály műve (*Cím nélkül*) áll közel. Buzási Marganits Mária történeti részleteit a centrális keresztkompozíció jelképvé transzformálja (*Pro memoria*). Ugyancsak kereszt formába építi Gulyás Gizella a téma

műves asszociatív részleteit (*Az emlékezés lobogója*). Háttérként ugyan, de találkozunk a kereszt motívumával Markulik Balázs szuggesztív ceruzarajzában is (*Koponyatorony*). Az Arany János-i, „annak égi mása”, a kolorit lírai transzcendentalizmusa és a felmagasuló kereszt sugárzása által jön létre Szeghő Attila pasztelljében (*Cím nélkül*). A rész és az egész sajátos individuális koloritban és faktúrában egyesül Gyurkovics Hunor négy olajfestményén. Petar Mojak két műve eltérő „ideológiát” jelenít meg. Egyiken az egyén történelemformáló szerepét emeli ki (*Jenő herceg Zentánál*), a másik festményen a csata névtelen hősei magasodnak fel hangsúlyosan. Barokkos „íz” itatja át Nemes Farkas Zsuzsa pasztelljét (*1697*). Távoli reminiscenciaként szintén a csata barokk korának szellemisége sugárzik át Szalma László művében, *A zentai csata vonzásában* címűben. A téma szellemes, humoros megjelenítése nyújt élményt Léphaft Pál rajzában (*Savanyó Jenő a szultáni ugratja*). Ugyanez az alkotói megközelítés a karikatúra határáig megy el Szalai Attila esetében (*Cím nélkül*). Azt, hogy egy elköborolt, magányos csata (?) -lő történelemfilozófiai gondolatok ébresztésére is képes, Szajkó István *Csata után* című műve által éljük át. A fegyverek konstruktív felkiáltójelei uralják Molnár Mirko vegyes technikájú művét (*A zentai csata*). Micić Milutin egyetlen harci eszköz sodró lendületébe sűrítette a történelmi eseményt (*Szablya*). Tájéki szimbolizmus – sötét felhők közül áttör a remény fénye –, érvényesül Verebes György vegyes technikájú, az *1697 – Európa megmenekült* című alkotásában. (Zárójelben ide kívánczik az a megjegyzés, hogy Nyugat-Európa a hódítás félelmétől, a Bácska viszont a török uralomtól menekült meg.) A legerőteljesebb és megrázó expresszivitású Zoran Tairović festményének az értéke (*A zentai csata*). A konkrét és elvont elemek, az frás archaikussága és a „térkép” átírtsága alkotnak kifejező, gondolatébresztő egységet Zsáki István művében (*Cím nélkül*). A kétdimenziós művek bőségétől eltérően a háromdimenziós alkotások csak szerényebb mennyiségben vannak jelen a kiállításon. Kis mérete ellenére robusztus erő, dinamika munkál Sava Halugin bronzszobrában (*Lovas*). Formai egyszerűség és gondolati tömörség a sajátja Sarapka Tibor installációjának (*Csata után*). Barna Kolozi Valéria szintén az új műfaj, az installáció lehetőségeit alkalmazta összetettebb, bonyolultabb kompozíciójában (*Harcosok nyomai*). Csernik Attila az utóbbi évek műfaji lehetőségét (mail art, doboz) használta fel a téma megjelenítésére.

Zenta város sincs sok művel képviselve a kiállításon, ez azonban a zentai csata jubileumának hangsúlyossága miatt érthető. Itt is találkozunk azonban érdekes párhuzamokkal. Guelminó Valéria erőteljes, hangsúlyos kontúrvonalakkal jelenítette meg festményén a város ismert épületét, a városházát. Egészen eltérő módon a zentai barokk házak részleteinek gazdagságával találkozunk Persida Maluckov finom rajzain. Andruskó Adorján a világra csodálkozás üdeségével idézi fel zentai gyermekkorát három linómet-szetében. Zentához hozzátartozik a Tisza. Így érezte azt néhány művész is. Pósa Ede a nyári izzásban délibábosan lebegővé transzformálja a látványt (*ST-1997*). Török István akrilfestményén a kócosabb, borongósabb, meditációra készítő folyóval találkozunk (*A Tisza-kanyar Zentánál*). A csillagok szikrázása, a víz csillogása adja Boros György aerografiájának gyönyörködtető színélményét (*Mesél a Tisza*).

Nem tartozik közvetlenül a pályázati témához, de egy évforduló indokolta, hogy Dudás Sándor szobrászművész elküldte a kiállításra Ács József bronzplakettjét: negyvenöt évvel ezelőtt, 1952-ben nyílt meg Jugoszlávia első művésztelepe, a Zentai Művésztelep.

A pályázati kezdeményezés elismerésre méltó és eredményes. A kiállítás változatos, többszólamú. Az igényes látogató is talál ízléséhez közel álló alkotást.

DÖMÖTÖR János

Petar Čurčić: Jovan Tekelija

FIATALOK MŰHELYE

A Csuka Zoltán műfordítói műhely anyagából

Johannes Weidenheim: Hazatérés Maresibe (Balzam Csilla fordítása) 922

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Pusztai Ilona (Budapest): A magyar irodalmi hatások Jakov Ignjatović regényeiben (tanulmány) 928

Virág Gábor: Móringlevél – házassági kötél (tanulmány) 936

Dési Ábel: Filozófus barátaim (Bevezetés egy versciklushoz) 956

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Olvasónapló

Toldi Éva: Szeretetről, szerelemről 969

Németh Ferenc: A könyv apostolai (Petar Jonović: Srpsko knjizarstvo) 977

S z í n h á z

Gerold László: Rendőrség 979

K é p z ő m ű v é s z e t

Dömötör János (Hódmezővásárhely): A zentai csata a Zentai Képtárban 982

E számunk megjelenését a Nyílt Társadalomért Alap – Jugoszlávia, a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma, valamint a budapesti Illyés Alapítvány támogatta

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 1997. december. Kiadja a Forum Könyvkiadó Kft. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 603-as mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700-603-8-10750-es zsíroszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 100 dinár. Egyes szám ára 10, kettős szám ára 20 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 70 dollár. Szedés: Szántai Szerénke. – Készült a Forum Holding Nyomdájában Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079